

ISSN 2413-4953



НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Т Р А Н З И Т Н А Я

ЭКОНОМИКА

В НОМЕРЕ:

1

2023

МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫҢ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БАНК СЕКТОРЫНА ӨСЕРІ

СОВРЕМЕННАЯ ФИНАНСОВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИЗАЦИИ УЧЕТА В
КРУПНЫХ ДОБЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ КАЗАХСТАНА

ТРАНЗИТНАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан в области экономических наук, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

На страницах журнала Вы найдете широкий спектр различных мнений и полезную информацию по вопросам экономической политики, разработки экономического механизма индустриально-инновационного развития Казахстана, проблемам развития отдельных отраслей и сфер экономики.

Публикации журнала ориентированы на специалистов и аналитиков республиканских и региональных органов управления, государственного сектора экономики, крупных народнохозяйственных структур, высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, студентов, магистрантов, докторантов и круг читателей, проявляющих профессиональный интерес к проблемам социально-экономического развития. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Периодичность выхода журнала – один раз в 3 месяца.

Подписку на журнал можно оформить во всех почтовых отделениях «Казпочта», в подписных агентствах «Казпочта», «Евразия-Пресс», «Эврика-Пресс».

Индекс подписки 75781. Подписная цена на год для физических и юридических лиц – 11 200 тенге.

Издатель ИП «ХАНШАЙЫМ»: ИИН 721019401132
ИИК KZ44998СТВ0000997662, КБЕ 19
АО «Jusan Bank», БИК банка: TSESKZKA
БИН банка: 930741000122

Условия подписки и размещение статьи

Обращаться в редакцию по адресу:

050000, г. Алматы, ул. Толе би, 278

Сайт: www.tranzit-as.kz, <http://tranzit-as.lms.kz/>

E-mail: tranzit_ek@mail.ru, aijan1910@mail.ru

Телефоны: 8 (747) 373 93 26, моб. 8 (701) 373 93 26

ISSN 2413-4953

Научно-практический
журнал
«Транзитная экономика»

Издается с июля
1997 года

Учредитель:
ИП «Ханшайым»

Главный редактор
Айжан Асилова

Редакционная коллегия:

Узан Искаков

(Казахстан)

Мурат Алиев

(Казахстан)

Асан Сатмураев

(Казахстан)

Жангельды Шимшиков

(Казахстан)

Салима Барышева

(Казахстан)

Данагуль Тлеужанова

(Казахстан)

Назгуль Сырлыбаева

(Казахстан)

Райгүл Досжан

(Казахстан)

Лейла Гамидуллаева

(Россия)

Ричард Пукала

(Польша)

Журнал
зарегистрирован
в Министерстве
связи и информации
Республики Казахстан

Свидетельство
№ 14503-Ж

СОДЕРЖАНИЕ

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

Абдикадирова А., Спанкулова Л.
Мұражай қызметі менеджменттік құрылымы
элеуметтік-экономикалық процесстер жүйесі-
нің негізі ретінде..... 4

Асилова А.С., Байжан Д.И.
Қазақстандағы қор нарығының дамуына
макрэкономиканың әсері..... 12

Космагамбетова С.Т.
Организационное обеспечение инновацион-
ных процессов..... 20

Султанова Г.М.
Қазақстан Республикасы субъектілерінде
мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік жобаларын іске
асыруды басқарудың өңірлік үлгісі..... 28

Танатова А.Р., Джунусова Д.А.
Современная финансовая безопасность: тео-
рия и практика..... 44

ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ
ИНТЕГРАЦИЯ

Нуркашева Н.С., Балтабекова Ж.Ө.
Корпоративтік табыс салығы бойынша
бюджетпен есеп айырысудың есебі және
аудиті..... 50

Джунусова Д.А., Танатова А.Р.
Необходимость повышения финансовой гра-
мотности населения как важнейший приори-
тет государственной политики..... 56

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ
ПОЛИТИКА

Бекмухаметова М.Қ.
Макрэкономикалық факторлардың Қазақстан
Республикасының банк секторына әсері..... 63

За содержание публикуемых в журнале авторских материалов и рекламы редакция ответственности не несет.

Мнение автора не всегда совпадает с мнением редакции

Подписной индекс
75781

Формат 70×108 1/16.
Бумага офсетная
Печать Riso
Тираж 500 экз.
Цена договорная

050000, г. Алматы,
ул. Толе би, 278

Тел.: 8 (747) 373 93 26,
8 (701) 373 93 26

<http://tranzit-as.lms.kz/>
tranzit_ek@mail.ru,
aijan1910@mail.ru

Отпечатано в
издательском
центре журнала
«Транзитная экономика»

©Транзитная экономика
2023

Рустамова Р.Ш.

Бухгалтерский и налоговый учет, как основа управления организацией..... 70

Шайзада А.

Проблемы и перспективы пенсионной системы в РК..... 77

ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Нуркашева Н.С., Камза А.Б.

Шығындарды басқарудың қағидалары мен механизмдері және олардың басқару шешімдеріне әсері..... 82

Karabayeva Zh.S., B. Khan

Tax administration as a tool for creating an effective tax system..... 88

Джунусова Д.А., Танатова А.Р.

Финансовая отчетность как основа информационной базы анализа финансового положения предприятия..... 94

Танатова А.Р., Джунусова Д.А.

Интернет-банкинг VS мобильный-банкинг и их развитие в РК..... 99

Когут О.Ю., Асимахун Б.М.

Основные проблемы экологизации учета в крупных добывающих предприятиях Казахстана..... 105

Асилова А.С.

Студенттердің тәрбие жұмысында университет дәстүрлерінің әлеуетін қолдану..... 112

Касенова Г.Е.

Цифровизация образовательного процесса КазНУ имени аль-Фараби..... 114

Тұран университетіндегі «Есеп және аудит» білім беру бағдарламасы..... 117

Сведения об авторах..... 118

Информация о членах редакционной коллегии 119

Требования к содержанию и оформлению статей 121

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

ХҒТАР 06.52.17

ӘОЖ 330.341:316.4

А. Абдикадирова¹, магистранты

Л. Спанкулова², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

МҰРАЖАЙ ҚЫЗМЕТІ МЕНЕДЖМЕНТТІК ҚҰРЫЛЫМЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ПРОЦЕССТЕР ЖҮЙЕСІНІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Түйіндеме. Мақалада мұражай тәжірибесіне ірі компаниялар мен кәсіпорындарды басқару технологиялары келді: тендестірілген бюджет, директордың кәсіпорын алдындағы жауапкершілігі, басқа қалаларда филиалдар ашу, PR-технологияларды қолдану. Көрме қызметі саласындағы саясатты дамытуға және жүзеге асыруға, мақсатты аудиторияны арттыруға ықпал еткен мұражай залдарында коммерциялық тұрғыдан сәтті көрмелер, арнайы кештер мен концерттер ұйымдастыруға көп көңіл бөлінетіндігі және мұражайдың менеджменттік құрылымы бойынша зерттеу жұмыстары жүргізілген. Мұражай менеджментіне маңызды қосымша мұражай маркетингі болды, оның зерттеулері мұражайлар қызметіндегі басымдықтардың өзгеруіне әкелді. Мұражай заттары мен коллекцияларының негізгі бағыты оның сұраныстарымен мұражай келушісіне ауысты, ал аудиториямен өзара әрекеттесу мұражай ісінің жетекші даму тенденциясына айналды. Мұражай қауымдастығы мұражай инфрақұрылымын белсенді дамыта бастады, интернет мүмкіндіктерін қолдана бастады, цифрлық және мультимедиялық технологияларды жұмысқа енгізді.

Әдіснама – мақаланы жазу барысында зерттеу және ақпараттарды талдау процесінде жалпылау, салыстыру, себеп-салдарлық талдау әдістері қолданылды.

Зерттеу құндылығы – мақалада мұражай қызметіндегі менеджменттік құрылым түрлері анықталып, қазіргі уақытта тиімді басқару жүйесін құру, басқару құрылымының қызмет сапасы мен экономикалық көрсеткіштерге әсері бойынша ұсыныстар айтылды.

Қорытындылар – мақалада жоғарыда айтылған өзгерістердің мұражай қызметіне енгізілуі және өзгерістерді менеджменттік құрылымды дұрыс таңдау мен басқару жұмыстарын ұйымдастыру арқылы жүргізу процесі зерттелді.

Түйінді сөздер: мұражай қызметі, менеджмент, инновациялық сектор, фандрайзинг сызықтық-функционалды құрылым, қаржылық басқару.

Кіріспе. Мұражай саласы-қазіргі қоғамның әлеуметтік-мәдени өмірінің маңызды салаларының бірі, жаһандық даму мен қатар мұражай қызметі үлкен өзгерістерге ұшырап отыр. Орындаушылық өнер, галерея бизнесі, сән, қолөнер, баспа институт және басқа да дәстүрлі мәдени институттармен қатар мұражайлар шығармашылық индустриялардың интеллектуалды құрамдас бөлігіне айналды [1].

Шығармашылық индустриялар мәдени ресурстар мен шығармашылықты ең маңызды шикізат ресурсы және ең құнды экономикалық өнім ретінде қарастыратын әлеуметтік және экономикалық дамудың жаңа тұжырымдамасына негізделген постиндустриалды экономиканың инновациялық секторы болып табылады. Барлық мамандар мойындаған «өлшеусіз» әсердің арқасында қазіргі заманғы мұражайлар шығармашылық индустриялар қызметінің жетекші бағыттарына нақты бәсекелестік жасайды және өмір сапасының өзгеруіне, мәдени бірегейліктің қалыптасуына, қоғамдағы плюрализм мен толерантты атмосфераның дамуына белсенді әсер етеді. Мұражайлар айналасында инновациялық саланы қалыптастырады, шығармашылық кластерлерді қолдаудың арнайы жобаларын әзірлейді және жүзеге асырады немесе олардың құрамдас бөлігіне айналады.

Мұражай біртіндеп ғылым, өнер, бизнес және мәдениеттің қарқынды дамып келе жатқан саласына айналууда. Заңнама, салықтар және құқық саласындағы өзгерістер шаруашылық қызметтің қазіргі жағдайларына бейімделу үшін мүмкіндік пен ынталандыруды тудырады. Осыған байланысты мұражайды басқаруда, менеджментті дамытуда жаңа технологиялардың дамуы маңызды рөл атқарады. Соның арқасында көптеген мұражайлар өздерінің мақсаттарын әлеуметтік-мәдени ортада тиімді жүзеге асырады.

Заңнама, салық және құқық саласындағы инновациялар мұражайлар алдында экономикалық қызметті дамытудың жаңа мүмкіндіктерін ашты. Осыған байланысты мұражай мен оның персоналын басқаруда менеджмент технологиялары маңызды рөлге ие болды, ал мұражай терминологиясында «мұражай менеджменті» термині пайда болды. Мұражай басшылары техникалық дағдыларды да, жақсы педагогикалық және психологиялық қабілеттерді де меңгеруді талап ететін менеджерлер болды. Пайда болған өзгерістерді бұрынғы кеңестік мәдениетті иерархиялық басқару жүйесі бірден қабылдамады. Мемлекеттік және муниципалдық мұражайлар мәдениет саласындағы мемлекеттік биліктің жоғары атқарушы органдарының ведомстволық бағынысты мекемелері болып табылады. Мұражай басшыларының департамент басшыларымен (комитеттер, басқармалар, бөлімдер) қарым-қатынасы нақты жағдаймен анықталатын және байыпты дайындық пен нәзік дипломатияны қажет ететін өте күрделі процесс. Қазіргі жағдайда коммерциялық қызметке ерекше назар аударылады. Кәсіпкерліктің бір бөлігі бола отырып, үнемі дамып келе жатқан коммерциялық қызмет мұражай менеджменті практикасына негізгі коммерциялық емес нәтижелермен жұмыс нәтижелерін біріктіретін экономикалық көрсеткіштер жүйесін енгізуді талап етеді. Коллекцияларды, ғимараттарды, қаржыны және т.б. оңтайлы пайдалану мәселесі бар.

Жаһандану, әлемдік экономикалық және гуманистік дағдарыс жағдайында мұражай саласының өзгеруі менеджментті енгізу және жаңа технологияларды игеру арқылы жаңа имиджді құруға алып келеді және қазіргі заманғы мұражайдың даму векторын анықтайды.

Сараптамалық бөлім. Мұражай саласын мемлекеттік басқару жүйесін қарастыра отырып, бірнеше негізгі элементтерді бөліп көрсетуге болады:

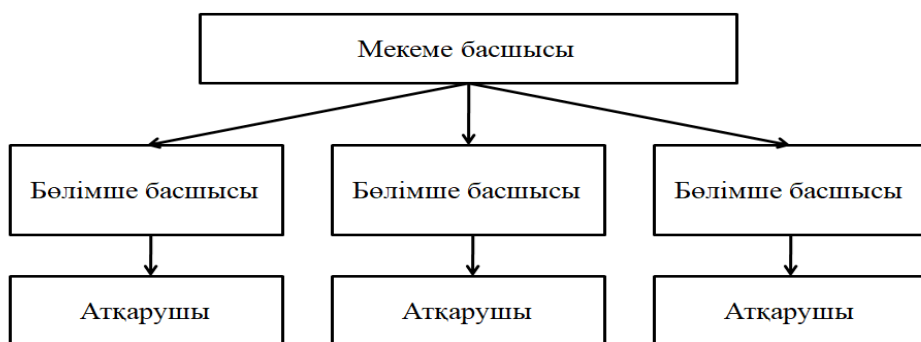
1. Мәдени, әлеуметтік және экономикалық саясатты айқындайтын және іске асыратын мемлекеттік органдар (институционалдық кіші жүйе).

2. Музей саласындағы қызметтің және осы саладағы кәсіпкерліктің құқықтық негізін, қарым-қатынас нысандарын және қатынастарға қатысушылардың құқықтық реттеу мен құқықтық жауапкершілігінің тетігін айқындайтын заңнамалық және нормативтік актілер (нормативтік кіші жүйе).

3. Мемлекеттік басқару органдары мен басқару объектілері (мемлекеттік, мемлекеттік емес, жеке мұражайлар), қоғамдық пікір (коммуникативтік кіші жүйе) арасындағы ресми және бейресми байланыстар мен қатынастар жүйесі.

4. Басқару субъектілерінің мәдениеті мен кәсібилігі (мәдени ішкі жүйе). Мәдениет саласын мемлекеттік басқаруды қоғамның мемлекеттік құрылымына сәйкес келетін мемлекеттік билік органдары жүзеге асырады [2].

Мұражай саласында тиімді басқару құрылымын ұйымдастыру маңызды рөл атқарады, оның аясында мұражайдың негізгі мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған басқару процесі жүреді. Басқарудың ұйымдастырушылық құрылымының схемасы бөлімшелер мен лауазымдардың статикалық жағдайын, сондай-ақ олардың арасындағы байланыс сипатын көрсетеді. Бұл ұйымдық басқару құрылымдарының бірнеше негізгі түрлерін бөлуге мүмкіндік беретін бөлімшелер арасындағы байланыстың сипаты, мұнда ең көп таралғандардың бірі сызықтық болып табылады. Сызықтық құрылым шағын мұражайларда қолданылады және барлық қызмет түрлері бойынша Төменгі бөлімшелердің бір басшысын басқаруды қарастырады (1-сурет).



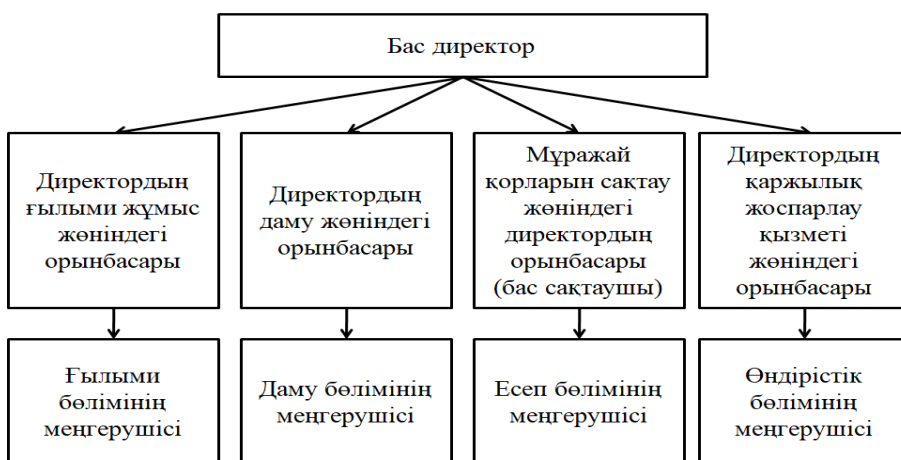
Сурет 1. Басқарудың сызықтық құрылымы

Қызметтің бірнеше бағытын дамытатын мұражайларда функционалды ұйымдастырушылық құрылым қолданылады, мұнда белгілі бір бағыттар бойынша жеке функцияларды орындау мамандандырылған құрылымдық бөлімшелерге біріктірілген мамандарға жүктеледі (2-сурет).

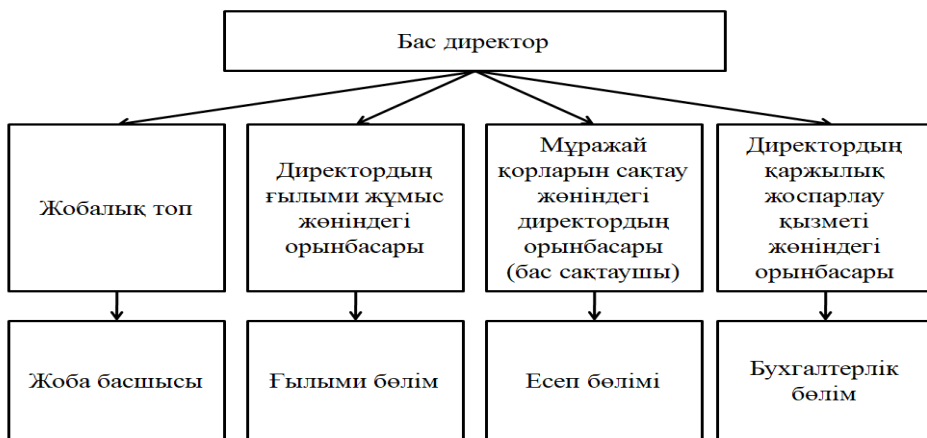


Сурет 2. Мұражай қызметін басқарудың функционалды құрылымы

1990 жылдардың басынан бастап әлемде мұражайларды басқарудың ұйымдастырушылық құрылымы айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Мұражайлардың көпшілігінде дара басшылық қағидаттарына негізделген сызықтық-функционалды құрылымы бар аралас басқару түрі болды (3-сурет). Алайда қаржылық және ұйымдастырушылық мәселелер мұражай стратегиясына және ұйымдық құрылымды өзгертуге айтарлықтай өзгерістер енгізуді талап етті. 1994 жылдан бастап мұражайларда нақты бағдарламаларды (жобаларды) жүзеге асыруға жауапты шағын құрылымдар таратыла бастады. Уақытша жобалық топтың құрамына әр түрлі бөлімдердің қызметкерлері кіруі мүмкін, олар бір уақытта жоба жетекшісіне және олардың тікелей бастығына есеп берді (4-сурет) [3].

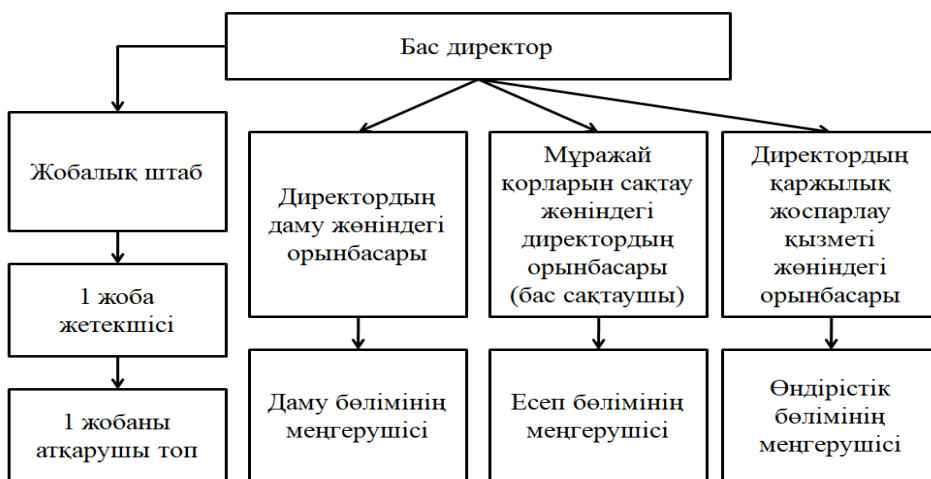


Сурет 3. Мұражай қызметін басқарудың сызықтық-функционалды құрылымы



Сурет 4. Мұражай қызметін басқарудың сызықтық-жобалық құрылымы

Жобалық топтардың өсуіне байланысты олардың жұмысын үйлестіру қажеттілігі туындады, бұл жобалық штабтардың құрылуына әкелді. Жобалық штаб жобаларды іске асыруға жауапты және директор үйлестіретін арнайы құрылған басқару буыны болды (5-сурет). Ұйымдастырушылық құрылымның бұл түрі сызықтық штаб деп аталды.



Сурет 5. Мұражай қызметін басқарудың сызықтық-штабтық құрылымы

Мұражайлар қызметіндегі коммерциялық бағыттардың дамуы жаңа міндеттерді іске асырумен байланысты даму стратегиясының өзгеруіне әкелді. Қаржылық және ұйымдастырушылық өзгерістер ұйымдық құрылымда одан әрі қайта құруды талап етті, мұнда мұражай директорымен бірге қосымша басқару буыны – президент пайда болады. Президенттің өкілеттіктеріне жобалық менеджмент, қоғаммен байланыс және т.б. кіреді. Олардың арасындағы дауларды шешу функциясын қамқоршылар кеңесі орындайды [3].

Бұл инновациялар ұйымдық құрылымның жаңа түріне әкелді – параллель басқару процестерін нақты үйлестіруді және бақылаудың қажетті деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Мамандардың айтуынша, параллельді басқару құрылымы өте үлкен мұражайларға ғана тән. Бұл фандрайзинг, кәсіпкерлік және басқа да қосымша қызмет түрлері сияқты бағыттарды дамытуға мүмкіндік береді. Алайда, қазіргі уақытқа дейін мұражайлардың көпшілігі дара басшылық принципін сақтай отырып, сызықтық-функционалды құрылымды қолдануды жөн көреді [4].

Нәтижелер мен талқылаулар. Әлеуметтік-мәдени салада мекемелер мен мәдени жобаларды қаржыландырудың заманауи тәсілі болып табылатын көп арналы қаржыландыру жүйесі бар. Жүйенің мәні мемлекеттік бюджет қаражатын, демеушілердің, меценаттар мен қайырымдылық жасаушылардың қаражатын қамтитын қаржы ағындарының интеграциясына дейін азаяды. Белгілі бір мақсаттар мен міндеттерге арналған көп арналы қаржыландыру жүйесін құра білу мәдени институттар мен мұражайларға экономикалық жағдайға тез енуге мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта, коммерциялық және коммерциялық емес мәдениет ұйымдарының, соның ішінде мұражайлардың қаржысы мыналар есебінен құрылады:

1. Нысаналы түсімдер (ұйым алған және ұйым (жеке тұлға) – нысаналы қаржыландыру көзі айқындалған мақсат бойынша пайдаланған мүлік, оның ішінде ақшалай қаражат түріндегі мүлік).

2. Кәсіпкерлік қызметтен түсетін кірістер:

- ақылы қызметтер көрсету;
- өнім өндіру;
- мүлікті пайдалану (жалдау және т.б.).

3. Несиелер (жобаларды іске асыруға қаражат тарту, несиелік мекемелерден және басқа да жеке және заңды тұлғалардан несиелер түрінде өнім өндіру). Бюджеттік мекемелердің бюджеттерден және мемлекеттік бюджеттен тыс қорлардан алынған несиелерді қоспағанда, несиелік ұйымдардан және басқа жеке және заңды тұлғалардан несиелер алуға құқығы жоқ.

4. Басқа:

- кіру, мүшелік, мақсатты жарналар;
- мұрагерлік тәртібімен өсиет бойынша [5].

Мақсатты түсімдер, мүмкін, мемлекеттік және мемлекеттік емес мұражайларды қаржыландырудың ең маңызды көзі болып табылады. Мақсатты түсімдерге мыналар жатады:

1. Бюджет қаражаты және мемлекеттік бюджеттен тыс қорлардың қаражаты – бюджеттік мемлекеттік (муниципалды) мұражайларға мекеменің кірістері мен шығыстарының сметасы бойынша бөлінеді; мемлекеттік тапсырыс пен мемлекеттік бағдарламаларды орындау шеңберінде басқа ұйымдарға бөлінеді.

2. Белгілі бір шарттарды сақтай отырып, халықаралық және мемлекеттік ұйымдардың гранттары.

3. Қайырымдылық.

4. Қайырымдылық көмек [6].

Коммерциялық емес ұйымдар әлеуметтік-мәдени салада әр түрлі және әр түрлі іс-шараларды жүзеге асырады, соның ішінде әр түрлі мәселелер бойынша іс-қимылдарды үйлестіреді немесе әлеуметтік, ғылыми-зерттеу, ағартушылық көмек пен қолдау көрсетеді.

Қорытынды. Қорыта келе, нарықтық экономикаға көшу кезінде мұражайлар қосымша қаржыландыру көздеріне жүгінуге мүмкіндік алды. Қайырымдылық қайырымдылықтар мен демеушілік жарналарды пайдалану, ең болмағанда, олардың қаржылық қажеттіліктерінің тапшылығын бюджеттік қаражатпен бірге толтыруға мүмкіндік береді. Мұражайларға демеушілік қолдаудың негізгі бағыттары мен формаларына мыналарды жатқызамыз:

- мүлікті, оның ішінде ақшалай қаражатты беру;
- жұмыстарды орындау;
- қызмет көрсету;
- зияткерлік қызмет нәтижелерін ұсыну;
- басқа қолдау.

Алайда, демеушілік пен қайырымдылық мәдениетті қолдаудың әртүрлі бағыттары болып табылады, олар әртүрлі тарихи тамырларға, әлеуметтік-экономикалық сипатқа, әлеуметтік-мәдени нәтижелерге ие екендігін анықтадық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Михайлова Т.Б. Менеджмент музеев. Учебно-методическое пособие. – 2019.
2. Каменец А.В. Основы культурно-досуговой деятельности. – 2018.
3. Абанкина Т.В., Шулепова Э.А. Основы музееведения: Учебное пособие. – 2015.
4. Шлюстина Л.М. Основы музейного дела: теория и практика. – 2017.
5. Российская музейная энциклопедия. URL: <http://www.museum.ru/rme/>
6. Левочкина Н.А. Музейный менеджмент. – 2016.

А. Абдикадирова¹, магистрант

Л. Спанкулова², кандидат экономических наук, доцент

^{1, 2} Казахский Национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Структура менеджмента музейной деятельности как основа системы социально-экономических процессов

Аннотация. В статье представлены технологии управления крупными компаниями и предприятиями в музейной практике: сбалансированный бюджет, ответственность директора перед предприятием, открытие филиалов в других городах, использование PR-технологий. Большое внимание уделялось организации коммерчески успешных выставок, специальных вечеров и концертов в залах музея, что способствовало развитию и реализации политики в области выставочной деятельности, увеличению целевой аудитории, а также проводилась исследовательская работа по управленческой структуре музея. Важным дополнением к управлению музеем стал музейный маркетинг, исследования которого привели к

изменению приоритетов в деятельности музеев. Основное внимание музейных предметов и коллекций сместилось с его запросами на посетителя музея, а взаимодействие с аудиторией стало ведущей тенденцией развития музейного дела. Музейное сообщество начало активно развивать музейную инфраструктуру, использовать возможности интернета, внедрять в работу цифровые и мультимедийные технологии.

Методология – в процессе написания статьи использовались методы обобщения, сравнения, причинно-следственного анализа в процессе исследования и анализа информации.

Ценность исследования – в статье определены типы управленческих структур в музейной деятельности, даны рекомендации по созданию эффективной системы управления в настоящее время, влиянию структуры управления на качество деятельности и экономические показатели.

Выводы – в статье изучен процесс внесения вышеуказанных изменений в музейную деятельность и проведения изменений путем правильного выбора управленческой структуры и организации управленческой работы.

Ключевые слова: музейная деятельность, менеджмент, инновационный сектор, фандрайзинг, линейно-функциональная структура, финансовое управление.

A. Abdikadirova¹, undergraduate

L. Spankulova², candidate of economic sciences, docent

^{1, 2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

The management structure of the museum's activities as the basis of the system of socio-economic processes

Abstract. In the article, technologies for managing large companies and enterprises came to the museum's practice: a balanced budget, the responsibility of the director to the enterprise, the opening of branches in other cities, the use of PR-technologies. The fact that much attention is paid to the organization of commercially successful exhibitions, special evenings and concerts in the halls of the museum, which contributed to the development and implementation of policies in the field of exhibition activities, increasing the target audience, and research work has been carried out on the management structure of the museum. An important addition to museum management was museum Marketing, whose research led to a change in priorities in the activities of museums. The focus of museum objects and collections has shifted with its requests to the museum visitor, and interaction with the audience has become the leading development trend of the museum business. The museum community began to actively develop the museum infrastructure, use the possibilities of the internet, and introduce digital and multimedia technologies into work.

Methodology during the writing of the article, methods of generalization, comparison, causal analysis were used in the process of research and analysis of information.

The value of the study – the article identified the types of management structures in the activities of the museum, made recommendations on the creation of an effective management system at the present time, the impact of the management structure on the quality of activities and economic indicators.

Conclusions – the article examines the implementation of the above-mentioned changes in the activities of the museum and the process of making changes through the correct selection of the management structure and the organization of management work.

Keywords: museum activities, government, innovation sector, fundraising linear-functional structure, financial management.

А.С. Асилова¹, экономика ғылымдарының кандидаты
Д.И. Байжан², магистрант

¹ әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

² «Нархоз» университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОР НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУЫНА МАКРОЭКОНОМИКАНЫҢ ӘСЕРІ

Түйіндеме. Мақалада елдің қор нарығының даму деңгейі қарастырылды, ел экономикасының қазіргі даму сатысындағы негізгі драйверлер мен баламалар, сондай-ақ белгілі бір қызығушылық тудыратын, сондай-ақ өзекті болып табылатын интеграция шарттары анықталды. Қазіргі жағдайда Қазақстанның қор нарығы жеткіліксіз түрде өтімді болып саналады, ал халықаралық рейтингтік агенттіктер оны «шекаралық» деп санайды. Осыған байланысты отандық қор нарығы «дамушы» нарықтарға кіру бойынша орасан зор жұмыс жүргізуде. Қазақстанның қор нарығының одан әрі өсу нұсқаларының бірі отандық KASE биржалары мен Мәскеу биржасын біріктіретін механизм болуы мүмкін. Ынтымақтастықтың негізгі мақсаты саудаға қатысушыларға қазақстандық және ресейлік саудаға қатысушылар мен инвесторларға екі елдің нарықтарына өзара қолжетімділік беру және инфрақұрылымның сенімділігін арттыру, нарықтық және басқа да тәуекелдерді төмендету болды. Мақалада «Қазақстан қор биржасының» Мәскеу биржасына кіруін бағалау ұсынылған. Қазақстан мен Ресей арасында ортақ биржалық орта құру жобасы шеңберінде жол картасына енгізілген іс-шаралар аталды. Бұл тақырыптағы зерттеулер ғылыми ортада кеңінен таралғанымен, Қазақстанда қор нарығын зерттеу жөніндегі мақалалар саны басқа елдерге карағанда айтарлықтай төмен. Осылайша, осы мақаладағы зерттеу тақырыбы – Қазақстандық қор нарығы.

Түйінді сөздер: кірістілік, қазақстандық қор нарығы, макроэкономикалық көрсеткіштер, сауда, ықпал ету факторлары.

Кіріспе. Қор нарығын дамыту – әлемнің кез келген елінің макроэкономикалық саясатының міндеттерінің бірі. Қор нарығы қазіргі экономикада маңызды рөл атқарады. Олар тауар айналымын ынталандырады, қаржы активтері – ақша және бағалы қағаздар арқылы экономикадағы қолданыстағы субъектінің қарым-қатынасын жеңілдетеді. Қор нарығы мемлекеттің экономикалық дамуын қолдауға арналған, бұл тауарлардың жалпы санының өсуіне және азаматтардың көбеюіне қол жеткізуге байланысты.

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан экономикалық реформаны ілгерілетуге және ұлттық даму мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған ресурстарды бөлуді қамтамасыз ететін серпінді өсіп келе жатқан, орнықты, бәсекеге қабілетті қаржылық нарықтық құрылымды қалыптастырды [1].

Зейнетақы қорларын біріктіру институционалдық инвесторлардың белсенді нарықтарының жойылуына және акциялар нарығының өтімділігінің төмендеуіне әкелді. Осыған байланысты оның қазіргі жағдайын объективті бағалау және оны одан әрі дамытудың бағыттары мен тетіктерін іздеу қажеттілігі артып келеді. Қаржылық қорғау құралдарының тізбесін кеңейтуге, инвестицияларды қорғаудың пәрменді құралдарын әзірлеуге, эмитенттердің корпоративтік нарық акцияларының эмиссиялары арқылы қор көздерін тартуға қызығушылығын арттыруға байланысты мәселелер ерекше маңызға ие.

Зерттеудің мақсаты – Қазақстан экономикасын қаржылық қамтамасыз етудегі Қазақстан қор нарығының рөлін нығайту бойынша ғылыми негізделген ұсынымдар әзірлеу.

Бұл жұмыста қазақстандық индекстердің кірістілігін қалыптастыруды сипаттауда тиісті факторларды анықтау үшін негізгі компоненттер әдісі қолданылды. Бұл әдісті таңдау зерттеуге көптеген параметрлерді қосу мүмкіндігімен байланысты. Алайда, негізгі компоненттер техникасын қолданған кезде соңғы модельдердің факторларының саны тым көп емес. Бұл әдіс ақпараттың салыстырмалы түрде аз жоғалуымен деректер өлшемдерін азайтуға мүмкіндік береді. Бұл статистикалық құрал бақыланатын көрсеткіштерді негізгі компоненттер деп аталатын сызықтық тәуелсіз айнаымалыға ортогональды түрлендіруді жүзеге асырады. Бұл түрлендіруде бірінші негізгі компонент бастапқы деректер жиынтығының максималды дисперсиясын түсіндіреді, әрбір келесі негізгі компонент барлық алдыңғы негізгі компоненттер тең болған жағдайда максималды дисперсияны түсіндіреді. Бұл әдістің артықшылығы-индекстің кірістілігіне әсер етуі мүмкін бастапқы факторлардың кең тізімін қолдану мүмкіндігі, бірақ модельге негізгі компоненттер әдісін қолданбай қосу «өлшемдік қарғысқа» байланысты проблемаларға әкелуі мүмкін. Бұл маңызды артықшылық болғанымен, бұл әдісті қолданудың кейбір шектеулері алынған негізгі компоненттерді дәл түсіндіре алмау болып табылады, бірақ ол әлі де факторлар мен қор нарығының кірістілігі арасындағы байланысты сипаттауға мүмкіндік береді [2].

Сараптамалық бөлім. Қазақстанның қор нарығы жеткілікті көлемді және өтімді емес, сондай-ақ өте алыпсатарлық, сыртқы шетелдік инвестицияларға өте тәуелді деп есептеледі. Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Ұлттық банкінің бірлескен жоспары шеңберінде қазақстандық қор нарығын одан әрі дамыту үшін Қазақстан Республикасы Білім министрлігінің «Интеграция және жаһандану жағдайында Қазақстан Республикасының қор нарығын позициялау, генезисі және оңтайландыру» гранттық жобасы іске асырылды. Бұған дейін дамушы нарыққа кіру үшін Қазақстанның қор нарығының өтімділігін арттыру бойынша балама шешім ұсынылды.

Қазақстанның аса маңызды міндеті макроэкономикалық теңгерімге жағдай жасау және қазіргі заманғы талаптарға сәйкес келетін жүйелер мен нарықтық тетіктердің жұмыс істеуі болып табылады. Экономикалық қызмет жүйесінің және қаржылық қамтамасыз ету тетіктерінің динамикалық тепе-теңдігі салыстырмалы түрде тұрақты болуы керек және сыртқы экономикалық жағдайдың ауытқуларына қайшы келмеуі керек. Бұл мүмкін болу үшін инвестицияларды енгізудің әртүрлі көздері мен

тетіктерін, соның ішінде қор нарығын дамытуды барынша тиімді пайдалану қажет. Дамушы елдерде бағалы нарық қаржы қағаздары нарығының ең серпінді сегменті болғанымен, қазақстандық қор нарықтарының деңгейі қазіргі уақытта Ұлттық Банктің қажеттіліктерін қанағаттандырмайды.

Бұл бірнеше факторларға байланысты:

- нарықтық қатынастардың пайда болу жағдайында қаржы нарықтарының қалыптасу ерекшеліктері;
- қаржы тапшылығына байланысты;
- қатысушылардың және тұтастай алғанда тетіктердің жұмыс істеу тиімділігінің төмен деңгейімен байланысты инфрақұрылымдық.

Бүгінгі таңда қаржы нарығы Қазақстанның көзі болып табылатын жаһандық қаржылық және экономикалық тұрақсыздыққа кіреді. Соңғы онжылдықтар ішінде республика экономикалық жағынан дамыған және әлемдік нарыққа сәтті еніп келеді, әсіресе банк секторының әлемдік банк жүйесіне интеграциялануының жоғары деңгейін атап өткен жөн. Айта кету керек, бұл интеграция сыртқы инвестициялардың шамадан тыс өсуімен, демек, ұлттық экономикаға сыртқы тәуекелдерге төнетін қауіптің артуымен қатар жүрді.

Қазақстанда қажетті көлемде Орталық депозитарийді, Қазақстандық қор биржасын (KASE), бірінші санатты лицензиясы бар брокер-диллерлерді, тіркеушілер мен кастодиандарды қамтитын қор нарығының техникалық базасы құрылды. 2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстан Республикасының бағалы қағаздардың қор нарығын 45 брокер және (немесе) диллерлер, 10 кастодиан-банк, 21 инвестициялық портфельді басқарушы, 2 трансфер-агент ұсынды. Сондай-ақ бағалы қағаздар нарығында лицензиясыз бағалы қағаздар нарығына айрықша қызмет көрсетуді жүзеге асыратын үш инфрақұрылымдық ұйымның: «Қазақстан қор биржасы» АҚ, «Бағалы қағаздардың орталық депозитарийі» АҚ және «Бағалы қағаздардың бірыңғай тіркеушісі» АҚ қызметі жүзеге асырды. Қазақстандық қор биржасы «отыз топтың» ұсынымдарына сәйкес – депозитарлық және есеп айырысу-клирингтік қызметті жүзеге асырудың нақты халықаралық стандартына сәйкес келеді.

Қазақстан Республикасының заңнамасында көрсетілген бағалы қағаздар нарығының негізгі идеясы мынадай қағидаттарды қамтиды:

- әрбір әлеуетті инвестор үшін қолжетімді эмиссияның, бағалы қағаздардың барлық түрлері туралы толық және сенімді ақпарат;
- клиенттің қаржылық әл-ауқатына байланысты болуы мүмкін бағалы қағаздар нарығының білікті қатысушылары.

Қазір Қазақстан Республикасының қаржы нарығында акциялар нарығын мемлекеттік реттеуді Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі жүзеге асырады.

Жүргізілген талдау нәтижесінде Қазақстандағы нарықты объективті реттеу қажет деп қорытынды жасауға болады. Ең алдымен, бұл мемлекеттік саладағы кәсіпорындардың, сондай-ақ жеке кәсіпкерлік ұйымдардың кейінге қалдырылмаған қажеттіліктерін қаржыландыруға бағытталуы мүмкін ресурстарды іздеудің шұғыл қажеттілігіне тікелей қатысты. Үшіншіден, мемлекеттік бюджетті қаржыландыру үшін.

Екіншіден, Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінен ақша қорын бақылаудың жаңа жанама тетігін құруға байланысты.

Бұл жағдайда Қазақстан экономикасы мынадай негізгі бағыттарға топтастыруға болатын бірқатар факторларға әсер ететін болады (бір жылға жуық):

- қор нарығындағы ахуал әлемдегі орталық банктердің саясатына едәуір дәрежеде әсер етеді, оған өз уақытында бүкіл әлемдік қаржы конъюнктурасы тәуелді болады;

- жетекші орталық банктердің монетарлық саясаты, ең алдымен-АҚШ ФРЖ, оның векторы және оның әлемдік нарықтарға әсер ету дәрежесі;

- тауар нарықтарындағы ахуал, бірінші кезекте – мұнай бағасы қозғалысының бағыты мен ауқымы;

- Қазақстан үшін қандай да бір маңызды салаларға ықпал етудің белгілі бір әлеуеті бар мемлекеттік борыш нарықтарындағы ахуал.

Қазақстан Республикасының экономикасына әсер ететін бағыттар туралы толығырақ.

Әлемдік қор нарығының жағдайы Қазақстан экономикасына екі бағытта әсер етеді. Бұл, ең алдымен, қор нарығы ақша-несие саясатының негізгі факторларының бірі болып табылатындар үшін жетекші халықаралық банктердің ықпалына ұшырайтын жаһандық қаржылық жағдайдың жанама әсері болып табылады. Қор нарықтарына теріс әсер еткен жағдайда, орталық банктер өз қатысушыларының теріс әрекеттеріне жауап беруге, олардың саясатын жеңілдетуге немесе кем дегенде тиісті мәлімдеме жасауға мәжбүр. Керісінше, нарықтың шамадан тыс дамуы және олардағы көпіршіктердің ісіну қаупі шектеу факторы немесе реттеушінің риторикасының өзгеруі болуы мүмкін [4].

Қазақстандағы акциялар нарығы борыштық нарықтан едәуір артта қалып отыр. Мұның себебі тіпті инвестициялаудың қаржылық құралы жоқ, бірақ эмитенттер мен инвестициялар өсудің осы кезеңінде нарықтың осы сегментіне сенбейді. Дивидендтердің белгісіз саясатына және акционерлердің қажетті ақпаратты ашқысы келмеуіне байланысты нарық инвесторлар үшін тартымды емес. Эмитенттер әлі күнге дейін инвесторларды капиталға тарту және бизнестегі ашықтықты арттыру айтарлықтай болуы мүмкін екенін түсінбейді, бірақ бизнесті тұрақтандырады және қор базасының құнын төмендетеді.

Зерттеу деректері бойынша қор нарығының жеткіліксіз дамуы қаржы секторы үшін, атап айтқанда Қазақстан экономикасы үшін көптеген қолайсыз салдарға алып келеді. Осы жағымсыз әсерлердің бірі – экономиканың нақты секторында 5 жылдан астам уақыт бойы ұзақ мерзімді қаржыландырудың күрт жетіспеушілігі – «ұзақ» ақшаның тапшылығы қазір ұзақ мерзімді қаржыландыру көзі ретінде негізінен несиелеу қолданылады: Мемлекеттік қаржы ұйымдары мен коммерциялық банктер. Алайда, дамыған қаржыландыру нарығы, әлемдік тәжірибе көрсеткендей, ұзақ мерзімді қаржыландыру тапшылығы мәселесін, әсіресе капиталды қажет ететін жобалар үшін тиімді шешеді. Қазақстанның құнды нарығы, әрине, нарықты дамытудың зор әлеуетіне ие. Қазақстандық нарықта ірі акционерлер оларға бақылауды сақтау үшін компаниялардың үлкен үле-

стерін сатып алатын жағдайлар басым. Бұл акциялар болашақта сатылмайды. Сондықтан, халықаралық талдаушы қабылдаған нормаларға сәйкес, бұл акциялар нарықтық нарықта жоқ деп санауға болады. Облигацияларға қатысты жағдай бірдей: институционалдық инвестор оларды әдетте соңына дейін ұстайды, бұған қазақстандық бағалы қағаздар нарығында алыпсатарлық құрамдас бөліктердің болмауы және бағалы қағаздар бойынша мәмілелердің бірлік сипаты дәлел бола алады. Қазақстан экономикасының ерекшелігі мынада: кәсіпорындардың дамуын басқару негізінен өз кәсіпорындарының меншікті қаражатының көмегімен, сондай-ақ үшінші деңгейдегі банктерден алынатын қарыздардың көмегімен жүзеге асырылады.

Қазақстанда қор акциялары нарығының әлеуеті айтарлықтай үлкен, әсіресе акциялар нарығын ЖІӨ-ге капиталдандыру мұнда Еуроодақ елдеріне қарағанда 20 есе төмен, ал қарыздар бойынша – 45 есе төмен екенін ескерсек. Мемлекеттік даму институттарының қатысуымен инвестициялардың жаңа жобаларын шығару жаңа өндірістерді қаржыландыру проблемасын шешуге ықпал ететін болады, индустрия мен инновацияларды дамыту стратегиясын іске асыру серпініне ықпал ететін болады, енді қаржыландыру құралдарының тізбесі едәуір кеңейтілетін болады.

Нәтижелер мен талқылаулар. Отандық брокерлерді ераықтандыру жағдайында олардың халықаралық қор нарығына шығу мүмкіндіктері кеңейтілді, Қазақстанның қазынашылық міндеттемесін бастапқы орналастыруға қатысуды шектеу алынып тасталды, «автоматты» тәсілмен қор биржасында «репо» операцияларының мәні болып табылатын акциялар тізбесі кеңейтілді.

Инвесторлардың қор нарығына оңайлатылған қолжетімділігі мақсатында Ұлттық Банк брокерлерге клиенттерге электрондық қызметтерді ұсыну, оның ішінде клиенттің электрондық цифрлық қолтаңбасы негізінде сауда операцияларын жүзеге асыру, сондай-ақ жеке кабинет бойынша электрондық қызметтер көрсету мүмкіндігін қамтамасыз ету бойынша жұмыс жүргізді. Көптеген брокерлер бұл мүмкіндікті пайдаланды және 22 мыңнан астам тұтынушыға электрондық қызмет көрсетеді.

Эмитенттердің қор нарығына шығу рәсімдері жеңілдетілді, қағаздар шығарылымын тіркеуге қойылатын талаптарды оңтайландырды, қағаздар шығарылымына қатысты рұқсаттар санын қысқартты, эмитенттердің қызметі туралы инвесторлардың ақпаратына қол жеткізуді жеңілдетті және жүйелендірді. Жақын арада қаржы депозитарийінің сайты арқылы бағалы қағаздар шығару туралы есептің электрондық форматтарына және олардың Автоматты жаңартуларына көшу жоспарлануда.

Қор нарығының дамуындағы елеулі прогреске байланысты қазіргі уақытта қағаз нарығының толыққанды жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін шешуді талап ететін бірқатар проблемалар қалып отыр. Сонымен, отандық бағалы нарықтың негізгі проблемалары оның төмен өтімділігінде, бөлшек инвестордың қаржылық сауаттылығының жеткіліксіздігінде, салықтық ынталандырудың және «зәкірлік» инвестордың болмауында, сондай-ақ қазақстандық компанияның қағаздар нарығына капитал тартуға уәждемесінің төмендігінде қалып отыр. Қор биржасын ең озық

халықаралық практика бойынша дамыту үшін Ұлттық Банктің қор биржасының капиталындағы үлесін төмендету және стратегиялық әріптестерді тарту мүмкіндігі қаралатын болады, бұл қор биржасының жарғылық капиталын ұлғайтуға және оның сауда платформасын жаңғыртуға ықпал ететін болады. Бұл шара акциялар нарығының әрбір қатысушысы үшін мобильді сервистерді енгізуді қоса алғанда, қор биржасының қызметтері мен қызметтерінің кең спектрінің сапасын қолдау жөнінде пәрменді шаралар қабылдау қажеттілігімен байланысты. Күш-жігерді негізгі қор жүйелерін, сауда жүйелерін, клирингтік жүйелерді, FIX шлюздерін дамытуға шоғырландыру қажет, бұл жаңа өнімді енгізуге және сауда-саттыққа қатысушыларға қор жүйелеріне қол жеткізе отырып, өздерінің ақпараттық жүйелерін дамытудың жоғары сапасын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [5].

Қорытынды. Бұл жұмыста қазақстандық макроэкономикалық динамиканың пайдасын қалыптастыруды жеке және бірлескен әдістермен түсіндіру қабілеті зерттелді. Нақты экономика мен қор нарықтарының үнемі тығыз байланысы жағдайында макроэкономикалық факторлардың қаржы нарығына әсері зерттеу үшін үлкен қызығушылық тудырады.

Бүгінгі таңда қазақстандық қор нарықтары акциялар, репо, сондай-ақ ТМД-ның басқа да қор нарықтары айналымының көлемі бойынша ресейлік нарықтардан кейін екінші орында тұр. Көп жағдайда бұл өз уақытында қазақстандық экономиканың барлық секторын дамытудың негізгі «қозғалтқышы» болған отандық зейнетақы қорының еңбегі болып табылады.

Қазақстандық бағалы қағаздар нарығының қазіргі жай-күйін, олардың активтерін шоғырландырудың төмен деңгейімен, инвестициялау құралдарына институционалдық инвестициялардың қажеттілігімен және жеке инвестордың әлеуетімен және елдің экономикалық дамуының жоғары қарқынымен шартталған оның негізгі даму үрдістерін ескере отырып, бағалы қағаздар нарығын дамытудың негізгі бағыттары: ел дамуының негізгі бағыттары, бағалы қағаздар шығару мүмкіндіктерін кеңейту, инвесторларға қолжетімділік беру ретінде айқындалады шетелдік бағалы қағаздарға, бағалы қағаздармен операцияларға салық салуды жақсарту, техникалық инфрақұрылым, корпоративтік басқару және мемлекеттік реттеу.

Жыл сайын қазақстандық қор нарығы түрлі ынталандыру бағдарламаларын, технологияларды, дұрыс таңдалған даму стратегиясын енгізу нәтижесінде дамып отыр. 2021 жылдың соңында 2021-2022 жылдарға арналған Даму стратегиясы қабылданды, ол ағымдағы жаһандық және жергілікті макроэкономикалық үрдістерге, оның ішінде үздік әлемдік биржаны дамыту тәжірибесіне сәйкес құрастырылды. Жаңа стратегияның басым бағыттарында бірінші кезекте бөлшек қатысуды ұлғайту тұрды, бұл жерде өнім желісін кеңейту мен саралаудың үлкен міндеті бар. Екіншісі-тұрақты дамудағы облигацияның қаржылық және практикалық дамуын дамыту. ESG тұрақты даму облигациялары қаржыландырылатын тұрақты даму жобаларына шығарылатын экологиялық, әлеуметтік және басқа облигацияларды қоса алғанда, экологиялық, қорғаныс және әлеуметтік маңызы бар жобаларды жүзеге асыруға бағытталған. Жасыл даму бағыты ішкі ортаны ESG қағидаттарына сәйкес келтіріп қана қоймай, Қазақстан

нарығына дамудың тұрақты стандарттарын ілгерілету миссиясына да зор көңіл бөлетінін атап өту маңызды.

Қор нарығын дамыту үшін Қазақстан Республикасының халқын қағаздар нарығына білім беру саласында ақпараттандыру мен оқытудың салалық бағдарламаларын, оның ішінде жалпы білім беру курстарында қағаздар нарығының заттарын енгізуді әзірлеу және толықтыру қажет. Қаржылық және инвестициялық білімді арттырмай, болашақта өз қаражаты бар адамдардың іс-әрекетінде сауаттылықты күту қиын. Егер сіз сапалы, дамыған жүйені жасамасаңыз, яғни ірі компаниялар, холдингтер немесе корпорациялар ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғалар да өздерін жайлы сезінетін нарықта, әрине, бағдарламадан қажетті нәтиже күтудің қажеті жоқ. Сондықтан қор нарығының үздіксіз және тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін бағалы қағаздар нарығының инфрақұрылымын дамыту мен жаңғыртуды ынталандыру, сондай-ақ қажетті реформалар мен өзгерістер үшін қаржы көздерін іздеуге ерекше мән беру қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Бағалы қағаздар нарығы: Оқулық / ред. В.А. Галанова, А.И. Басова. – 2-ші басылым, қайта өңдеу және қосымша. – М.: Қаржы және статистика. – 2006.

2. Таубаев А.А. Қазақстандағы бағалы қағаздар нарығы. ЖОО студенттеріне арналған оқу құралы, Қарағанды. – 2001.

3. «Қазақстан қор биржасы» АҚ ресми сайты. KASE: <http://kase.kz/files>.

4. Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Ұлттық қор нарығын дамытудың 2018-2021 жылдарға арналған бірлескен іс-қимыл жоспарын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспары: <http://www.nationalbank.kz/?docid=732&switch=russian>.

5. Байбулекова Л.А. Ортақ биржалық кеңістікті қалыптастыру арқылы ЕАЭО капиталының еркін нарығын дамыту: Монография / авторлар ұжымы ред. Байбулекова Л.А. – Алматы: LEM, 2019. – 104 б.

6. Зайцев Ю.К. Инвестициялық климаттың қалыптасуының макроэкономикалық факторлары // Экономикалық талдау: теория және практика. 2017. № 6 (465). – 1012-1021 б.

А.С. Асилова¹, кандидат экономических наук

Д.И. Байжан², магистрант

¹ Казахский Национальный университет имени аль-Фараби

² Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Особенности влияния макроэкономики на развитие фондового рынка в Казахстане

Аннотация. В статье рассматривается уровень развития фондового рынка страны, выявляются основные драйверы и альтернативы на современной стадии развития экономики страны, а также условия интеграции, вызывающие

определенный интерес, а также являющиеся актуальными. В нынешних условиях фондовый рынок Казахстана рассматривается как недостаточно емкий, ликвидный, а международные рейтинговые агентства считают его «пограничным». В связи с этим отечественный фондовый рынок проводит огромную работу по вхождению в «развивающиеся» рынки. В то же время современное состояние рынка ценных бумаг республики не соответствует уровню экономического развития. В связи с дефицитом финансовых средств, недостаточным уровнем защиты инвесторов и высоким уровнем транзакций, фондовый рынок не в полном объеме выполняет своё предназначение. Автор рассматривает современный рынок фондовых рынков республики и влияние макроэкономических тенденций на него. На основании проведённого анализа были сформулированы комплексные задачи активизации механизма фондового рынка и дана конкретная рекомендация по его развитию и активизации его роли в финансовом обеспечении субъектов предпринимательства в Республике Казахстан. Хотя исследования на эту тему широко распространены в научной среде, число статей по изучению фондового рынка в Казахстане значительно ниже, чем в других странах. Таким образом, предмет исследования в этой статье – казахстанский фондовый рынок.

Ключевые слова: доходность, казахстанский фондовый рынок, макроэкономические показатели, торговля, финансовые средства.

A.S. Assilova¹, candidate of Economic Sciences

D.I. Baizhan², undergraduate

¹ al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

² Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

Features of the impact of macroeconomics on the development of the stock market in Kazakhstan

Abstract. The article examines the level of development of the country's stock market, identifies the main drivers and alternatives at the current stage of development of the country's economy, as well as the conditions of integration that arouse some interest, as well as being relevant. In the current conditions, the stock market of Kazakhstan is considered as insufficiently capacious, liquid, and international rating agencies consider it "borderline". In this regard, the domestic stock market is doing a lot of work to enter the "emerging" markets. One of the options for further growth of the stock market of Kazakhstan may be a mechanism that combines the domestic CASEEX and the Moscow Stock Exchange. The main goal of cooperation was to provide trade participants, Kazakh and Russian trade participants and investors with mutual access to the markets of both countries and to increase the reliability of infrastructure, reduce market and other risks. The article presents an assessment of the entry of the Kazakhstan Stock Exchange into the Moscow Stock Exchange. The activities included in the Roadmap within the framework of the project to create a common exchange environment between Kazakhstan and Russia are named. Although research on this topic is widespread in the scientific community, the number of articles on the study of the stock market in Kazakhstan is significantly lower than in other countries. Thus, the subject of research in this article is the Kazakhstan stock market.

Keywords: profitability, Kazakhstan stock market, macroeconomic indicators, trade, factors of influence.

С.Т. Космагамбетова, магистр экономических наук, старший преподаватель
Алматинский гуманитарно-экономический университет,
г. Алматы, Казахстан

ОРГАНИЗАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Аннотация. В статье рассматриваются основные понятия о финансовых институтах и финансовых посредниках, которые являются неотъемлемой частью современной финансовой системы и важнейшей составной развитой областью рыночной экономики. Это организации, основным предметом деятельности которых является торговля финансовыми инструментами. Финансовые институты помогают решить объективно существующее противоречие между небольшими размерами сбережений «домашних хозяйств» и потребностями производителей в больших объемах инвестиций. Прямое привлечение средств мелких инвесторов фирмам, как правило, невыгодно, так как это связано со значительными затратами. Финансовые посредники, аккумулируя мелкие сбережения, в значительной мере повышают эффективность инвестиционных процессов. Основными элементами инвестиционного окружения, то есть системы, которая обеспечивает перераспределение финансовых ресурсов в современной экономике, являются финансовые инструменты (финансовые активы или ценные бумаги), финансовые институты (финансовые посредники) и финансовые рынки. Планирование фундаментальных исследований – одна из самых сложных задач, что обусловлено неопределенностью конечных результатов и тем, что априорная информация о предшествующих успехах не является основой для положительных результатов в будущем. Проблема выбора приоритетов существует на двух уровнях: при определении структуры распределения средств между областями научного поиска и в границах отдельного направления. Главные критерии приоритетности: научная и технологическая перспективность проблемы; количество и качество полученных прежде результатов; релевантность научного потенциала; оценка существующей поддержки проблемы. Прогнозирование необходимо проводить постоянно с использованием современных информационных технологий, наукометрических и библиометрических методов.

Ключевые слова: финансовые институты, финансовые посредники, инновации, активы, инвестиции, пенсионные фонды, банки.

Введение. Эффективность научного процесса в значительной мере определяется совершенством организационных форм науки. Специалисты придают этому аспекту большое значение: «На определённом этапе эволюции любой достаточно сложной системы информационные (интенсивные) методы развития и обмена со средой начинают превалировать над вещественно-энергетическими (экстенсивными) методами. Можно пред-

положить, что научная результативность, которая является функцией от капиталовложений и организации науки, пропорциональна только логарифму от ассигнований, но прямо пропорциональна степени организации науки» [2, с. 12].

Основными элементами инвестиционного окружения, то есть системы, которая обеспечивает перераспределение финансовых ресурсов в современной экономике, являются финансовые инструменты (финансовые активы или ценные бумаги), финансовые институты (финансовые посредники) и финансовые рынки [4].

Финансовые институты или финансовые посредники – неотъемлемая часть современной финансовой системы и важнейшая составная развитой рыночной экономики. Это организации, основным предметом деятельности которых является торговля финансовыми инструментами [1].

Экспериментальная часть. Фундаментальными функциями финансовых институтов можно считать следующие: повышение эффективности распределения ресурсов с течением времени, аккумуляция сбережений и снижение благодаря этому затрат на финансирование капитала, перераспределение риска, обеспечение равновесия на рынке финансовых ресурсов путем согласования спроса на краткосрочные активы и предложения долгосрочных обязательств, трансформация низколиквидных реальных активов в высоколиквидные финансовые обязательства.

Финансовые институты помогают решить объективно существующее противоречие между небольшими (в среднем) размерами сбережений «домашних хозяйств» и потребностями производителей в больших объемах инвестиций. Прямое привлечение средств мелких инвесторов фирмам, как правило, невыгодно, так как это связано со значительными затратами. Финансовые посредники, аккумулируя мелкие сбережения, в значительной мере повышают эффективность инвестиционных процессов.

Не менее важная функция финансовых институтов – объединение и перераспределение риска в экономике. Во-первых, за счет аккумуляции больших объемов финансовых ресурсов посредники имеют возможность снижать риск инвестиций для отдельных экономических субъектов. Во-вторых, финансовые институты имеют возможность торговли риском, перераспределяя риск от более не расположенных к риску экономических субъектов менее нерасположенным, повышая благодаря этому, благосостояние и одних и других, то есть, способствуя большей эффективности.

При отсутствии финансовых институтов тяжело преодолимым является противоречие между стремлением инвесторов к краткосрочным (более ликвидным) вложениям и потребностями производителей в привлечении финансовых ресурсов на продолжительные сроки для осуществления своих инвестиционных программ. Финансовые организации, аккумулируя большой объем финансовых ресурсов, даже если большинство этих обязательств являются краткосрочными, имеют возможность приобретения долгосрочных активов. Благодаря этому, за счет масштаба своей деятельности, финансовые институты оказывают содействие сокращению разрыва между спросом и предложением на рынках финансовых активов с разнообразной продолжительностью.

Инвестиционные, инновационные, пенсионные фонды, банки, страховые, инвестиционные и доверительные компании, кредитные союзы явля-

ются основными видами финансовых институтов (финансовых посредников), эффективная деятельность которых существенно влияет на улучшение инвестиционного климата. В экономической литературе систему таких учреждений называют парабанковской или квазibanковской. Эта система может аккумулировать значительные инвестиционные ресурсы и направлять их на финансирование инвестиционных проектов [3].

Создание фондов в экономике, которая развивается, означает рождение принципиально новой для науки организационной формы – достаточно эффективной и наиболее соответствующей как специфике научного творчества и менталитета ученых, так и понятию «интенсивный путь развития» [4]. Как отмечал академик РАН Ф.А. Летников, «С точки зрения синергетики фонд – это открытая динамическая система, характерной особенностью которой является высокая степень самоорганизации и самосовершенствования при неуклонном сохранении управляющих параметров, которые составляют его концептуальную и регламентирующую основу» [5, с. 24].

Результаты и обсуждения. В каждом государстве с рыночной экономикой существует разветвленная сеть финансовых институтов, которые являются субъектами инвестиционной деятельности. С развитием рыночных отношений в Казахстане одним из самых важных государственных заданий инвестиционной политики следует считать укрепление связей финансово-кредитной системы с конечными результатами производства. В этих условиях существенно расширяются роль и функции субъектов данной системы в повышении эффективности инвестиций, сокращении сроков их окупаемости, оборачиваемости инвестиционного капитала и реинвестировании.

Проанализируем деятельность отдельных видов инновационно-ориентированных финансовых институтов. Под инновационными фондами понимаются финансовые организации любой формы собственности, которые создаются по инициативе субъектов инновационной деятельности и обеспечивают накопление, распределение и управление финансовыми, материальными и интеллектуальными ресурсами из государственных и негосударственных источников, включая средства иностранных инвесторов, в целях инвестиционной и других форм поддержки инновационных процессов в соответствии с действующим законодательством.

Отличие инновационных структур от других предприятий, организаций и учреждений состоит в том, что в состав органа хозяйственного управления и развития инновационных структур входят базовая организация и Научно-технический совет. Основатели базовой организации в совокупности должны иметь надлежащую компетенцию по вопросам базовых технологий, организации производства, рыночной конъюнктуры конечной продукции. Научно-технический совет состоит из ученых и специалистов базовой организации и других субъектов деятельности инновационной структуры. В состав Научно-технического совета могут также входить представители органов местной власти, других предприятий и научных организаций. Решение Научно-технического совета по вопросам научно-технологической стратегии развития инновационных структур, включая использование технологий производства и переработки продукции, подготовку кадров, распределение средств на обеспечение инновационных про-

цессов, является обязательным для выполнения всеми субъектами деятельности инновационных структур.

Финансовая инфраструктура инновационного бизнеса в западных странах сложилась на базе высокоразвитых финансово-кредитных механизмов современного рынка, которые обеспечивают финансовыми ресурсами предпринимательскую экономику.

Во всех странах – лидерах экономического и технологического развития – наблюдается увеличение частицы тематического конкурсного финансирования и уменьшение «базового», то есть система государственной поддержки поисковых и фундаментальных исследований носит селективный характер. С этой целью все шире практикуется поддержка научных исследований через фонды (например, в США сейчас действует свыше 24 тысяч фондов, несколько сотен из которых научные). Что же касается стратегии деятельности международных организаций в сфере науки, таких как ЮНЕСКО, то они предусматривают приоритетную поддержку фундаментальных исследований, учитывая глобальный характер их влияния на экономику и культуру. Основная цель таких фондов – предоставление носителям научного потенциала (ученым) права определения приоритетности направлений научных исследований путем конкурсного отбора научно-исследовательских проектов как отдельных ученых и творческих коллективов, так и целых научных школ на основе независимой экспертизы. Принцип конкурсного отбора реализуется не только на начальной стадии, но и в течение всего периода его реализации.

Планирование фундаментальных исследований – одна из самых сложных задач, что обусловлено неопределенностью конечных результатов и тем, что априорная информация о предшествующих успехах не является основой для положительных результатов в будущем. Проблема выбора приоритетов существует на двух уровнях: при определении структуры распределения средств между областями научного поиска и в границах отдельного направления. Главные критерии приоритетности: научная и технологическая перспективность проблемы; количество и качество полученных прежде результатов; релевантность научного потенциала; оценка существующей поддержки проблемы. Прогнозирование необходимо проводить постоянно с использованием современных информационных технологий, наукометрических и библиометрических методов. Если же сравнить распределение научного потенциала Казахстана в 1977-1985 гг. с сегодняшним, то можно констатировать следующие тенденции: уменьшение научного потенциала технического направления, рост биологического и недостаточный уровень гуманитарного и социально-экономического.

Оценка равномерности развития разных областей науки, которая проводится по дисциплинарному распределению (по публикациям или цитированиям), является лучшим способом оценки эффективности научных исследований. Объективный показатель действенности конкурсов фондов фундаментальных исследований – научные публикации. По данным Института научной информации США, на одну статью в среднем приходится 3,0-3,5 автора [1].

В деятельности фондов остается ряд проблем: охрана интеллектуальной собственности, субъективность экспертизы, образование научных кланов экспертов и аппликаторов, квалификация экспертов и их мораль-

ные качества, ограниченность состава экспертов. Решение большинства вопросов имеет единый путь – через ротацию. Практика международного сотрудничества требует решения проблем сохранения интеллектуальной собственности, отработки механизма обмена технологиями с сохранением авторских и государственных прав.

Конкурсное субсидирование проектов разрешает значительно активизировать творческий потенциал научного коллектива, приглашать для участия в разработках исследователей из сопредельных или аналогичных областей знаний. Такая форма финансирования имеет ряд важных преимуществ: обеспечивает индивидуальную оценку каждого проекта и контроль за использованием средств; формирует механизм конкуренции между научными коллективами; использует единые критерии отбора и принципы финансирования; создает возможность для признания научной ценности работы отдельных ученых и привлечение к перспективным исследованиям начинающих. Фонды венчурного финансирования занимают особое место среди инвестиционных институтов. Финансируя проект, они, как правило, становятся его совладельцами, что обеспечивает возможность дальнейшего контроля и управления. В случае снижения уровня прибыльности венчурного проекта до уровня обычного промышленного проекта венчурный фонд продает свою долю другим инвесторам: банкам, инвестиционным фондам. Полученные в результате реализации проекта денежные ресурсы реинвестируются в новые венчурные проекты. Стратегия венчурного финансирования базируется на жестком и прагматическом отборе проектов. Только такая стратегия позволяет отобрать из многих предложений наиболее эффективные, и, соответственно, содействующие развитию и повышению научно-технологического уровня экономики. Такой тип хозяйственной активности является чисто предпринимательским: фонды стремятся получить краткосрочную предпринимательскую сверхприбыль и устраняются, когда она переходит в режим стабильного функционирования.

В банковской системе любой страны важное место занимают инновационные банки, создаваемые с целью финансирования сверхновых научно-технических разработок и «рискованных» проектов. Задачей таких банков является предоставление финансовой поддержки тем научным коллективам, вложение средств, в разработки которых связано с большим коммерческим риском. Банковские и небанковские финансово-кредитные учреждения могут объединяться в консорциумы и корпорации, аккумулируя таким образом значительный инвестиционный капитал и осуществляя общую инвестиционную деятельность.

Коллективное инвестирование выгодно как большим, так и небольшим инвесторам. Инвестор с небольшим инвестиционным капиталом не в состоянии противостоять неожиданным колебаниям дохода и другим возможным потрясениям, так как не может самостоятельно провести диверсификацию вложенных средств. Для больших инвесторов также существуют разнообразные инвестиционные риски, особенно в венчурном бизнесе и вложениях в зарубежные ценные бумаги.

В развитых странах существенную роль в инновационно-инвестиционных процессах играют страховые компании, обеспечивая инвесторам страховую защиту от разного рода рисков. Аккумулируя значи-

тельные средства клиентов, и стремясь к наилучшему их использованию, страховые компании одновременно являются большими инвестиционными институтами. Заключенные с ними соглашения страхования служат основой для финансового обеспечения инновационных проектов: акционирование капитала, получение заемных и привлеченных средств для инвестирования. В западных странах действует хорошо организованный страховой рынок, который охватывает систему экономических отношений страхователей и перестрахователей в отдельной стране и в международном масштабе. Страховые компании и их консорциумы создали гибкую систему услуг, приспособленную к их интересам.

В странах с рыночными отношениями пенсионные фонды создаются частными и государственными корпорациями, фирмами и предприятиями для выплаты пенсий и помощи рабочим и служащим. В последние годы эти учреждения играют все возрастающую роль в инвестиционной деятельности, аккумулируя значительные средства. Лизинговые компании осуществляют долгосрочную аренду машин, оснащение транспортных средств, производственных сооружений. Компания покупает оснащение и предоставляет его инвестору на несколько лет на условиях кредита. После окончания срока лизинга имущество может быть выкуплено лизингополучателем по остаточной стоимости. Предметом деятельности следующих двух видов финансовых институтов – инвестиционных фондов и инвестиционных компаний является общее инвестирование. Как известно, экономический рост во многом зависит от эффективности переливания свободных денежных ресурсов и сбережений одних экономических субъектов к другим, у которых возникает потребность в этих ресурсах. Эти субъекты встречаются на рынке чаще всего с помощью финансовых посредников. Таким образом, финансовые посредники оказывают содействие сбалансированности спроса и предложения на финансовые ресурсы, осуществляя инвестиции. Аккумуляция средств многих инвесторов разрешает формировать большие по стоимости портфели финансовых активов и, тем самым, существенно расширяет инвестиционные возможности. Мировой опыт свидетельствует, что не все инновационные идеи воплощаются в практику, а тем более далеко не все достигают завершения инвестиционным процессом. Среди основных причин – дефицит средств и трудность его покрытия. В странах с развитой рыночной экономикой причиной могут быть также конъюнктурные соображения, конкуренция, низкий рейтинг фирмы на некотором этапе, дефицит средств для инноваций, высокая степень риска новинки. Эти факторы оказывают существенное влияние на инновационную политику как инвесторов, так и других участников инвестиционной деятельности. Среди основных причин – дефицит средств и трудность его покрытия. В странах с развитой рыночной экономикой причиной могут быть также конъюнктурные соображения, конкуренция, низкий рейтинг фирмы на некотором этапе, дефицит средств для инноваций, высокая степень риска новинки. Эти факторы оказывают существенное влияние на инновационную политику как инвесторов, так и других участников инвестиционной деятельности. На основе проведенного исследования механизма управления инновационными процессами можно определить (рис.1) порядок сочетания инновационной и инвестиционной составляющих в управлении деятельностью инновационных фондов.

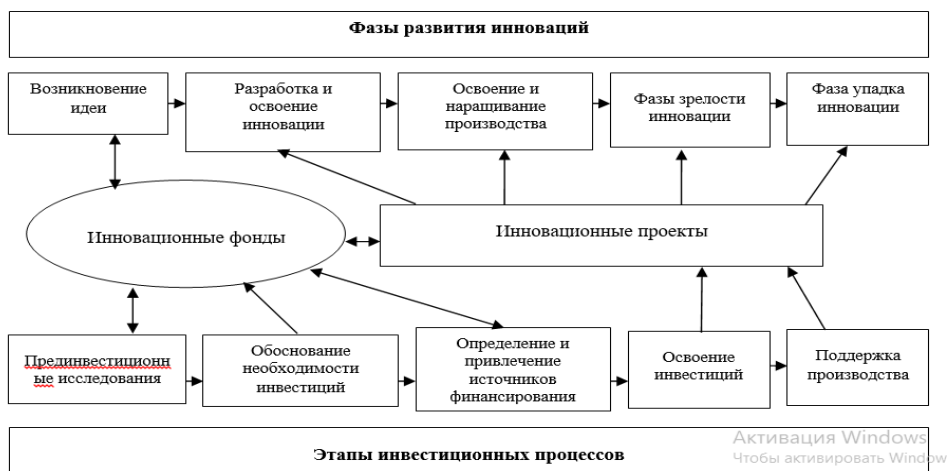


Рисунок 1. Схема объединения инновационных и инвестиционных процессов в деятельности инновационных фондов

Заключение. Кроме того, результаты анализа свидетельствуют, что содержательная нагрузка деятельности инновационных фондов, вне непосредственного управления инновационными проектами, состоит в реализации следующих задач:

- сосредоточении фондов взаимной мотивации как в отношении к инновационным, так и инвестиционным процессам;
- содействии субъектам инвестиционной деятельности в проведении преинвестиционных исследований;
- консультативной поддержке процесса обоснования субъектами инвестиционной деятельности целесообразности осуществления инвестиций;
- участии в определении источников финансирования инвестиций, в том числе за счет возможности самостоятельного поиска дополнительных участников инвестиционных процессов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Борисова З.Н. Управление инновационными процессами как фактор достижения экономической устойчивости хозяйствующего субъекта: Дисс. канд. экон. наук: 08.00.05: Москва, 2013. – 204 с.
2. Бородин А.И., Катков Е.В. Организация обеспечения процессов инновационного развития предприятий // Вестник РЭА им. Г.В. Плеханова. – 2015. – № 4 (34). – С. 85-95.
3. Гунин В.Н. Управление инновациями: 17-модульная программа для менеджеров. М.: ИНФРА-М, 2014. – 214 с.
4. Дагаев А.А. Фактор НТП в современной рыночной экономике. М.: Наука, 2016.
5. Дворжак И., Кочишова Я., Прохазка П. Венчурный капитал в странах Центральной и Восточной Европы / <http://koi.cfin.ru/investor/> и др.
6. Денисова Е.Ф. Методические основы оценки эффективности нововведений (инноваций): Учебное пособие. СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та экономики и финансов. – 2017.

Инновациялық процестерді ұйымдастыруды қамтамасыз ету

Түйіндеме. Мақалада қазіргі қаржы жүйесінің ажырамас бөлігі және дамыған нарықтық экономиканың маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын қаржы институттары мен қаржы делдалдары туралы негізгі ұғымдар қарастырылады. Бұл негізгі қызметі қаржы құралдарымен сауда жасау болып табылатын ұйымдар. Қаржы институттары «үй шаруашылықтарының» шағын жинақтары мен өндірушілердің үлкен инвестицияларға деген қажеттіліктері арасындағы объективті қайшылықты шешуге көмектеседі. Фирмаларға шағын инвесторлардың қаражатын тікелей тарту, әдетте, тиімсіз, өйткені бұл айтарлықтай шығындармен байланысты. Қаржы делдалдары шағын жинақтарды жинақтай отырып, инвестициялық процестердің тиімділігін едәуір арттырады. Инвестициялық ортаның негізгі элементтері, яғни қазіргі экономикада қаржы ресурстарын қайта бөлуді қамтамасыз ететін жүйе – қаржы құралдары (қаржы активтері немесе бағалы қағаздар), қаржы институттары (қаржы делдалдары) және қаржы нарықтары. Іргелі зерттеулерді жоспарлау – түпкілікті нәтижелердің белгісіздігіне және алдыңғы жетістіктер туралы априорлық ақпарат болашақта оң нәтижелерге негіз бола алмайтындығына байланысты ең қиын міндеттердің бірі. Басымдықтарды таңдау мәселесі екі деңгейде бар: ғылыми іздеу салалары мен жеке бағыттың шекаралары арасында қаражатты бөлу құрылымын анықтау кезінде. Басымдықтың негізгі критерийлері: мәселенің ғылыми және технологиялық перспективасы; бұрын алынған нәтижелердің саны мен сапасы; ғылыми әлеуеттің өзектілігі; мәселені қолдауды бағалау. Болжау үнемі заманауи ақпараттық технологияларды, ғылымометриялық және библиометриялық әдістерді қолдана отырып жүргізілуі керек.

Түйінді сөздер: қаржы институттары, қаржы делдалдары, инновациялар, активтер, инвестициялар, зейнетақы қорлары, банктер.

S.T. Kosmagambetova, Master of Economics, Senior Lecturer
Almaty University of Humanities and Economics, Almaty, Kazakhstan

Organizational support of innovation processes

Abstract. The article discusses the basic concepts of financial institutions and financial intermediaries, which are an integral part of the modern financial system and the most important component of a developed market economy. These are organizations whose main subject of activity is trading in financial instruments. Financial institutions help to solve the objectively existing contradiction between the small size of savings of "households" and the needs of producers in large volumes of investments. Direct attraction of funds from small investors to firms, as a rule, is unprofitable, since this is associated with significant costs. Financial intermediaries, accumulating small savings, significantly increase the efficiency of investment processes. The main elements of the investment environment, that is, the system that ensures the redistribution of financial resources in the modern economy, are financial instruments (financial assets or securities), financial institutions (financial intermediaries) and financial markets. Planning fundamental research is one of the most difficult tasks, due to the uncertainty of the final results and the fact that a priori information about previous successes is not the basis for positive results in the future. The problem of choosing priorities exists at two levels: when determining the structure of the distribution of funds between the fields of scientific research and within the boundaries of a separate direction. The main priority criteria are: the scientific and technological prospects of the problem; the quantity and quality of the previously obtained results; the relevance of scientific potential; assessment of existing support for the problem. Forecasting should be carried out constantly using modern information technologies, scientometric and bibliometric methods.

Keywords: financial institutions, financial intermediaries, innovations, assets, investments, pension funds, banks.

Г.М. Султанова, магистрант
«Нархоз» университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ СУБЪЕКТІЛЕРІНДЕ МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕ КӘСІПкерлік ЖОБАЛАРЫН ІСКЕ АСЫРУДЫ БАСҚАРУДЫҢ Өңірлік Үлгісі (Шымкент Қаласы Тәжірибесі)

Түйіндеме. Мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік – қазіргі заманғы басқару практикасындағы жаңа және сәнді көрініс. Алайда, оның мазмұны және қазіргі Қазақстандық мемлекеттік басқаруда тиімді қолдану әдістері толық зерттелмеген. Тақырыптың өзектілігі оған мемлекеттік органдарда қызығушылықтың артуынан туындайды. Тақырып бәсекеге қабілеттілік кеңесі аясында, әсіресе мемлекеттің инновациялық дамуына қатысты егжей-тегжейлі қарастыруды қажет етеді. Мақалада ұлттық экономиканың орнықты өсуі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін мемлекеттік-жеке кәсіпкерліктің (МЖК) маңызы қаралады. Сондай-ақ, Қазақстандағы МЖК қатысты нормативтік-құқықтық жағдайлар, МЖК қатысатын институттар талданып, олардың қызметі айқындалады. Қазақстандағы МЖК субъектісі ретінде Республикалық маңыздылыққа ие болған Шымкент қаласы қарастырылып, қаланы дамытудағы рөлі атықталынды. МЖК бойынша салалық талдау жасалынып, қаланың инвестициялық тартымдылығы қарастырылды. Жалпы жинақталған деректер талқыланып, Шымкент қаласы мен Қазақстанның мемлекеттік-жеке кәсіпкерлікті жүзеге асыру моделі құрылды. Мақаланың мазмұны ашылып, нақты қорытындалау жасалынды.

Түйінді сөздер: мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік; концессиялық келісімдер; ұйымдастыру-басқару механизмі; келісімшарттық қатынас, мемлекеттік институттар, инновациялық даму.

Кіріспе. Бүгінгі таңда ұлттық экономиканың дамуының негізгі тенденцияларының бірі – инновациялық даму моделін алға қоюмен байланысты болып отыр. Әлі күнге дейін ресурсқа бағдарланған экономика болып табылатын Қазақстан экономикасы дамуының қазіргі кезеңінде, Қазақстанның алдында инновацияларды дамыту негізінде экономиканы әртараптандыру және негізгі стратегиялық салаларға инвестиция тарту міндеті тұр.

Заманауи мәнде инновациялық экономика – бұл әлеуметтік-экономикалық қызметтің әртүрлі салаларында инновациялар түріндегі білімдерді өндіруге және оны практикалық іске асыруға негізделген экономика ретінде қарастырылады [1]. Инновациялық даму жолына көшу экономиканы жаңғырту үшін қомақты инвестицияны қажет етеді. Алайда, көптеген басқа дамушы елдердегі экономика үлгілері сияқты, Қазақстанда да бюджеттік шектеулерге байланысты инновациялық жобаларды қаржылық қамтамасыз ету және дамыту мәселесі, оның ішінде

инновацияларды инвестициялау механизмінің жетілдірілмегендігі байқалады. Мемлекеттік қаржыландырудың жетіспеушілігі жеке инвестицияларды іздеуге әкеледі.

Бұл мәселелерді шешуде – бизнес-ортаны түбегейлі жақсарту және кеңейту, мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік арқылы бірқатар мемлекеттік қызметтерді бизнеске беру процестері негіз бола алады [2]. Сонымен қатар, халықаралық тәжірибе көрсеткенідей, МЖК жобаларын іске асыру да мемлекеттік секторды басқару тиімділігін арттырудың бір жолы болып табылады [3]. Инновациялық саладағы МЖК қажеттілігі, сонымен қатар инновация таза нысанда кәсіпкерлік қызмет болып табылмайтындығымен және мемлекет «жылдам ақша» қажет болған бастапқы кезеңде инновациялық жобаларды қаржыландыруда басым рөл атқаруы тиіс екендігімен негізделеді.

Мақаланың мақсаты – Қазақстанда өркениетті әлеуметтік-экономикалық жүйені қалыптастырудың маңызды бағыты ретінде мемлекеттік жеке кәсіпкерліктің негізгі қағидаттары, тетіктері және олардың салалық қолданылу тәжірибесін зерттей отырып, Шымкент қаласына инвестицияларды тарту құралы ретіндегі тиімді әрекеті мен өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпалын арттыруды қамтамасыз ету жолдарын іздестіру.

Осы мақсатқа қол жеткізуге мынадай міндеттер бағытталған:

– МЖК механизмінің инвестициялық және инновациялық тетік ретіндегі экономикалық мәнін ашу;

– МЖК нормативтік-құқықтық базасының эволюциясы мәселелерін және макро- және мезо- деңгейде жобаларды іске асыруды қолдауды қамтамасыз ететін ұйымдардың функцияларын қарастыру;

– Қазақстан практика тұрғысынан институционалдық қамтамасыз етуге баға беру;

– Шымкент қаласы бойынша МЖК жобаларын іске асырудың қаржылық және әлеуметтік-экономикалық әсерін ресми және тәуелсіз бағалауды ұйымдастыру.

Ғылыми әдебиеттерде МЖК саласындағы зерттеулердің кең ауқымы және оның мемлекеттің инновациялық экономикасын дамытудағы рөлі: тұжырымдамасы, теориясы, әдіснамасы, МЖК шеңберіндегі мемлекеттік және бизнес құрылымдарының өзара әрекеттесу үлгілері, оның тиімділігін бағалау тәсілдері және тағы да басқа көрсеткіштер – МЖК жобаларын іске асырудың халықаралық тәжірибесін салыстыру арқылы жүзеге асады. Мұндай салыстыру жұмыстары елдің экономикалық дамуын деңгейін көрсетеді. Көптеген дамыған және дамушы елдерде мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік инновациялық белсенділікті арттырудың және ұзақ мерзімді инвестицияларды тартудың негізгі ұйымдық-экономикалық тетіктерінің бірі болып табылады. МЖК инновациялық қызметті белсендіру және дамыту құралы ретінде дамыған елдерде кеңінен қолданылады және өзінің тиімділігін іс жүзінде дәлелдеді. БҰҰ Еуропалық экономикалық комиссиясы жүргізген МЖК бойынша 48 жобаны талдау мұндай жобалардың 80%-ы жоспарланған бюджеттен төмен шығындармен жүзеге асырылғанын, ал жобалардың 60%-ы сервисті жақсарту арқылы мерзімінен бұрын аяқталғанын көрсетті. Екінші жағынан, мемлекеттік

органдар жүзеге асырған жобалардың 64 пайызы жоспарланған мерзімнен кеш аяқталды [3].

Сонымен, мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік (МЖК) дегеніміз – мемлекеттік аппараттың рөлін, оның бизнес-қоғамдастықпен өзара іс-қимылының ерекшеліктерін, әдістері мен құралдарын, тартылатын инвестициялық ағындардың ауқымын кеңейту үшін белгілі бір механизмді пайдалана отырып анықтаумен байланысты жүзеге асыратын экономиканың әртүрлі салаларын қамтитын көп қырлы категория.

Шетелдік ғалым Дей Дж. ұйымдардың серіктестік қатынастарын шаруашылық жүргізуші субъектілердің экономикалық мүдделерін үйлестіруге мүмкіндік беретін нарықтық конъюнктура туралы маркетингтік ақпаратқа негізделген стратегиялық жоспарлау және басқару жүйесімен байланыстырады [4]. Сондай-ақ, ғалым ұйымдардың стратегиялық серіктестігінде маркетингтің негізгі рөлі мыналар екенін атап өтеді:

- компанияның, тұтынушылардың және жалпы қоғамның мүдделерін үйлестіруді қамтамасыз ету;
- нарықтық қатынастардың барлық қатысушыларының серіктестігі үшін жағдай жасау;
- қоғамдық тауарларды коммерциялық емес бөлуді қамтамасыз ету.

Бизнесті дамыту стратегиясын қалыптастыруда маркетингтің рөлі даусыз, өйткені бұл қызметтің ақпараты стратегиялық басқару шешімдерінің басымдықтарын анықтау және негіздеу үшін аналитикалық негіз ретінде әрекет етеді. Дегенмен, серіктестіктің жүйе құраушы принципі – мүліктік қатынастар және соның нәтижесінде пайданы бөлудің негізі ескерілмегендіктен, Дж. Дейдің көзқарасы өте тар болып келеді.

Ж.Ж. Ламбеннің серіктестікке деген көзқарасы іс жүзінде Дж. Дейдің үлгісіне өте жақын [5]. Ғалым ұйымдардың серіктестік қатынастарын менеджменттің маркетингтік концепциясының дамуымен байланыстырады. Ол бұл тұжырымдама заманауи менеджмент принциптерін неғұрлым толық іске асыруға мүмкіндік беретінін атап өтеді:

- жаһандану;
- жаңашылдық және нарық сұранысына белсенді жауап беру;
- барлық шаруашылық субъектілерінің серіктестігі;
- қоғамдық қатынастарды белсенді пайдалану.

Орыс ғалымдары А.О. Блинов пен И.Н. Шапкин серіктестік қатынастардың дамуын корпоративтік басқару жүйесімен және осы үдерістегі мемлекеттің рөлімен байланыстырады. Бұл авторлар корпоративтік басқару шарттық қатынастар негізінде мүлікті ортақ пайдалануға негізделгенін және корпоративтік келісімнің барлық қатысушыларының мүдделеріне қол жеткізуге тырысады деп өте орынды атап көрсетеді [6].

А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин серіктестік мүдделерінің ішінара сәйкес келуіне байланысты ұйымдардың ынтымақтастығына негізделгенін атап өтті. Бұл ретте серіктестер олардың арасындағы бәсеке тіпті жеңімпазға да ерекше артықшылықтар бермейді деп есептейді [7].

Кез келген корпоративтік құрылым шеңберінде серіктестік қатынастарды дамыту келесі мамандандырылған блоктарға негізделген:

- стратегиялық шешімдерді жүзеге асыру мақсатында қаржылық саясатты, оның басымдықтарын анықтайтын бір мезгілде топты дамытудың стратегиясы мен тактикасын әзірлейтін бақылау блогы;

- қаржы ресурстарын жинақтау және оларды жедел бөлу мақсатында қаржылық инфрақұрылым;

- ұлттық және әлемдік нарық конъюнктурасын талдау, нарықтың әртүрлі сегменттері үшін өнімге сұраныс пен ұсынысты қалыптастыру үшін маркетинг құрылымы [8].

Ұйымдардың серіктестігі екі үлгі түрінде құрылуы мүмкін:

Біріншіден, маңызды және перспективалық даму бағыттары бойынша олардың қызметін үйлестіру және ұйымдастыру түрінде.

Екіншіден, бірнеше субъектілердің қаржы ресурстарын біріктірудің ерекше нысаны ретінде алынып, бұл түптеп келгенде осы ресурстарды пайдалану жөніндегі жұмыс үшін ортақ және бірлескен жауапкершіліктің пайда болуына әкеп соғады.

Осы құрылымдық бөлімшелердің үйлестірілген қызметі негізінде серіктестік қатынастар қалыптасады. Әртүрлі ғалымдардың көзқарастарын жинақтай отырып, автордың анықтамасы құрылады:

«Ұйымдардың серіктестігі – бұл олардың ынтымақтастығы, ортақ әлеуметтік-экономикалық және басқа да мақсаттарға барынша тиімді жолмен жету үшін қалыптасқан ұйымдардың өзара әрекеттесуі».

Мемлекеттік-жеке кәсіпкерлікті дамыту Қазақстанның экономикалық саясатының басым бағыттарының бірі болып табылады. Қазақстанда мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік алғашында ВТО (build, transfer, operate) моделі бойынша концессиялық келісімдер ретінде ғана қарастырылды. «Концессиялар туралы» ҚР бірінші заңы 1991 жылғы 23 желтоқсанда қабылданды, ол ҚР аумағында шетелдік инвесторларға шаруашылық бөлшектерінің белгілі бір түрін жүзеге асырудың және оларға белгілі бір объектілерді жалға берудің құқықтық шарттарын реттеуге бағытталған. 2006 жылғы 7 шілдеде қолданыстағы «Концессиялар туралы» жаңа заң қабылданды, онда елдегі МЖК-ті дамытуға және іске асыруға кедергі келтіретін белгілі бір шектеулер жойылды [9].

Жұмыстың өзектілігі серіктестіктің бұл түріне қазір ерекше көңіл бөлінуінде. Өзінің қарқынды дамуына қарамастан, МЖК жетекші сарапшылар, экономистер және ғалымдар тарапынан Қазақстан Республикасының экономикасындағы орындылығы мен ағымдағы жағдайы үшін бірнеше рет сынға ұшырады. Қазақстан Республикасындағы ағымдағы жағдай заңнамалық аспектілерді жетілдіру және Батыс елдерінде кең таралған МЖК нысандарына жақындау мақсатында жан-жақты шолуды талап етеді. МЖК-нің жаңа заманауи тәсілдерін құру, тетікті бизнес пен халық үшін жобаны іске асырудың қолжетімді және ашық көзіне айналдыру, мемлекеттік сатып алулар арасында қатаң айырмашылықты жасау қажет. Айта кетерлігі, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев МЖК идеясының өзі беделін түсіретініне және МЖК жобалары құнының 90%-дан астамы мемлекет міндеттемелері екеніне бірнеше рет назар аударған болатын. Ал 2022 жылдың қаңтарында бизнес-

қоғамдастықтың ірі өкілдерімен кездесуінде ол «Елге инвестиция тартудың тағы бір бағыты – мемлекеттік-жекеменшік әріптестікті қайта бастау керек. Бүгінде бұл құрал шын мәнінде мемлекеттік сатып алу рәсімдерін айналып өту құралына айналды. Барлық бизнес тәуекелдері бюджетке аударылады. Негізсіз, супер жеңілдіктер мен супермаржалар беріледі» деп атап өткен болатын. Ұсынылып отырған өзгерістер Қазақстан Республикасындағы МЖК жобаларын басқару жүйесінің ағымдағы жағдайын түбегейлі өзгертуі және жақсартуы мүмкін. Бұл шаралар оны іске асыру үшін тартымды етеді. Бұл үдерісте мемлекет жетекші рөлге ие және МЖК жобаларын басқару жүйесін мемлекеттік реттеу уақыт талабына сай өзгерістер мен осы жүйені трансформациялау қажеттілігінің драйвері болуы керек.

Осыған сәйкес, Қазақстандағы МЖК жобаларын басқару жүйесі туралы білетінімізді талдап, жинақтау қажет. МЖК заңына қол қойылғаннан бергі мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік жобаларын басқару жүйесінің ағымдағы жағдайын және оның даму динамикасын талдау және бағалау, Қазақстанда МЖК жобаларын іске асырудағы негізгі олқылықтар мен кедергілерді анықтау және ұсыныстар енгізу қажет деп санаймыз.

Сараптамалық бөлім. 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан Республикасы мемлекеттік табиғи және энергетикалық ресурстардың үлкен қорына, өнеркәсіптік және көліктік әлеуетке ие болды. Мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік негізінен мемлекеттік активтерді басқару, қолдану және бағыттау элементі ретінде қарастырылады. Осы өзара қатынастарды реттеуде – Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 27 желтоқсандағы Азаматтық кодексі, Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 23 желтоқсандағы «жекешелендіру туралы», 2003 жылғы 13 мамырдағы «Акционерлік қоғамдар туралы», 2007 жылғы 21 шілдедегі «Мемлекеттік сатып алу туралы» нормативтік құқықтық актілер мен заңдары қолданылды.

Кейіннен, Қазақстандағы мемлекеттік-жеке кәсіпкерлікті реттейтін инвесторларға арналған жалғыз бірінші құқықтық құрал – концессия ұсынылды. Концессия бастапқы редакцияда заңды немесе жеке тұлғаға – концессионерге – мүлікті, жерді, табиғи ресурстарды жалға беру ретінде қарастырылды. Басқаша айтқанда, концессия жалдау (мүліктік жалдау) призмасы арқылы анықталды, бірақ сонымен бірге концессиялық қатынастарда мердігерлік, сақтандыру, еңбек шарттарының элементтері болуы мүмкін. Қазіргі таңда әртүрлі мемлекеттік нысандар мүліктік жалдауда (тұрғын емес қорларды, жабдықтарды, жерді жалға алу) немесе жасалған шарттар негізінде сенімгерлік басқару арқылы жүзеге асады. «Концессия» термині қолданылған келісімшарттардың пионерлері қатарына – Қазақстанның газ тасымалдау жүйесінің «Интергаз Орталық Азия», АҚ басқармасына беру және Шүлбі, Өскемен және Бұқтырма гидроэлектростанцияларын (ГЭС) концессияға беру жобалары болды.

Кейінірек концессия көлік инфрақұрылымы мен энергетикадағы жобаларды іске асыру кезінде қолданылды: «Шар-Өскемен» теміржол желісінің және «Солтүстік Қазақстан-Ақтөбе облысы» электр беру желісінің құрылысы.

2006 жылы «Концессиялар туралы» Қазақстан Республикасы заңының жаңа редакциясында концессия тетігін пайдалана отырып, инвестициялық жобаларды іске асыру үшін құқықтық алаң қаланды.

Сонымен қатар, концессия саласындағы заңнама үздік халықаралық тәжірибені ескере отырып жетілдірілуде. Осылайша, 2008 және 2010 жылдары объектілерді концессияға беру рәсімдері, мемлекеттік қолдау шараларын кеңейту және концессиялық жобалардың тартымдылығын арттыру, мемлекеттік қолдаудың белгілі бір шараларын ұсыну кезінде инфрақұрылымдық облигациялар шығарудың міндеттілігін жою мәселелері бойынша концессия туралы заңнамаға бірқатар түзетулер енгізілді.

Әлемдік практикада мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік (МЖК) құралдары МЖК объектілерінің кең спектрі бойынша қоғамдық инфрақұрылымды ұзақ мерзімді қаржыландыру және басқару мақсатында жеке компанияларды тарту үшін қолданылады. Әлемдегі тәжірибеге сүйене отырып, Қазақстандағы МЖК-ні дамытуды үш сатыға бөлуге болады.

Кесте 1 – МЖК-ні дамыту сатылары

МЖК даму дәрежесі	Тән сипаттары:
Бірінші кезең	<ul style="list-style-type: none"> – МЖК саясатының негіздерін қалыптастыру; – негізгі ұғымдарды дамыту; – МЖК қызметтері нарығын құрудың басталуы; – бірінші кезектегі жобаларды анықтау.
Екінші кезең	<ul style="list-style-type: none"> – МЖК құрылымдарын құру; – нормативтік-құқықтық базаны қалыптастыру; – экономиканың жаңа секторларын енгізе отырып, бірқатар жобаларды кеңейту; – практикалық нұсқаулықтарды жариялау және дайындау.
Үшінші кезең	<ul style="list-style-type: none"> – сақтандыру, зейнетақы және жеке қорларды қоса алғанда, инфрақұрылымға инвесторлардың спектрі кеңею болады.
Ескерту: [10] негізінде автормен құрылды	

Қазақстанда жүзеге асыру кезеңі аяқталуға жақын. Сонымен қатар, жетілдіру кезеңінің кейбір іс-шараларын жүзеге асыру үшінші кезеңнің белсенді фазасының басталғанын көрсетеді, атап айтқанда:

- Қазақстандық МЖК орталығымен МЖК жобаларын іске асыру бойынша практикалық ұсыныстар әзірленуде;
- МЖК орталықтары, соның ішінде Шығыс Қазақстан облысының Өңірлік МЖК орталығы өткізеді.

Қазіргі уақытта «Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы заңы МЖК-нің құқықтық шарттарын, оның жүзеге асырылу әдістерін айқындайды және мемлекеттік-жеке кәсіпкерлікке дайындау процесінде туындайтын қоғамдық қатынастарды реттейді, мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік жобасын іске асыруды, әріптестік, мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік шартын жасасу, орындау және тоқтатуды қамтамасыз етеді.

Іске асыру тәсілі бойынша мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік институционалдық және келісімшарттық болып бөлінеді. Институционалдық мемлекеттік-жеке кәсіпкерлікті, мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік шартына сәйкес мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік компаниясы жүзеге асырады. Басқа жағдайларда мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік шарттық МЖК әдісі бойынша жүзеге асырылады.

Келісімшарттық МЖК мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік шартын жасасу арқылы, оның ішінде мынадай нысандарда жүзеге асырылады:

- концессиялар;
- мемлекеттік мүлікті сенімгерлік басқару;
- мемлекеттік мүлікті мүліктік жалға беру;
- лизинг;
- технологияны әзірлеуге, тәжірибелік үлгіні дайындауға, тәжірибелік сынақтарға және шағын көлемдегі өндіріске жасалған шарттар;
- өмірлік цикл шарты;
- қызмет көрсету шарты;
- мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік белгілеріне сәйкес келетін өзге де шарттар.

Шарттық мемлекеттік-жеке кәсіпкерліктің жекелеген түрлерін осы заңда реттелмеген бөлігінде іске асыру кезінде «Концессиялар туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген ерекшеліктерді қоса алғанда, Қазақстан Республикасының тиісті заңдарының ережелері қолданылады. МЖК саласы осы саладағы нормативтік құқықтық актілермен реттеледі.

Қазақстанның инновациялық секторындағы МЖК негізгі құрамдас бөліктері мемлекеттік, білім, ғылым және бизнес болып отыр. Инновациялық саладағы мемлекеттік-жеке кәсіпкерліктің мақсаты ғылыми-техникалық әлеуетті дамыту, ішкі және әлемдік нарықтардың жұмыс істеуі үшін бәсекеге қабілетті саланы қалыптастыру болып табылады. Осы серіктестік аясында қатысушылардың рөлдері келесідей бөлінеді: мемлекет «ойын ережелерін» белгілейді, барлық қатысушылардың қызметі үшін қолайлы институционалдық жағдай жасайды, іргелі білімдердің дамуына ықпал етеді (мемлекеттік зерттеулер орталықтар, академиялар, технопарктер, университеттер) және қажетті ақпараттық-технологиялық базаны қамтамасыз етеді. Бизнес өз кезегінде инновацияларды өз бетінше жүзеге асырады немесе ҒЗТҚЖ нәтижелерін тартады.

Кесте 2 – ҚР МЖК-тің институционалдық және заңнамалық базасы

«Концессия туралы» ҚР заңы (2006 ж.)		
ҚР «Мемлекеттік-жекешелік серіктестік туралы» заңы (2015 ж.)		
Республикалық деңгей		Жергілікті деңгей
Ведомство және министрлік	Ұлттық экономика министрлігі	Жергілікті атқарушы органдар (облыстық және республикалық маңызды қалалардың әкімдіктері)
АҚ «МЖК бойынша Қазақстандық орталық»		
ЖШС «Жобаларды дайындау бойынша Қазақстандық қор»	(жалғыз акционер)	АҚ «МЖК бойынша аймақтық орталық»
Ескерту: [11] бойынша автормен құрылды		

Қазақстан Республикасында «Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы» заңға сәйкес МЖК жобаларын іске асырудың екі негізгі деңгейі бөлінген: республикалық және жергілікті деңгейлер (2-кесте).

Концессиялар туралы қолданыстағы заңнамаға сәйкес әрбір мемлекеттік органның концессия процесіндегі жауапкершілігі айқындалған. Қарастырылған функцияларды ескере отырып, 3-кестеде көрсетілген мемлекеттік органдар мен ұйымдар негізгі институттар болып табылады.

Кесте 3 – МЖК мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының қолданыстағы институттарының функциялары

Институттар	Жауапкершілік аймақтары
Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі	МЖК жобаларын іске асыру және ел ішінде МЖК қызметін үйлестіру бойынша мемлекеттік саясат және негіз;
Салалық министрліктер мен ведомстволар	Жабық конкурстық сауда-саттықты талап ететін «арнайы МЖК жобаларының» және МЖК объектілерінің тізбесі; мемлекеттік кепілдіктер және мемлекеттік кепілдіктер туралы келісімдер
Жергілікті өзін-өзі басқару органдары	Жауапкершілік салаларындағы жалпы елдік МЖК жобалары; концессиялар бойынша ұсыныстар және тендерлерді ұйымдастыру
Республикалық және облыстық деңгейдегі МЖК орталықтары	Өңірлердегі шағын аймақтық МЖК жобалары;
«Бәйтерек» ұлттық басқарушы холдингі (МЖК жобаларын қолдау орталығы, Қазақстандық жобаларды дайындау қоры)	Жалпы муниципалитеттік жобалық ұсыныстар және тендерлер немесе тікелей келіссөздер ұйымдастыру (МЖК жобаларының тізбесін жергілікті парламент (мәслихат) бекітуі керек)
Ескерту: [12] бойынша автормен құрылды	

Нәтижелер мен талқылаулар. Жоғарыда құрастырылған кестелерге сәйкес, МЖК-ны жүзеге асыруда мемлекеттік институттардың рөлін көруімізге болады. Қазақстанның өңірлік дамуында – жергілікті экономика мен жергілікті атқарушы органдар қызмет атқарады. МЖК бойынша, Қазақстан субъектілерінің ішінде Шымкент қаласы алдыңғы орынды алып отыр. Бұл қаланың Республикалық маңызға ие болуымен және саяси-экономикалық атағымен байланысты.

Мемлекеттік және жеке инвестициялар көлемін талқылай келсек, 2022 жыл өсіп келе жатқан Шымкент үшін табысты жыл болғанын көреміз. Қалада индустриалды аймақтар көбейіп, жаңа өндірістер пайда болды. Шағын және орта бизнес қарқынды дамып келеді. Нәтижесінде, 2022 жылдың қорытындысы бойынша Шымкент бизнес-ортаны жүргізу үшін қолайлы жағдай жасаған республиканың Үздік қаласы болып танылды.

Төрт жыл ішінде өзі үшін жаңа мәртебеде – Республикалық маңызы бар қала, Шымкент сенімді түрде мегаполиске айналууда. Шымкенттің инвесторлар үшін қаншалықты тартымды екендігі туралы мәселе өзінен-

өзі жоғалады: қалада өсіп келе жатқан мленер қаланың жаңа аумақтары белсенді түрде игерілуде.

Қазір «Жұлдыз» индустриялық аймағын құру, «Оңтүстік» арнайы экономикалық аймағын қосымша кеңейту, «Бозарық» агро-индустриялық аймағын құру және көліктік-логистикалық аймақты қосымша 136 гектарға кеңейту бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Шымкент қаласы кәсіпкерлікті индустриялық-инновациялық дамыту басқармасының басшысы Береке Дүйсебековтің айтуы бойынша, 2025 жылға дейін 8,5 мыңға жуық жұмыс орнын құра отырып, 622 млрд теңгеге 66 жобадан тұратын бассейн құрылады, 2022 жылы мыңнан астам жаңа жұмыс орындарын құра отырып, 51 млрд теңгеден астам сомаға 14 инвестициялық жобаны іске қосу жоспарланған. Бүгінгі таңда 6 инвестициялық жоба іске асырылып, 520 адам жұмысқа орналастырылды.

Шымкент қаласының әкімдігі ұсынған ақпараттар бойынша, 2022 жылдан 2026 жылға дейін 20 мыңнан астам жаңа жұмыс орындары бар 283 инвестициялық жобалар құрылды. Оның ішінде 2022 жылдың соңына дейін 173 млрд теңгеден астам сомаға 50 инвестициялық жобаны іске асыру жоспарланған болатын.

9 айдың қорытындысы бойынша жалпы өнеркәсіп өнімінің көлемі 666 млрд теңгеден асты. Шымкент экономикасына 328 млрд теңгеге жуық инвестиция тартылды – бұл өткен жылғы көрсеткіштен 20%-ға артық. Шағын және орта бизнес субъектілерінің саны 100 мыңнан астам, бөлшек сауда көлемі – 417 млрд 900 млн теңгені құрады.

«Тассай» индустриялық аймағында ашылған бірлескен кәсіпорындардың өнімдері нарықта үлкен сұранысқа ие. 2022 жылы 241 млрд теңге сомасына 65 инвестициялық жоба іске асырылды, 2,5 мың жаңа жұмыс орны құрылды.

Шымкентте кәсіпкерлер мен инвесторлар үшін «бір терезе» қағидаты бойынша «бизнеске арналған үкімет – Shymkent Invest» фронт-офисі жұмыс істейді. Мекеме кеңес беруге, мемлекеттік қызметтер көрсетуге, инвестициялық жобаларды іске асыруды сүйемелдеуге және инвесторларға жүгінуге шектеулерді алып тастауға көмектеседі. Тағы бір бастама нәтиже берді – әкімдік жанынан инвестициялар тарту мәселелері бойынша штаб құрылуы болып отыр. 2022 жылдың қорытындысы бойынша Шымкент республикада үздік деп танылды. Қалада бизнес-ортаны жүргізу үшін қолайлы жағдайлар жасалған. Шымкент шикізаттық емес сектордың негізгі капиталына сыртқы инвестициялардың өсу қарқыны бойынша жоғары нәтижелер көрсетті [13].

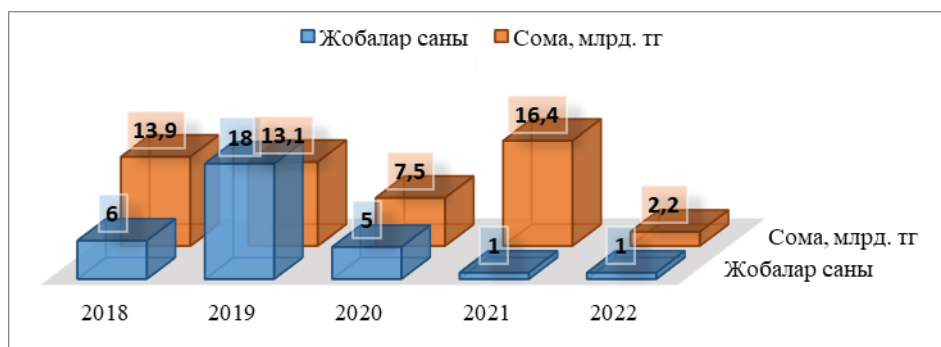
Жаңа, 2023 жылы көпсалалы медициналық кешеннің, картон өндіретін зауыттың, ауыл шаруашылығы өнімдерін сақтауға арналған қойманың құрылысы жалғасады.

Шымкент ірі бизнес үшін ғана емес, тартымды қалаға айналды. Қазақстандықтар тұрғын үй үшін мегаполисті таңдайды. Шымкенттегі қайта құру құрылысқа тон қоятын, жаңа энергия үнемдейтін технологияларды енгізетін, болашақ тұрғындардың барлық қажеттіліктерін ескере отырып, аумақты кешенді игеретін ірі инвесторлардың қатысуынсыз мүмкін болмас еді.

Шымкент қаласының МЖК жағдайын қарастыруда жергілікті атқарушы органдардың қызметін қарастырамыз. Жергілікті органдар –

бизнес пен мемлекеттің серіктістігін орнатады. Шымкент қаласында бұл қызметті – жергілікті экономика басқармасының «бюджеттік инвестициялық саясат және мемлекеттік-жекешелік әріптестікті дамыту бөлімі» жүзеге асырады. «Бюджеттік инвестициялық саясат және мемлекеттік-жекешелік әріптестікті дамыту бөлімі» инвестициялық ұсыныстарды іріктеуді және бағалауды жүзеге асырады, алдағы үш жылдық кезеңге арналған басым бюджеттік инвестициялық жобалардың тізбесін қалыптастырады және бекітеді. Бюджеттік инвестициялық жобаларды, сондай-ақ мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік жобаларын іріктеуді, мониторингтеуді және іске асырылуын бағалауды жүргізеді, Шымкент қаласының даму басымдықтарын айқындауға, Шымкент қаласының инвестициялық саясаты бөлігінде стратегиялар мен жоспарларды әзірлеуге және іске асыруға қатысады. Бөлім өзіне жүктелген міндеттерді жүзеге асыру үшін Басқарманың басқа құрылымдық бөлімшелерімен, жергілікті атқарушы органдармен өзара іс-қимыл жасайды.

«Бюджеттік инвестициялық саясат және мемлекеттік-жекешелік әріптестікті дамыту бөлімі» ақпараты бойынша Шымкент қаласында 2018-2022 жылдар арасында 53 МЖК жобасы қабылданып, жүзеге асуда. 2018 жылы қала Республикалық маңыздылыққа ие болып, сол жылдан бастап МЖК жобалары – қаланы дамыту мен абаттандыруға бағытталды. МЖК жобаларына мемлекеттік бюджеттен 53,1 млрд тенге қаржы бөлінді.



Сурет 1. Шымкент қаласында 2018-2022 жылдар арасында қабылданған жобалар саны

Ескерту: [14] бойынша автормен құрылды

Жоғарыдағы 1-сурет бойынша, 2018-2019 жылдарда МЖК-нің көп бөлігі қабылданғанын байқаймыз. Бұл жобалар қатарына Шымкент қаласында: «Жиделі шағын ауданындағы спорт ангарының құрылысын салу және пайдалануға беру», «Қазығұрт шағын ауданындағы спорт ангарының құрылысын салу және пайдалануға беру», «Шымкент қаласында ату бойынша (оқ ату және стендтік ату) балалар-жасөспірімдер спорт мектебін ұйымдастыру және пайдалану» тағы да сол секілді міндеттемелерді қарастырамыз. Бұл жобалардың негізгі міндеті – Республикалық маңыздылықты алған қаланы көркін ашып, инновациялық

дамыту болды. 2020-2021 жылғы жобалар – қаланың пандемиялық ахуалымен байланысты жүзеге асты.

Жалпы жобалардың салалық құрылымын (2-сурет) қарастыратын болсақ, қаржыландырудың көп бөлігі – білім беру, денсаулық, абаттандыру әрекеттеріне тартылған. Бұл жалпы мемлекеттік бюджеттік саясатымен, сондай-ақ жергілікті экономикалық жағдаймен тығыз байланысты.

Сондай-ақ, қала спорт жүйесіне де қатты көңіл бөлуде. Жалпы, спортқа байланысты 6,5 млрд теңгелік 6 жоба қарастылған. Бұл қала жастарын спортқа деген қызушылығын арттыру мен қаланың Республикалық, халықаралық спорттық жарыстарда деңгейін көтуге мүмкіндік береді.



Сурет 2. Шымкент қаласында жүзеге асырылып жатқан МЖК жобаларының салалық құрылымы

Ескерту: [14] бойынша автормен құрылды

Қазақстан субъектілеріндегі МЖК-тің кемшіліктері. МЖК механизмінің сәтті жұмыс істеуі экономикалар арасында біркелкі емес. Бұл серіктестіктердің көпшілігінің орындалу сапасы мен даму деңгейі орташа деңгейде орналасқан: олар тиімді, бірақ бір-екі нәтижеге қол жеткізе алмайды; олар нәтиже береді, бірақ болжанғаннан аз тиімділікпен; олар инновацияны жүзеге асырады, бірақ олар болжанған масштабта емес. Басқаша айтқанда, МЖК әлеуеті іске асырылуда, бірақ бұл әріптестіктер өздерінің шынайы әлеуетін іске асыруы үшін белгілі бір өзгерістерді – шұғыл және ең жоғары деңгейде енгізу қажет. Қалай деген сұрақ туады. Жоғарыда аталған сипаттама біздің елімізге де тән. Сондықтан қазірде бізге үздіксіз сол жетіспеушіліктердің себебін тауып, орнын толтыру керек.

Қазақстанда жеткіліксіздіктермен қатар кемшіліктер де бар екенін білеміз. Соның ішінде ерекше бөліп тиімділікті, нәтижелілікті бағалау

жүйесін атап өткіміз келеді. Жоғарыда аталып кеткен нәтижелерді бағалау проблемасы МЖК мәселелерімен айналысатын институттар деңгейінде ғана емес, әрбір нақты жоба мен олардың жиынтығы бойынша да бар. Жобаның түпкілікті нәтижелері туралы ақпарат жоқ, яғни макро және мезо- деңгейдегі экономикалық және (немесе) әлеуметтік әсерді әр жоба деңгейінде бағалау. Сонымен қатар, халықпен кері байланыс іске асырылса, оның арқасында әлеуметтік нәтиже анықталады, бұл ретте МЖК өзінің негізгі белгісі – әлеуметтік бағыттылықтан, қоғамдық құндылықтан айырылмауы тиіс. Мұнда қызметтердің қолжетімділігі, олардың азаматтар үшін құны, әділдік пен теңдік, көрсетілетін қызметтердің тұрақтылығы мен сапасы және т.б. сияқты ұғымдар қарастырылуы тиіс.

Практикаларды саралай отырып талқыласақ, әрине алдымен бағалау процесі жобаның нәтижесінің беретін әсерін жан-жақты талдауы керек. Яғни, мысалы әр жобаның деңгейінде оның экономикалық тиімділігі (минималды шығындармен жоғары өнімділік); қаржылық тиімділігі (жобаның коммерциялық табысы мен пайдалылығы); бюджеттік тиімділігі (әр түрлі деңгейдегі бюджеттерді қосымша қаржыландыру) және әлеуметтік маңыздылығын (қойылған әлеуметтік мақсаттарға қол жеткізу) бағалануы керек. Сонымен қатар, екінші бөлімде көрсетілген конкурстық құжаттама дайындау кезінде жүргізілген бағалау есептеулерімен қоса қзақ уақытқа созылатын жобаның басқа кезеңдерінде де сол сияқты нақты бағалау жұмыстары жүргізілуі керек деген пікірдеміз.

Сондықтан мемлекеттік-жеке кәсіпкерлікті талдау әдістемесін әзірлеу кезінде осы әдістеме МЖК негізінде инвестициялық жобаны іске асырудың мынадай негізгі кезеңдерінде қолданылуы тиіс екендігіне сүйену қажет.

1. Жобаны іске асырудың болжамды нұсқаларын конкурстық қарау және оңтайлы ұсыныс пен оңтайлы жекеше әріптесті (концессионерді, операторды) таңдау рәсімдерін қамтитын жобаның бастапқы сатысында. Тиісінше, әзірленіп жатқан әдістеме бюджеттік, коммерциялық және әлеуметтік-экономикалық құрамдас бөліктер бөлінісінде мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің болжанып отырған тиімділігін бағалауға, сондай-ақ жекеше әріптестің өзіне алған міндеттемелерді, оның ішінде ықтимал банкроттық салдарынан орындамау ықтималдығын және осымен байланысты жекеше әріптесті (әріптестерді) ауыстыру бойынша ықтимал шығындарды бағалауға мүмкіндік беруі тиіс.

2. Мемлекеттік-жеке кәсіпкерлікті іске асыру сатысында. Бұл жағдайда МЖК талдау әдістемесі әлеуетті сатып алушылардың қолда бар бюджеттік шектеулерін (жеке тұтынушы үшін баға белгіленуі мүмкін аралас сипаттағы игіліктерді өндіру және кейіннен өткізу жағдайында) және өндірушінің шығындарын (қорғаншылықтағы игіліктерді өндірудің өзіндік құнын) негізге ала отырып, өндірілетін қорғаншылықтағы игіліктердің көлемі мен сапасына, сондай-ақ баға саясаты мен оның қоғам мүдделеріне сәйкестігі тұрғысынан оңтайлылығына талдау жүргізуге мүмкіндік беруге тиіс.

3. Мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік негізіндегі жоба аяқталу сатысында. Бұл жағдайда талдау мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік жүзеге асырылған мақсаттарға қол жеткізу дәрежесін анықтау үшін қажет, бұл

әсіресе МЖК-тің жобалық нысаны жағдайында, сондай-ақ келісімшартты қайта жасасу мүмкіндігі көзделсе, жекеше әріптестің жұмыс істеу тиімділігі жағдайында маңызды. Осылайша, МЖК-жобасын іске асыруға талдау жүргізуді қамтитын жеке кәсіпкерліктің тиімділігін талдау және бағалау әдістерінің мынадай жалпы кешенін ұсынуға болады: Тиісті коэффициенттерді пайдалана отырып, мемлекеттік-жеке кәсіпкерліктің бюджеттік тиімділігіне талдау жүргізу; инвестициялық жоба тұрғысынан қарау және ағымдағы қызметті жүзеге асыру кезінде мемлекеттік-жеке кәсіпкерліктің қаржылық көрсеткіштеріне талдау жүргізу және де МЖК-ті жүзеге асыру нәтижесінде өндірілетін қамқорлықтағы игіліктердің өзгеруіне байланысты параметрлерде көрсетілетін жобаның әлеуметтік тиімділігін талдау.

Қорытынды. Бүгінгі таңда мемлекеттік-мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік мемлекет пен жеке бизнес ресурстарын біріктіру арқылы өзекті әлеуметтік-экономикалық проблемаларды шешуге мүмкіндік беретін тиімді механизм. Қазіргі әлемде және Қазақстанда да орын алып отырған әлемдік қаржы-инвестициялық дағдарыстың кезекті айналымы мен қолда бар ресурстардың шектеулі көлемі жағдайында қызметтің көптеген бағыттарын жүзеге асыруға мемлекеттің қажеттілігі МЖК-тің маңызды инвестициялық тетіктердің бірі ретіндегі маңыздылығын арттырады. Сондықтан, мемлекеттік-мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік институтын халықаралық, мемлекеттік және жергілікті деңгейлерде жетілдіру, жан-жақты тиімді жұмысын қамтамасыз ету мәселесі өткір тұр.

Зерттеу жұмысының мақсаты болып аталған мәселенің жай-күйін Қазақстан бойынша, Шымкент қаласы мысалында зерттеп, негізгі проблемаларды шешу жолдарын іздестіру қойылды. Айта кету керек, салыстырмалы жаңа институт болып табылатын мемлекеттік-мемлекеттік-жеке кәсіпкерлік қызметінің проблемалары жүйелік сипатқа ие. Сол себепті барлық деңгейлерде көрініс тауып отырған МЖК проблемаларын шешуге кешенді тәсіл керек деп ойлаймыз. Қазақстан МЖК алдында тұрған мәселерге мыналарды жатқыза аламыз:

– Қазақстанда МЖК дамуының бағыттылығын қамтамасыз ететін бірыңғай ұлттық стратегия жобасы жоқ. 2011 жылы Үкімет 2011-2015 жылдарға арналған мемлекеттік-жеке кәсіпкерлікті дамыту бағдарламасын бекітті. Өкінішке орай, 2015 жылы осы бағдарлама аяқталғаннан бұл тенденция тоқтап қалды;

– Ұзақ мерзімді сипаттағы МЖК жобаларының нәтижелілігін, тиімділігін бағалаудың бірыңғай құрылымдық жүйелік әдістемесінің жоқтығы.

– МЖК жобаларын басқару бойынша қолжетімді ашық ақпараттық платформа жоқ. МЖК орталығы сайты тек жобалар реестрімен шектеледі. Шымкент қаласының МЖК аясында қазіргі жай-күйін, инвестициялардың тиімділігін, 2024 жылы пайдалану мерзімі аяқталатын жобаның осы уақытқа нәтижелілігін бағалау үшін жобаның бүгінгі қаржы-шаруашылық жағдайына қатысты бірде-бір сандық ақпараттар қолжетімді болмады;

– МЖК саласында маманданған жоғары білікті мамандар дефициті (барлық деңгейлерде).

Аталған мәселелерді шешуге келесідей ұсыныстарды ұсынуға болады:

– Экономиканың басым секторларында халықаралық қаржы институттары мен шетелдік инвесторлардың қатысуымен ұлттық деңгейде МЖК-тің неғұрлым жақсы ойластырылған жаңа ұлттық стратегиясын әзірлеу қажет. Бұл шара МЖК идеялық тұтастығын сақтап, механизмнің бір бағытты дамуын қамтамасыз ете отырып, стратегиялық мақсаттармен тиімді ұштасуы арқасында экономикалық дамуға әкеледі.

– Біздің мемлекетімізге бейімделген құқықтық рәсімделген, стандартталған бірыңғай методологиялық бағалау әдістемелері дайындалуы керек.

– МЖК бойынша білім мен тәжірибе алмасу, қабілетті арттыру бірқалыпты үдерістің кілті болып табылады. Шетел тәжірибесінде, Дүниежүзілік банк арнайы қорлармен бірігіп мамандар дайындау бағдарламаларын ойлап табуда. МЖК халықаралық стандарттарын қалыптастыруға үлес қосатын үкімет пен жеке сектордың немесе университеттердің қатысуымен халықаралық орталықтар ашу практикасы көп кездеседі (мысалы, Қытайда, Франция, Испания халықаралық орталықтары). Бұл әлемдік мәселе біздің елімізде де өткір тұрғандықтан аталғандай практикаларды көбірек зерттесек, ұзақ әрі күрделі даму сатыларын қамтитын көп қаражат пен уақыт шығынын үнемдейміз. Сараптама жұмыстарын, бақылау-бағалау жүйесін жетілдіру есеп комитеті дабыл қаққандай алдағы жылдарға республикалық жобалар бойынша 58 млрд, жергілікті бюджеттерге 70 млрд теңге көлемінде салмақ түсіру мәселелерінің алдын алар еді. Және жалпы халықтың қалтасынан төленіп отырған әр теңгенің мақсатты таза жұмсалудың қадағалау мүмкіндігі артады;

– МЖК ҚазОрталығының қызметін қайта трансформациялау керек. Біз елдегі МЖК-тің барлық сарапшылық ресурстарын біріктіретін ядро құру қажет деп санаймыз. МЖК саласында «білім базасын» қалыптастыру, МЖК даму деңгейі бойынша өңірлерді рейтингке қою және үздік тәжірибелерді тарату қажет. Осылайша, біз жобаларды мониторингілеу және жергілікті жерлерде құзыреттілікті арттыру мәселелерін жабамыз;

– Бізге МЖК экожүйесін құру қажет. МЖК жобаларын цифрларда, олардың құқықтық құрылымын, мемлекеттік және жекеше әріптестердің қатысуын, іске асыру кезеңдерін көру мүмкін болуы қажет. МЖК тізілімін қарапайым жүргізуден бас тарту қажет. Электрондық паспорттары бар барлық жобаларға аумақтық шолуды ұйымдастыру қажет. Сондай-ақ табысты кейстердің деректер базасын құру қажет. Біз іске асырылған мысалдар мен проблемалық жағдайларды көруіміз керек. Тіпті Ресейде және көптеген елдерде МЖК цифрлық платформалары бар. Бұл сапалы статистика мен аналитиканы қалыптастыруға көмектеседі, инвесторларды іздеуді айтарлықтай жеңілдетеді.

Жалпы Қазақстанның аймақтарында МЖК институционалдық құрылым дамытуға бел бұруы қажеттілігі туындап отыр. Бұл ретте МЖК құжаттамасын әзірлеу және сараптау жөніндегі қызметтердің сапасы мамандардың біліктілік деңгейіне тікелей байланысты болып отыр. Шымкент қаласы, жалпы Қазақстан бойынша МЖК тетігі арқылы мемлекеттік инвестициялық жобаларды табысты іске асыру тиімді құқықтық және институционалдық базаны және жоғары білікті кадрларды қажет етеді деп қорытынды жасаймыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Dubina I.N., Carayannis E.G., Campbell D.F. J. (2012) Creativity economy and a crisis of the economy? Coevolution of knowledge, innovation, and creativity, and of the knowledge economy and knowledge society // Journal of the Knowledge Economy. – 3 (1). Pp. 1-24.
2. Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» // Официальный сайт Президента Республики Казахстан [Электронный ресурс]. URL: <http://www.akorda.kz> (дата обращения: 20.10.2018).
3. Ларин С.Н. Государственно-частное партнерство: зарубежный опыт и российские реалии // Государственно-частное партнерство в инновационных системах / под общ. ред. С.Н. Сильвестрова. М., 2008. – 312 с.
4. Дэй Дж. Стратегический менеджмент. М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. – 25-26 с.
5. Ламбен Ж.Ж. Стратегический маркетинг: Европейская перспектива. СПб: Наука, 1996. – 453 с.
6. Блинов А.О., Шапкин И.Н. Предпринимательство на пороге третьего тысячелетия. М.: МАЭП, ИИП Калита, 2010. – 107-108 с.
7. Гапоненко А.Л., Панкрухин А.П., Стратегическое управление: Учебник. М.: Омега-Л, 2011. – 206 с.
8. Зеренков В.А. Проблемы развития строительных компаний в условиях российской экономики. СПб: Стройиздат, 1999. – 102 с.
9. «Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 31 қазандағы № 379-V ҚРЗ. (2020.03.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
10. Карпов С.А. Государственно частное партнерство: теория и практика. Учебное пособие. Издательский дом Государственного университета Высшей школы экономики Москва. – 2010, В.Г. Варнавский, А.В. Клименко, В.А. Королев.
11. Домалатов Е.Б. Қазақстан Республикасының ұлттық инновациялық жүйесінің жағдайы // Materials of International Scientific Conference of Students and Young Scientists «Farabi alemi». Almaty: Kazakh University, 2018. – Pp. 10-1.
12. Қазақстан Республикасының Заңы (2015 ж.). «Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік туралы».
13. Оразова Ш. Инвестиционные перспективы Шымкента. <https://otyrar.kz/>.
14. Ақпарат көзі: «Шымкент қаласының бюджеттік инвестициялық саясат және мемлекеттік-жекешелік әріптестікті дамыту бөлімінің» деректері <https://www.gov.kz/>.

Г.М. Султанова, магистрант
Университет «Нархоз», Алматы, Казахстан

Региональная модель управления реализацией проектов государственно-частного партнерства в субъектах Республики Казахстан (опыт города Шымкент)

Аннотация. Государственно-частное партнерство – это новое и модное выражение в современной управленческой практике. Однако его содержание и методы эффективного применения в современном Казахском государственном управлении до конца не изучены. Актуальность темы обусловлена возросшим интересом к ней в государственных органах. Тема требует детального рассмотрения в рамках совета по конкурентоспособности, особенно в отношении инновационного развития государства. В статье рассматривается значение государственно-частного партнерства (ГЧП) для устойчивого роста и повышения конкурентоспособности национальной экономики; Кроме того, анализируются нормативно-правовые условия, связанные с ГЧП в Казахстане. Проанализированы институты, формирующие государственно-частное партнерство. В качестве субъекта ГЧП в Казахстане рассматривается город Шымкент, получивший республиканское значение. Определяется роль ГЧП в развитии города. Проведен отраслевой анализ по ГЧП, определена инвестиционная привлекательность города. Проанализированы все полученные данные по ГЧП, создана модель реализации государственно – частного партнерства в г. Шымкент и Казахстане. Раскрыто содержание статьи, сделан четкий вывод.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство; концессионные соглашения; организационно-управленческий механизм; договорные отношения, государственные институты, инновационное развитие.

G.M. Sultanova, undergraduate
Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

Regional model of managing the implementation of public-private partnership projects in the subjects of the republic of kazakhstan (experience of the city of Shymkent)

Abstract. Public-private partnership is a new and fashionable expression in modern management practice. However, its content and methods of effective application in modern Kazakhstan public administration have not been fully studied. The relevance of the topic is due to the increased interest in it in government bodies. The topic requires detailed consideration within the framework of the competitiveness council, especially in relation to the innovative development of the state. The article discusses the importance of public-private partnership (PPP) for sustainable growth and increasing the competitiveness of the national economy; In addition, the regulatory environment associated with PPP in Kazakhstan is analyzed. The institutions that form public-private partnerships are analyzed. The city of Shymkent, which received republican significance, is considered as a PPP subject in Kazakhstan. The role of PPP in the development of the city is determined. An industry analysis on PPP was carried out, the investment attractiveness of the city was determined. All received data on PPP were analyzed, a model for the implementation of public-private partnerships in Shymkent and Kazakhstan was created. The content of the article is disclosed, a clear conclusion is made.

Keywords: public-private partnership; concession agreements; organizational and managerial mechanism; contractual relations, state institutions, innovative development.

А.Р. Танатова¹, кандидат экономических наук
Д.А. Джунусова², кандидат экономических наук
^{1, 2} Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан

СОВРЕМЕННАЯ ФИНАНСОВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Аннотация. Финансовая безопасность коммерческого банка – совокупность стадий финансовой безопасности для отдельно взятого коммерческого банка на конкретный момент времени. Показатели финансовой безопасности взаимосвязаны и поэтому представляют собой систему индикаторов угроз финансовой безопасности банков. Эти показатели в системе финансовой безопасности коммерческих банков должны отвечать требованиям системы, т.е. отражать основные сферы деятельности коммерческих банков и быть взаимосвязанными с процессами их развития. В статье рассматривается сущность, необходимость и основные характеристики финансовой безопасности коммерческих банков. Выявлены основные факторы, оказывающие влияние на финансовую безопасность банка. На коммерческие банки влияют как внешние, так и внутренние угрозы. В статье определен механизм управления финансовой безопасностью, описаны меры по предотвращению потерь от угроз, а также обоснована необходимость внедрения новых финансовых технологий, направленных на обеспечение финансовой безопасности банка. В статье были исследованы теоретические аспекты обеспечения финансовой безопасности коммерческих банков. Рассмотрено понятие и сущность экономической и финансовой безопасности банковской деятельности и взаимосвязь между ними. Определена главенствующая цель финансовой безопасности. Исследована финансовая составляющая безопасности коммерческих банков и уточнено, что же понимается под угрозой финансовой безопасности. Рассмотрены внешние и внутренние факторы обеспечения финансовой безопасности коммерческих банков.

Ключевые слова: финансовая безопасность; внешние угрозы банка; внутренние угрозы банка; механизм управления финансовой безопасностью; блокчейн; финансовые технологии.

Введение. В современных условиях нестабильной экономической конъюнктуры и постоянно возникающих рисков большое внимание уделяется поддержанию финансовой безопасности банков, поскольку развитие казахстанских банков происходит под влиянием мировых тенденций, таких как: жесткий контроль деятельности со стороны Центрального банка, ограничение доступа к мировым финансовым рынкам, политическое давление на финансовые институты и пр.

Экспериментальная часть. Под уровнем финансовой безопасности мы понимаем совокупность стадий финансовой безопасности для отдельно взятого коммерческого банка на конкретный момент времени.

Критерии и основные показатели финансовой безопасности в деятельности коммерческих банков показывают содержание угроз в том или ином направлении. Они отражают качественные и количественные характеристики функционирования коммерческих банков.

Финансовая безопасность банка имеет следующие особенности:

- во-первых, является одной из основных элементов экономической безопасности банка;
- во-вторых, показатели финансовой безопасности имеют пороговые значения, с помощью которых можно судить о степени финансовой безопасности банка;
- в-третьих, характеризуется количественными и качественными показателями;
- в-четвертых, обеспечивает развитие и устойчивость (рост рыночной стоимости, финансовые преимущества) банка;
- в-пятых, способствует защищенности финансовых интересов банка, его клиентов и акционеров.

Следовательно, под финансовой безопасностью банка понимается защищенность интересов клиентов, собственников, сотрудников и руководства банка от внутренних и внешних угроз; организация мероприятий по предотвращению возможных угроз его деятельности; состояние его внешней и внутренней среды.

Для банков наибольшую актуальность приобретают вопросы создания системы финансовой безопасности, обеспечения защиты финансовых ресурсов, информации и имущества банка. Для коммерческих банков особенно важно создавать безопасные и эффективные условия деятельности, в том числе поддержание ликвидности, снижение рисков, повышение прибыльности, обеспечение возвратности кредитов и др.

На финансовую безопасность банка оказывают влияние различные факторы, которые можно разделить на внутренние (организационные, коммерческие, кадровые, финансовые, информационные, технологические, рискованные) и внешние (государственные, экономические, рискованные, социальные). В свою очередь, обеспечение финансовой безопасности банка подразделяется на два направления. Банки не могут влиять на внешние угрозы, в связи с этим именно угрозы внешнего характера могут оказать существенное влияние на их деятельность. Банк может лишь адаптироваться к внешним угрозам или же учитывать данные факторы при осуществлении своей деятельности. Следовательно, банку при обеспечении своей финансовой безопасности необходимо минимизировать внутренние риски при учете внешних факторов, для оптимизации и эффективного функционирования в целях обеспечения финансовой устойчивости [2].

Немаловажным для коммерческих банков является существующая налоговая политика в стране. Уровень налоговой нагрузки на банк влияет на его прибыль. В свою очередь, прибыль банка способствует созданию резервов, защищающих его от возникающих рисков, и позволяет ему расширить масштаб своей деятельности и улучшить ее качество. Стабильное

наличие прибыли помогает банку увеличить свой капитал или выплатить дивиденды акционерам, что мотивирует акционеров приобретать дополнительные акции [5].



Рисунок 1. Внешние и внутренние угрозы финансовой безопасности коммерческого банка

Основой оценки финансовой безопасности банка является финансовая устойчивость и надежность коммерческого банка. Финансовая безопасность оценивается при использовании методик оценки финансовой устойчивости, позволяющих выявить текущее состояние банка. Однако при анализе финансовой безопасности банка необходимо также выявить не только текущие негативные тенденции, но и прогнозировать их наступление в перспективе. В целях поддержания финансовой безопасности банком осуществляется два вида контроля: текущий и итоговый. Сущность текущего контроля заключается в определении соответствия фактических результатов поставленным задачам. Итоговый контроль обеспечивает оценку эффективности осуществленных мероприятий, направленных на обеспечение финансовой безопасности.

Коммерческим банком контролируются показатели ликвидности банка, показатели достаточности капитала, уровень проблемных кредитов и общая валютная позиция банка. В результате проведенного контроля делаются выводы о состоянии финансовой безопасности банка, в том числе эффективность принимаемых банком мер по повышению ее уровня.

Каждый коммерческий банк должен осуществлять согласованные и обоснованные действия, которые направлены на поддержание финансовой безопасности на надлежащем уровне, так как финансовая безопасность является важным инструментом для достижения ее коммерческой цели [4]. В современных условиях нестабильной рыночной конъюнктуры у банков формируется острая необходимость нахождения новых способов экономически эффективной и безопасной политики управления.

Механизм управления финансовой безопасностью банка осуществляется в следующем порядке (рис. 2):

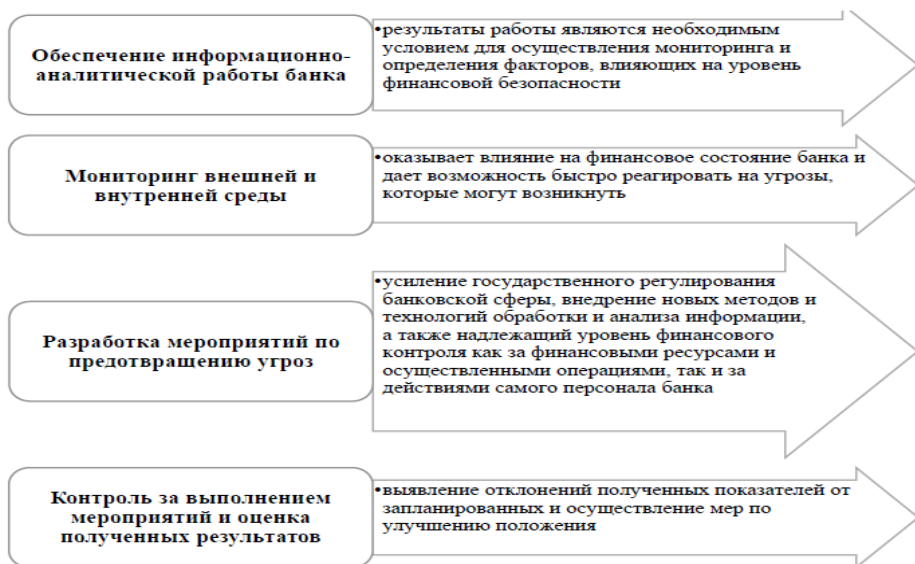


Рисунок 2. Механизм управления финансовой безопасностью коммерческого банка

В целях повышения уровня финансовой безопасности банков следует разработать меры по предотвращению потерь, такие как:

- проведение мониторинга уровня финансовой безопасности банка согласно пороговым значениям ключевых показателей финансовой отчетности;
- повышение квалификации работников банка;
- формирование резервов на непредвиденные потери по невыплаченным кредитам;
- активное использование рекламы, которая направлена на привлечение новых клиентов [1].

На сегодняшний день в целях обеспечения финансовой безопасности банки разрабатывают новые технологии. Наибольшую популярность приобрела Технология распределенного реестра – блокчейн, которая является прорывом в информационном мире и позволит полностью и открыто следить за финансовыми потоками. Блокчейн-технология предполагает защищенную систему, в которой отсутствует киберпреступность.

Однако говорить о повсеместном внедрении блокчейн в РК пока рано, так как правовое поле требует существенных изменений. Казахстанские банки должны как можно скорее внедряться в систему новых финансовых технологий, что отразится на финансовой безопасности банка. Внедрение информационных технологий также будет способствовать созданию рабочих мест (так как появится необходимость в высокоспециализированных специалистах, а также созданию специализированных кафедр для их подготовки) [3].

Заклучение. Таким образом, в современных условиях нестабильной рыночной конъюнктуры все большую значимость для коммерческих банков приобретает финансовая безопасность, представляющая собой защищенность интересов клиентов, собственников, сотрудников и руководства банка от внутренних и внешних угроз. На финансовую безопасность банков оказывают влияние различные факторы внешней и внутренней среды.

Факторы внешней среды наиболее опасны для банков, поскольку банки не могут на них влиять. Так, например, существующая в стране налоговая политика может оказывать существенное влияние на налоговую нагрузку банка, следовательно, на получаемую прибыль. В свою очередь, от размера получаемой прибыли во многом зависит создание банковских резервов. Все коммерческие банки должны проводить мониторинг уровня финансовой безопасности банка согласно пороговым значениям ключевых показателей финансовой отчетности и использовать новые финансовые технологии в своей деятельности в целях поддержания своей клиентской базы и прибыли.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Тарасова Н.В. Механизм обеспечения финансовой безопасности кредитной организации / Н.В. Тарасова, Я.А. Поцепаев // Тенденции развития науки и образования. – 2021. – № 71-3. – С. 101–106. – URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=45638592> (дата обращения: 17.09.2021).

2. Черная Е.Г. Финансовая безопасность коммерческого банка как фактор обеспечения его экономической безопасности / Е.Г. Черная // Вестник ВИЭПП. – 2021. – № 1. – С. 73-76. – URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46566877> (дата обращения: 10.09.2021).

3. Жоламанова М.Т. Кредитное дело [Текст]: Учебное пособие / М.Т. Жоламанова. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 190 с. – ISBN 978-601-04-2341-1.

4. Хамитова Н.Н. Современное кредитное дело [Текст]: Учебное пособие / Н.Н. Хамитова. – Алматы, 2014. – 208 с. – ISBN 978-601-225-032-9.

5. Кузнецова, В.В. Банковское дело [Электронный ресурс]: Учебное пособие / В.В. Кузнецова, О.И. Ларина, Б.П. Бычков. – Москва: КНОРУС, 2015. – 253б. – б/ц.

А.Р. Танатова¹, экономика ғылымдарының кандидаты

Д.А. Жүнісова², экономика ғылымдарының кандидаты

^{1,2} М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Қазіргі қаржылық қауіпсіздік: теория және практика

Түйіндеме. Коммерциялық банктің қаржылық қауіпсіздігі – белгілі бір уақытқа жеке коммерциялық банк үшін қаржылық қауіпсіздік кезеңдерінің жиынтығы. Қаржылық қауіпсіздік көрсеткіштері өзара байланысты, сондықтан банктердің қаржылық қауіпсіздігіне қауіп төндіретін индикаторлар жүйесі болып

табылады. Коммерциялық банктердің қаржылық қауіпсіздік жүйесіндегі бұл көрсеткіштер жүйенің талаптарына жауап беруі керек, яғни коммерциялық банктердің негізгі қызмет салаларын көрсетіп, олардың даму процестерімен өзара байланысты болуы керек. Мақалада коммерциялық банктердің қаржылық қауіпсіздігінің мәні, қажеттілігі және негізгі сипаттамалары қарастырылады. Банктің қаржылық қауіпсіздігіне әсер ететін негізгі факторлар анықталды. Коммерциялық банктерге сыртқы және ішкі қауіптер әсер етеді. Мақалада қаржылық қауіпсіздікті басқару тетігі айқындалған, қатерлерден болатын шығындардың алдын алу жөніндегі шаралар сипатталған, сондай-ақ банктің қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған жаңа қаржылық технологияларды енгізу қажеттілігі негізделген. Мақалада коммерциялық банктердің қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің теориялық аспектілері зерттелді. Банк қызметінің экономикалық және қаржылық қауіпсіздігінің түсінігі мен мәні және олардың арасындағы байланыс қарастырылады. Қаржылық қауіпсіздіктің басым мақсаты анықталды. Коммерциялық банктер қауіпсіздігінің қаржылық компоненті зерттелді және қаржылық қауіпсіздікке қауіп төніп тұрғанын нақтылады. Коммерциялық банктердің қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің сыртқы және ішкі факторлары қарастырылған.

Түйінді сөздер: қаржылық қауіпсіздік; банктің сыртқы қатерлері; банктің ішкі қатерлері; қаржылық қауіпсіздікті басқару тетігі; блокчейн; қаржылық технологиялар.

A.R. Tanatova¹, Candidate of Economic Sciences

D.A. Dzhunusova², Candidate of Economic Sciences

^{1,2} M.H. Dulati Taraz Regional University, Taraz, Kazakhstan

Modern financial security: theory and practice

Abstract. The financial security of a commercial bank is a set of stages of financial security for a single commercial bank at a certain period. The financial security is interrelated and therefore establishes a system of indicators of threats to financial security banks. These indicators in the financial security of commercial banks have to meet the requirements of the system, which means they should reflect the main areas of activity of commercial banks and be related to their processes of development. The article examines the essence, necessity and main characteristics of the financial security of commercial banks. This article identifies the main factors affecting the financial security of the bank. Commercial banks are affected by both external and internal threats. The article defines a mechanism for managing financial security, describes measures to prevent losses from threats, and also substantiates the need to introduce new financial technologies aimed at ensuring the financial security of a bank. The article explored the theoretical aspects of ensuring the financial security of commercial banks. The concept and essence of the economic and financial security of banking activities and the relationship between them. Defined the main goal of financial security. The financial component of the security of commercial banks is investigated and it is clarified what is meant by the threat of financial security. Considered external and internal factors to ensure the financial security of commercial banks.

Keywords: financial security; external threats of the bank; internal threats of the bank; financial security management mechanism; blockchain; financial technology.

ХҒТАР 978-601-214-348-5
ӘОЖ 336 (075.8)

Н.С. Нуркашева¹, экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор

Ж.Ө. Балтабекова², магистрант

^{1,2} «Нархоз» университеті, Алматы қ., Қазақстан

КОРПОРАТИВТІК ТАБЫС САЛЫҒЫ БОЙЫНША БЮДЖЕТПЕН ЕСЕП АЙЫРЫСУДЫҢ ЕСЕБІ ЖӘНЕ АУДИТІ

Түйіндеме. Мақала Қазақстан Республикасындағы жалпы салық режимін қолданатын жауапкершілігі шектеулі серіктестіктердің корпоративтік табыс салығы бойынша мемлекеттік бюджетпен есеп айырысуын жан-жақты талдауға арналған. Автор мақалада корпоративтік табыс салығының бюджеттегі үлесін, соңғы үш жылдағы өсу тенденциясын, және нақты ұйым мысалында корпоративтік табыс салығы бойынша есептеулерді қарастырған. Корпоративтік табыс салығы салықтық түсімдерде және мемлекеттік бюджет кірістерінде едәуір орын алады. Бүкіләлемдік жахандану процесі, дүниежүзілік сауда ұйымына кіру және 50 бәсекелестікке қабілетті ел қатарына қосылу мәселелері мен басқа көздеген мақсаттарға жетуде, әртүрлі шаруашылық деңгейіндегі кәсіпорындардың жалпы табыстарының әсері үлкен. Корпоративтік табыс салығы Қазақстанның салық салу жүйесінде 1994 жылдан бастап маңызды орын алып келеді. Қазақстан Республикасында корпоративтік табыс салығы бойынша есеп айырысу жүйесін дамыту проблемаларының жеткіліксіз әзірленуі, таңдап алынған мақала тақырыбының өзектілігін, оның мақсаты мен негізгі міндеттерін айқындайды. Жұмыстың мақсаты таңдалған тақырыпты теориялық негіздеу және әдістемелік қамтамасыз ету, сонымен қатар корпоративтік табыс салығы бойынша есеп айырысуды тәжірибелік айқындау мақсатында, шағын және орта бизнес нарығындағы нақты әрекет етуші ұйым мысалында қазіргі кездегі өзекті 100 нысандағы салықтың есептілігіне талдау жүргізіп, корпоративтік табыс салығы бойынша бюджетпен есеп айырысудың экономика үшін тиімді ұсыныстарын әзірлеу.

Түйінді сөздер: корпоративтік табыс салығы, жалпы жиынтық табыс, салық салынатын табыс, салықтық есептілік, шегерімдер, салық ставкасы.

Кіріспе. Корпоративтік табыс салығы дегеніміз шаруашылық жүргізуші ұйымдардың, атап айтқанда жалпы салықтық режимдегі жеке кәсіпкерлер мен жауапкершілігі шектеулі серіктестіктердің бір жылдық табысына салынатын салық түрі. Корпоративтік табыс салығы салықтық түсімдерде және мемлекеттік бюджет кірістерінде едәуір орын алады.

Бүкіләлемдік жахандану процесі, дүниежүзілік сауда ұйымына кіру және 50 бәсекелестікке қабілетті ел қатарына қосылу мәселелері мен басқа көздеген мақсаттарға жетуде, әртүрлі шаруашылық деңгейіндегі кәсіпорындардың жалпы табыстарының әсері үлкен. Ал жалпы табыс дегеніміз – бұл қаржымен тығыз қарым-қатынаста болатын күрделі экономикалық категория. Табыс белгілі бір қызметтің шығындарымен байланысты нәтижесі. Табыстар өндірістен басқа, коммерциялық, делдалдық, және басқа да қызметтің нәтижесі болып табылады, және қайта құрылған өнім мен қызметті бөлу сатысында пайда болады. Корпоративтік табыс салығы Қазақстанның салық салу жүйесінде 1994 жылдан бастап маңызды орын алып келеді. Дәл осы жылы салық салу жүйесінде нақты өзгерістер жүргізілді және жылдық жиынтық табыс түсінігі де Қазақстан тәжірибесіне осы жылы енгізілді [1].

Корпоративтік табыс салығының жанама салықтардан айырмашылығы (ҚҚС, акциздер), корпоративтік табыс салығы өнімді (қызметтерді) тұтынушыға берілмейді, және оны төлеуші жылдық жиынтық кіріс алушы болып табылады. Салық салу базасы кез-келген коммерциялық кәсіпорынның мақсаты болып табылатын табыс болып табылады. Корпоративтік табыс салығын салу объектілері [3]:

1. Салық салынатын кіріс;
2. Төлем көзінен салық салынатын табыс;
3. Резидент емес заңды тұлғаның таза кірісі;
4. Қазақстан Республикасындағы тұрақты мекеме арқылы қызметі.

Сараптамалық бөлім. Бұл бөлімде корпоративтік табыс салығының алыну механизмі қарастырылады. Корпоративтік табыс салығы бойынша салық төлеушілер жылына бір рет 100.00 нысандағы салық есептілігін тапсырады. Салық есептілігін Қазақстан Республикасында қызметін тұрақты мекеме арқылы жүзеге асыратын резидент заңды тұлғалар, резидент емес заңды тұлғалар жасайды. Салық есептілігін тек қана келесі ұйымдар тапсырмайды:

1. Мемлекеттік мекемелер;
2. Мемлекеттік орта білім беретін оқу орындары;
3. 110.00 немесе 150.00 нысандары бойынша салық есептілігін тапсыратын жер қойнауын пайдаланушылар;

Салық есептілігі негізгі бөлімнен (100.00-нысан) және салық міндеттемесін есептеу туралы ақпаратты егжей-тегжейлі көрсетуге арналған арнайы қосымшалардан (100.01-ден 100.12-ге дейінгі нысандар) тұрады. ҚР ҚМ м.а. 2020 жылғы 19 наурыздағы № 388 бұйрығымен Салық тіркелімдерінің нысандары және оларды жасау қағидалары бекітілді [5].

Корпоративтік табыс салығы бойынша бюджетпен есеп айырысу. Корпоративтік табыс салығы бойынша бюджетпен есеп айырысуды талдау үшін, нақты компания мысалындағы салық есептілігін қарастырайық.

- «NurTau service group» ЖШС, БСН 200140025535;
- ҚР резиденті;
- ҚҚС төлеуші;
- Орта кәсіпкерлік субъектісі;
- Қызмет түрі тауарлардың кең ассортиментін көтерме саудада сату қандай да бір нақтылаусыз – 60% және құрылыс-монтаждау жұмыстары – 40%;

– Қырғызстан аумағында тұрақты мекеме ретінде филиалы бар;

Ең біріншіден компанияның жалпы жиынтық табыс құрамына кіретін өткізуден түскен кірісін анықтайық:

1. «Өткізуден түскен кіріс» салық есептілігінде 100.00.001 қатарында көрсетіледі. 100.00.001 қатарында, ҚР Салық есептілігінің 227 бабына сәйкес, қарастырылған компания бойынша сомасы – 611 200 000 теңге;

2. 100.00.001 I қатарында кредит (қарыз, микронесие), репо операциялары бойынша сыйақы түріндегі кіріс көрсетіледі, және сомасы – 550 000 теңге;

3. 100.00.001 II қатарында мүлікті қаржы лизингіне беру бойынша сыйақы түріндегі кіріс көрсетіледі, және сомасы – 4 500 000 теңге;

4. 100.00.001 III қатарында роялти түріндегі табыс көрсетіледі, және қарастырылған ұйым бойынша сомасы – 3 500 000 теңге;

5. 100.00.001 IV қатарында мүлікті жалға беруден түскен табыс көрсетіледі, және сомасы – 12 000 000 теңге.

Нәтижелер мен талдаулар. «NurTau service group» ЖШС-нің 100.00.001 жолы бойынша көрсету үшін шоттар бойынша айналым – сальдо ведомосының деректері бойынша кірістер түрлері бойынша 2021 жылға арналған сомалары жинақталған түрде салық тіркелімінде ұсынылған мынадай көрсеткіштері бар:

- 100.00.001 «Өткізуден түскен кіріс» жолына салық тіркелімі
- «NurTau service group» ЖШС
- БСН 200140025535
- Салық кезеңі: 2022 жыл

Алынған нәтижелерді толығырақ талдау үшін келесі кестеге назар аударайық (1-кесте):

Кесте 1 – «NurTau service group» ЖШС ұйымының өткізуден түскен кіріс құрамы

Реттік нөмірі	Кіріс түрі	Шот	Сомасы (ҚКС-сыз)	100.00.001 Қатары
1	Тауарды өткізуден түскен кіріс, ҚР аумағында	6011	480 350 000	100.00.001
2	Өткізуден түскен кіріс, ҚР аумағынан тыс (экспорт)	6012	50 000 000	100.00.001
3	ҚР аумағында қосалқы мердігерлік жұмыстарды өткізуден түсетін кіріс	6014	45 000 000	100.00.001
4	Қызметті өткізуден түскен кіріс, Қазақстан аумағында	6015	15 000 000	100.00.001
5	Роялти түріндегі кіріс	6016	3 500 000	100.00.001 III
6	Сату бойынша жеңілдіктер	6030	-1 700 000	
7	ҚР-дағы мүлікті операциялық жалға беруден түсетін кіріс	6260	12 000 000	100.00.001 IV
8	Қарыз бойынша сыйақы түріндегі кіріс	6110	2 550 000	100.00.001 I
9	Қаржы лизингі бойынша сыйақы түріндегі кіріс	6110	4 500 000	100.00.001 II
Барлығы			611 200 000	

100.00.001 қатары бойынша «NurTau service group» ЖШС несиесі бойынша, қаржы лизингі бойынша, роялти бойынша, мүлікті жалға беру бойынша сыйақы бойынша бөлінген кіші жолдар бойынша кірістердің мағынасын ашып көрсете отырып, өткізуден түскен 611 200 000 теңге мөлшеріндегі жалпы кірісті көрсетеді.

100.00.015 қатарында жылдық жиынтық табыстың жалпы сомасы көрсетіледі. 100.00.001 бастап қосу арқылы анықталады, және сомасы – 611 200 000 теңге.

Сонымен қатар, біздің мысалда «NurTau service group» ЖШС мысалында 2022 жылдың қорытындысы бойынша 5 500 000 теңге мөлшерінде дивидендтер есептелді және алынды, олар өзге кірістердің құрамына енгізіледі және 100.00.014 жолы бойынша көрсетілді. Алынған дивидендтер СК-нің 241 бабы 2-тармағының 2) тармақшасындағы алып тастауларға жатпайтындықтан, жалпы жиынтық табыстан дивидендтер сомасына азайтуға және 100.00.016 I жолы бойынша және нәтижесінде 100.00.016 жолында дивидендтер сомасына түзетулер көрсетілуі қажет.

100.00.018 жолында түзетулерді ескере отырып, жылдық жиынтық кіріс көрсетіледі (100.00.015 – 100.00.016 + немесе – 100.00.017) – 605 700 000 теңге (611 200 000 – 5 500 000).

«Өткізілген тауарлар (жұмыстар, қызметтер) бойынша шығыстар» 100.00.019 қатарында салық кодексінің 100 бабы I-тармағына сәйкес шегерімге жатқызылатын сатылған (пайдаланылған) тауарлардың өзіндік құны, сатып алынған жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің құны көрсетіледі. 100.00.019 I – 100.00.019 II + 100.00.019 III + 100.00.019 IV + 100.00.019 V – 100.00.019 VI – 100.00.019 VII – 100.00.019 VIII – 100.00.019 IX ретінде айқындалады.

Заңнамалық база (ҚР СК 242 б.). Осы Кодекске сәйкес шегерімге жатпайтын шығыстарды қоспағанда, салық төлеушінің кіріс алуға бағытталған қызметті жүзеге асыруға байланысты шығыстары салық салынатын кірісті айқындау кезінде осы Кодекстің осы бабында және 243-263 баптарында белгіленген ережелер ескеріле отырып, шегерімге жатады. Осы тармақтың ережелері салық төлеушінің Қазақстан Республикасында да, оның шегінен тыс жерлерде де шеккен шығыстарына қолданылады. Салық төлеушінің тіркелген активтерді салуға, сатып алуға арналған шығындары және күрделі сипаттағы басқа да шығындары осы Кодекстің 265-276 баптарына сәйкес шегерімге жатқызылады [6].

Сонымен қатар, 100.00.019 IV қатарында шегерімге жатқызылатын қызметкерлердің есептелген кірістері және жеке тұлғаларға өзге де төлемдер бойынша шығыстар сомасы көрсетіледі – 41 113 200 теңге.

Заңнамалық база (ҚР СК 264 б.) бойынша, кіріс алуға бағытталған қызметке байланысты емес шығындар шегерімге есепке алынбайды. Ұйымда басқа да шегерім түрлері 2022 жылдың жылдық салық есептілігінде, 100.00.040 қатарында шегерімдердің жалпы жиынтық сомасы ретінде көрсетілді. 100.00.040 I жолында 100.00.019-100.00.039 қатарлары бойынша анықталған жиынтық шегімдер сомасы – 584 962 162 теңге салық есептілігінде көрсетілді.

Қарастырылған ұйым бойынша есептелген корпоративтік табыс салығы:

(Жалпы жиынтық табыс – Шегерімдер) *20% = 4 147 568 теңге.

Корпоративтік табыс салығы бойынша есептелген соманы компания, 2023 жылдың 10 сәуіріне дейін төлеуі қажет.

Қорытынды. Қарастырылған зерттеу жұмыс тақырыбының көп өлшемділігін көрсетті. Корпоративтік табыс салығы – Қазақстанның салық жүйесінің негізгі салықтарының бірі болып табылатын тікелей салық. Салық салу базасы кез-келген коммерциялық кәсіпорынның мақсаты болып табылатын табыс болып табылады. Бухгалтерлік есепте кірісті анықтау тәртібі мен салық есебі арасында айырмашылық бар. Бірінші жағдайда сатудан түскен табыс қосылған құн салығы мен акциздерсіз түсім мен бухгалтерлік есеп жөніндегі нормативтік құжаттарда айқындалатын өнімді өндіруге және оны өткізуге жұмсалған шығыстар арасындағы айырма ретінде айқындалады. Салықтық есепте табыс жиынтық жылдық табыс (жанама салықтарсыз) мен салық заңнамасында айқындалатын шегерімдер арасындағы айырма ретінде есептеледі. «NurTau service group» ЖШС корпоративтік салық бойынша бюджетпен есеп айырысуды жалпы белгіленген режимде жүзеге асырады. Корпоративтік табыс салығын есептеу салық салынатын табысқа 20% ставканы қолдану арқылы жүргізіледі, ол жиынтық жылдық табыс пен салық кодексінің тиісті баптарында көзделген шегерімдер арасындағы айырма ретінде айқындалады. Корпоративтік табыс салығының есептелген сомасы 100.00 «Корпоративтік табыс салығы» бойынша салық есептілігі нысанында көрсетіледі.

Корпоративтік табыс салығы бойынша салық есептілігі тапсырылғанға дейінгі кезең үшін аванстық төлемдердің сомалары алдыңғы салық кезеңі үшін төленген орташа айлық аванстық төлемдер мөлшерінде есептеледі. Корпоративтік табыс салығы үшін күнтізбелік жыл салық кезеңі болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. ТОО «Делойт ТСФ». Налоговый вестник по введению изменений в Налоговый кодекс // 2021. – 9-14 б.
2. Лыгина О.И. Корпоративный подоходный налог: методология, механизмы и императивы развития. – 2020.
3. Курмангалиева А.К., Асаубаева З.Н. Современная система налогообложения доходов в Казахстане. – 2020.
4. Ипатов Д.А., Тарасенко Г.В. Сравнение налоговой системы Российской Федерации и Республики Казахстан. – 2021.
5. Ярмухамедова Д.Р., Каипова Г.С. Учетная и Налоговая политика компании в Республике Казахстан. – 2020.
6. ҚР Салық Кодексі, [Электронды ресурc]. – 2022. – URL: https://online.zakon.kz/DOCUMENT/?doc_id=36148637&pos=6;-42#pos=6;-42.

Н.С. Нуркашева¹, кандидат экономических наук, профессор

Ж.Ө. Балтабекова², магистрант

^{1,2} Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Учет и аудит расчетов с бюджетом по корпоративному подоходному налогу

Аннотация. Статья посвящена всестороннему анализу расчетов с государственным бюджетом по корпоративному подоходному налогу товариществ с ограниченной ответственностью, применяющих общий налоговый режим в Республике Казахстан. Автор рассмотрел в статье долю корпоративного подоходного налога в бюджете, тенденции роста за последние три года и расчеты корпоративного подоходного налога на примере конкретной организации. Корпоративный подоходный налог занимает значительное место в налоговых поступлениях и доходах государственного бюджета. Большое влияние оказывают общие доходы предприятий различного уровня хозяйствования в достижении поставленных целей и проблем всемирного процесса глобализации, вступления во Всемирную торговую организацию и вхождения в число 50 конкурентоспособных стран. Корпоративный подоходный налог занимает важное место в системе налогообложения Казахстана с 1994 года. Недостаточная разработка проблем развития системы расчетов по корпоративному подоходному налогу в Республике Казахстан определяет актуальность темы выбранной статьи, ее цель и основные задачи. Цель работы в целях теоретического обоснования и методического обеспечения выбранной темы, а также практического определения расчетов по корпоративному подоходному налогу, провести анализ актуальной на сегодняшний день налоговой отчетности в 100.00 формах на примере конкретной действующей организации на рынке малого и среднего бизнеса и разработать эффективные для экономики предложения расчетов с бюджетом по корпоративному подоходному налогу.

Ключевые слова: корпоративный подоходный налог, совокупный годовой доход, налогооблагаемый доход, налоговая отчетность, вычеты, налоговая ставка.

N.S. Nurkasheva¹, Candidate of Economic Sciences, Professor

Zh.O. Baltabekova², undergraduate

^{1,2} Narхоз University, Almaty, Kazakhstan

Accounting and auditing of calculations with the budget on corporate income tax

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of calculations with the state budget on corporate income tax of limited liability partnerships applying the general tax regime in the Republic of Kazakhstan. The author considered in the article the share of corporate income tax in the budget, growth trends over the past three years and calculations of corporate income tax on the example of a specific organization. Corporate income tax occupies a significant place in tax revenues and revenues of the state budget. The total incomes of enterprises of various levels of management have a great impact in achieving the goals and problems of the global globalization process, joining the World Trade Organization and becoming one of the 50 competitive countries. Corporate income tax has occupied an important place in the taxation system of Kazakhstan since 1994. Insufficient elaboration of the problems of the development of the corporate income tax settlement system in the Republic of Kazakhstan determines the relevance of the topic of the selected article, its purpose and main objectives. The purpose of the work in order to theoretically substantiate and provide methodological support for the chosen topic, as well as practical determination of corporate income tax calculations, to analyze the current tax reporting in 100.00 forms on the example of a specific operating organization in the small and medium-sized business market and to develop effective proposals for the economy of calculations with the budget for corporate income tax.

Keywords: corporate income tax, total annual income, taxable income, tax reporting, deductions, tax rate.

Д.А. Джунусова¹, кандидат экономических наук
А.Р. Танатова², кандидат экономических наук
^{1, 2} Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан

НЕОБХОДИМОСТЬ ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ КАК ВАЖНЕЙШИЙ ПРИОРИТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация. В статье дано определение финансовой грамотности населения. Рассмотрена ее важность в современном обществе, необходимость ее изучения, проблемы и перспективы. Представлена необходимость в формировании умений планирования бюджета и сбережений, в грамотном выборе решений проблем финансирования воспитания и приобретения жилья, приобретении представления о значении средств и семейном бюджете. Описаны оптимальные стратегии накопления на старость. Рассмотрено умелое применение денежных инструментов, которые позволят экономить время и усилия, эффективно распоряжаться имеющимися экономическими ресурсами. Рассмотрены возможности финансово квалифицированных людей, о том, что они в большей степени защищены от денежных рисков и внезапных обстановок и готовы противостоять финансовому мошенничеству. Предложены варианты пользования сбережениями, чтобы не потерять деньги в денежных пирамидах, научиться пользоваться передовыми экономическими инструментами. Так же в статье рассмотрены направления средств куда не следует вкладывать денежные средства населению – финансовые пирамиды. В последние годы некоторые люди попадают в ловушку организаторов финансовых пирамид. Описаны проблемы в распознавании финансовой пирамиды, организаторы которой скрывают источники получения дохода, обещая вложить деньги вкладчиков в высоко прибыльные проекты.

Ключевые слова: финансовая грамотность, образование, население, финансы.

Введение. В научной литературе «Финансы» определяются как экономические отношения, которые возникают при формировании, распределении и использовании денежных средств централизованных и децентрализованных фондов денежных средств. То есть финансы – это не просто деньги, а эффективное управление формированием, распределением, и использованием денежных фондов государства, а также юридических и физических лиц.

Важным элементом финансов служит категория распределения денежных ресурсов. В современных условиях глобализации появляется большое количество новых и сложных для понимания, финансовых продуктов и услуг, которые ставят перед государством и населением множество разнообразных задач.

Если глобальные проблемы, тенденции и порой непрогнозируемые даже профессионалами изменения в экономике порождают недоверие у одной группы граждан к процессам, происходящим на финансовых рынках, то другая группа населения напротив, по причине недостаточной финансовой просвещённости доверчиво попадает в сети мошенников.

В современных условиях, уровень социально-экономического развития государства зависит от уровня развития финансовых рынков, а основными участниками данных рынков является население. К примеру, около 50% капитала среднего казахстанского коммерческого банка формируют средства населения на срочных и текущих счетах. Таким образом финансовая грамотность населения, в свою очередь влияет на спрос на финансовые продукты и услуги. Поэтому повышение уровня финансовой грамотности населения является актуальной задачей экономического регулирования.

Высказывание вице-президента Совета по финансовой грамотности при Президенте США Джона Брайанта очень хорошо демонстрирует важность финансовой грамотности для личности и общества:

«Финансовая культура в современном развитом и быстро меняющемся мире стала еще одним жизненно необходимым элементом в системе навыков и правил поведения. Финансовая грамотность позволит человеку не зависеть от обстоятельств, от воли других людей, системы. Образованный человек сам станет выбирать те пути в жизни, которые будут для него наиболее привлекательными, создавая материальную основу для дальнейшего развития общества» [1].

Итак, финансовая грамотность – это четкое понимание того, как работают деньги, как их зарабатывать и управлять ими для того чтобы сохранить и преумножить свой капитал.

Экспериментальная часть. Объектами инвестиционной деятельности являются вновь создаваемые и модернизируемые основные фонды и оборотные средства во всех отраслях и сферах народного хозяйства, ценные бумаги, целевые денежные вклады, научно-техническая продукция, другие объекты собственности, а также имущественные права и права на интеллектуальную собственность. То есть население может вкладывать свои накопления в ценные бумаги, на депозиты в банке, приобретать недвижимость или вкладывать в производственную и торговую – предпринимательскую деятельность.

В условиях повышенной инфляции наиболее безопасным вложением средств являются вложения в недвижимость, однако не каждый гражданин владеет суммой достаточной для приобретения недвижимости, цены на которую во время инфляции начинают быстрыми темпами расти.

Предприниматели и малый бизнес способствуют ускорению темпов экономического роста и создают рабочие места, однако вкладывать свои ресурсы, такие как время, труд и капитал в предпринимательскую деятельность хочет и может не каждый индивид, обладающий свободными денежными средствами.

Потенциальный инвестор в силу определенных обстоятельств может быть занят другими более приоритетными для него делами, или просто не желать заниматься предпринимательской деятельностью. Так же для успешной предпринимательской деятельности необходимы и некоторые

деловые качества, которые присущи не каждому человеку. Среди качеств объединяющих успешных предпринимателей психологи выделяют – решительность, готовность рисковать и брать на себя ответственность.

Следующим объектом инвестирования отметим ценные бумаги. Ценные бумаги в настоящее время можно приобрести через электронные приложения коммерческих банков, при этом предварительно нужно изучить финансовый рынок либо можно обратиться в зарекомендовавшие себя специальные брокерские офисы. При вложениях в ценные бумаги необходимо диверсифицировать портфель ценных бумаг – то есть нужно приобрести ценные бумаги не одного, а нескольких инвесторов. К тому же нужно быть готовым и к некоторым потерям, так как курс ценных бумаг не всегда растет.

Наиболее распространенное направление вложения средств в настоящее время – депозиты коммерческих банков. При вложении средств на депозиты лучше выбирать депозиты с ежегодной капитализацией, даже если денежные средства планируется вложить на несколько лет. Здесь так же рекомендуется не вкладывать все денежные средства в один банк, лучше открыть депозиты в нескольких банках. В настоящее время в Республике Казахстан 19 коммерческих банков являются участниками системы обязательного гарантирования депозитов [2].

Объектами гарантии, здесь являются средства физических лиц и индивидуальных предпринимателей в национальной и иностранной валюте, находящиеся на банковских счетах в банках - участниках системы обязательного гарантирования депозитов и удостоверенные договорами банковского счета и (или) вклада, в том числе и в филиалах иностранных банков, открытых на территории Казахстана. Сберегательные вклады до 20 млн тенге (с учетом накопленного вознаграждения) – под полной защитой.

Срочные вклады населения до 10 миллионов тенге (с учетом накопленного вознаграждения) в одном из вышеуказанных банков – так же под полной защитой Казахстанского фонда гарантирования депозитов. Пройдя по следующей активной ссылке можно ознакомиться с видами вкладов и гарантиям по ним [3].

В заключение отметим наиболее приемлемые направления накоплений населения: недвижимость, предпринимательская деятельность, рынок ценных бумаг и депозиты коммерческих банков.

Далее рассмотрим направления средств куда не следует вкладывать денежные средства населению.

Сочетание слов «Финансовая пирамида» в последние пятнадцать лет мы часто слышим в разговорах знакомых и в программах новостей, в которых не лестно отзываются о деятельности финансовых пирамид. Однако и в настоящее время некоторые люди попадают в ловушку организаторов финансовых пирамид.

Результаты и обсуждения. Прежде всего начнем с определения данного финансового явления. В современной свободной энциклопедии «Википедия» представлено следующее: «Финансовая пирамида (также инвестиционная пирамида, схема или игра Понци) – система обеспечения дохода членам структуры за счёт постоянного привлечения денежных средств новых участников: доход первым участникам пирамиды выплачи-

вается за счёт средств последующих. В большинстве случаев истинный источник получения дохода скрывается, вместо него декларируется вымышленный или малозначимый. Именно подмена или сокрытие информации являются мошенничеством» [4].

Серьезную проблему в распознавании финансовой пирамиды представляет то, что организаторы пирамиды скрывают настоящие источники получения дохода. Организаторы будут говорить, что Ваши деньги будут инвестированы в высоко прибыльные проекты. Однако источником дохода будут вклады и взносы следующих новых участников – вкладчиков [5].

Итак, как же распознать что Вас приглашают в финансовую пирамиду. Прежде всего:

- вам предложат вложить деньги под очень заманчивые высокие проценты;
- пообещают периодически выплачивать высокий доход, который будет зависеть от того сколько людей Вы приведете в качестве инвесторов и запишите их в свою команду и конечно на сколько активно будет работать Ваша команда, продавая какой-либо товар и привлекая последующих инвесторов.

Подобная схема действий является классической мошеннической схемой. Так как капитал, который поступает в компанию не будет инвестироваться в какие-либо производственные или промышленные проекты.

Все поступления денег от участников будут разделены между участниками, которые привлекли данного инвестора – те, кто стоят на ступени выше в финансовой пирамиде.

Следующий вид финансовой пирамиды – это кредитная финансовая пирамида. Данная финансовая пирамида будет представлена как финансово-кредитное либо инвестиционное предприятия. Эти пирамиды занимают привлечением людей с испорченной кредитной историей для кредитования либо привлечением клиентов для рефинансирования имеющегося банковского кредита.

В данном случае человеку необходимо будет внести 20-30% от суммы необходимого кредита в компанию и через определенное короткое время компания пообещает выдать оставшуюся сумму кредита под низкий процент из средств новых вкладчиков. Так же существуют многоуровневые финансовые пирамиды, они работают с применением инструментов сетевого маркетинга, где необходимо приводить участников и продавать какой – либо товар. Новый участник проекта должен внести первоначальный взнос или взнос участника. На сумму взноса новому участнику предоставляют товар, обладающий «особенными свойствами», рыночная цена которого гораздо дешевле. Новый участник должен будет реализовать данный товар и привести следующих новых участников – вкладчиков, после чего первый сможет получить доход [6].

Чтобы не стать жертвой финансовой пирамиды необходимо уточнить следующую информацию:

1. Когда была зарегистрирована компания, кто является ее учредителем и каков ее уставный фонд. Проверить можно в Едином государственном реестре юридических лиц Республики Казахстан по ссылке https://egov.kz/cms/ru/services/pass081_mu.

2. Если компания зарегистрирована, но работает на рынке меньше года, то нужно быть осторожнее со вкладами и тщательнее изучить документы.

3. Компания обещает огромные доходы за короткое время, порой обещанная доходность составляет 300% за месяц. В то время как доходность гарантированного банковского депозита – 12-14%.

4. Если компания занимается инвестициями то у нее должна быть лицензия Национального Банк Республики Казахстан (НБ), необходимо проверить лицензию на сайте НБ РК.

5. Финансовые пирамиды обычно не используют официальные банковские системы. Часто «инвестору» предлагают перевести деньги на личный счет менеджера либо на иностранный счет, либо внести в кассу данной организации.

6. Участнику рекомендуют приводить новых последующих участников компании.

Манипулирование сознанием участников посредством организации различных семинаров с участием специально подготовленных к выступлению людей. Активная и агрессивная реклама с привлечением известных медиа личностей и блогеров [7].

Так как организаторы подобных пирамид очень изобретательны, обычный человек под действием рекламы и жадой обещанного высокого дохода, может стать жертвой мошенничества, поэтому прежде чем вкладывать свои деньги, необходимо проконсультироваться с юристом.

По казахстанским законам создание финансовых пирамид влечет уголовную ответственность. В этом случае лжефирмы могут привлечь сразу по двум статьям УК РК, это «Мошенничество» (ст.190) и «Создание, руководство финансовой пирамидой» (ст. 217). Чтобы начать досудебное расследование достаточно одной жалобы в органы рабочей группы [8].

Заключение. Важной особенностью зарубежных подходов к вопросу образования в сфере личных финансов, на которой необходимо заострить внимание является то, что необходимость и способы сбережений на старость разъясняются с самых юных лет, а начало самостоятельной жизни ассоциируется с началом участия в различных пенсионных программах [9].

Следует заметить, что, хотя социальный и экономический эффект от повышения финансовой грамотности молодого поколения проявляется постепенно, мировой опыт доказывает бесспорную необходимость осуществления этой работы и недопустимость промедления в решении указанной проблемы.

Хороший уровень финансовой грамотности необходим каждому человеку не только для достижения его личных финансовых целей, но и для обеспечения жизненного цикла. Какой бы ни была конкретная цель, выигрываем от финансовой грамотности будет повышение уровня жизни и уверенность в будущем, стабильность и процветание экономики и общества в целом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Стахович Л.В. Материалы Интернет-конференции Дети и молодежь. – 04.04.2010, [Электронный ресурс]. – <https://iq.hse.ru/more/finance/neobhodimost-povishenia-finansovoj-gramotnosti>
2. Банки – участники системы обязательного гарантирования депозитов [Электронный ресурс]. – <https://www.kdif.kz/depozity-i-garantiya/banks/>
3. Финансы. – [Электронный ресурс]. – <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
4. Финансы: Учебник / Ю.С. Долганова, Н.Ю. Исакова, Н.А. Истомина [и др.]; под общ. ред. канд. экон. наук, доц. Н.Ю. Исаковой; Мин-во обр. и науки РФ. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2019. ISBN 978-5-7996-2748-5– 336 с.
5. Галочкина О.А., Кожухина К.А. Финансы: Учебник. – СПб.: Изд-во Университета при МПА ЕврАзЭС, 2019. – (Серия «Учебники Университета при МПА ЕврАзЭС») ISBN 978-5-91950-072-8. – 272 с.
6. Чингиз Майсеит. Финансовые пирамиды: риск ради наживы [Электронный ресурс]. https://el.kz/ru/finansovye_piramidyrisk_radi_nazhivy_42872/
7. Финансовая грамотность [Электронный ресурс]. – URL: http://www.banki.ru/wikibank/finansovaya_gramotnost/ (дата обращения: 16.08.2016).
8. Финансовое образование в России – анализ ситуации и перспективы развития [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.fa.ru/projects/ppfg/news/Pages/Finansovoe%20obrazovanie> (дата обращения: 16.08.2016).
9. Необходимость повышения финансовой грамотности молодежи как важнейший приоритет государственной политики [Электронный ресурс]. – URL: <https://iq.hse.ru/more/finance/neobhodimost-povishenia-finansovoj-gramotnosti/> (дата обращения: 16.08.2016).

Д. А. Джунусова¹, экономика ғылымдарының кандидаты

А. Р. Танатова², экономика ғылымдарының кандидаты

^{1,2} М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Мемлекеттік саясаттың аса маңызды басымдығы ретінде халықтың қаржылық сауаттылығын арттыру қажеттілігі

Түйіндеме. Мақалада халықтың қаржылық сауаттылығының анықтамасы берілген. Оның қазіргі қоғамдағы маңыздылығы, оны зерттеу қажеттілігі, проблемалары мен болашағы қарастырылады. Бюджетті жоспарлау және үнемдеу дағдыларын қалыптастыру, білім беруді қаржыландыру және тұрғын үй сатып алу мәселелерін дұрыс таңдау, қаражаттың мәні мен отбасы бюджеті туралы түсінік алу қажеттілігі ұсынылған. Қартаюға арналған оңтайлы жинақтау стратегиялары сипатталған. Уақыт пен күш-жігерді үнемдеуге, қолда бар экономикалық ресурстарды тиімді басқаруға мүмкіндік беретін ақша құралдарын шебер қолдану қарасты-

рылған. Қаржылық білікті адамдардың мүмкіндіктері қарастырылады, олар ақшалай тәуекелдерден және кенеттен жағдайлардан көбірек қорғалған және қаржылық алаяқтыққа қарсы тұруға дайын. Ақша пирамидаларында ақша жоғалтпау, озық экономикалық құралдарды пайдалануды үйрену үшін жинақтарды пайдалану нұсқалары ұсынылған. Сондай-ақ, мақалада халыққа ақша салуға болмайтын қаражат бағыттары – қаржы пирамидалары қарастырылған. Соңғы жылдары кейбір адамдар қаржы пирамидаларын ұйымдастырушылардың тұзағына түсіп қалды. Ұйымдастырушылар салымшылардың ақшасын жоғары табысты жобаларға салуға уәде беріп, кіріс көздерін жасыратын қаржы пирамидасын танудағы қиындықтар сипатталған.

Түйінді сөздер: қаржылық сауаттылық, білім, халық, қаржы.

D.A. Dzhunusova¹, Candidate of Economic Sciences

A.R. Tanatova², Candidate of Economic Sciences

^{1, 2} M.H. Dulati Taraz Regional University, Taraz, Kazakhstan

The need to improve the financial literacy of the population as the most important priority of state policy

Abstract. The article defines the financial literacy of the population. Its importance in modern society, the need for its study, problems and prospects are considered. The need for the formation of budget planning and savings skills, for a competent choice of solutions to the problems of financing education and housing acquisition, acquiring an idea of the value of funds and the family budget is presented. Optimal strategies of accumulation for old age are described. The skillful use of monetary instruments that will save time and effort, effectively manage the available economic resources is considered. The possibilities of financially qualified people are considered, that they are more protected from monetary risks and sudden situations and are ready to resist financial fraud. The options for using savings are offered in order not to lose money in money pyramids, to learn how to use advanced economic tools. The article also discusses the directions of funds where the population should not invest money – financial pyramids. In recent years, some people have fallen into the trap of the organizers of financial pyramids. Problems in the recognition of a financial pyramid scheme are described, the organizers of which hide the sources of income, promising to invest depositors' money in highly profitable projects.

Keywords: financial literacy, education, population, finance.

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА

ХҒТАР 06.73.55

ӘОЖ 336.71

М.Қ. Бекмухаметова, магистрант
«Нархоз» университеті, Алматы қ., Қазақстан

МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БАНК СЕКТОРЫНА ӘСЕРІ

Түйіндеме. Қазіргі экономикадағы банк секторын мемлекеттің экономикалық әлеуетін анықтайтын қаржы нарығының маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастыруға болады. Банк секторы нарықтық экономиканың маңызды және ажырамас құрылымдарының бірі бола отырып, тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етуде, кәсіпорындардың қаржы ресурстарын тарту мүмкіндіктерін кеңейтуде, халықтың жинақтарын сақтау мен көбейтуде ерекше рөл атқарады. Алайда, банк секторы макроэкономикалық тұрақсыздыққа сезімтал, бұл банктердің жоғары тәуекеліне әкеледі. Макроэкономикалық деңгейдегі тұрақсыздық экономиканың барлық секторларына теріс әсер ететіні анық, ал нақты өндіріс, банк секторы мен халық арасындағы өзара тәуелділік тұрақсыздандудың жағымсыз салдарын одан әрі күшейтеді. Қазіргі уақытта макроэкономикалық факторлардың банк секторына әсері туралы зерттеулер саны шектеулі. Бұл зерттеудің мақсаты салыстырмалы талдау арқылы макроэкономикалық факторлар мен банк секторы арасындағы байланысты бағалау болып табылады. Берілген мақалада бірқатар макроэкономикалық көрсеткіштердің Қазақстанның банк секторының кірістілігіне, несиелік тәуекелдеріне әсері талданады. Макроэкономикалық көрсеткіштерді бағалау басқару шешімдерінің тиімділігін арттыруға және тиісінше банк секторының қаржылық тұрақтылығы мен сенімділігін нығайтуға мүмкіндік береді. Сондықтан макроэкономикалық факторлардың әсерін ескере отырып, коммерциялық банктердің көрсеткіштерін зерттеу көп көңіл бөлуді қажет етеді.

Түйінді сөздер: макроэкономикалық факторлар, қаржы нарығы, банк секторы, макроэкономикалық индикаторлар, экономикалық өсу.

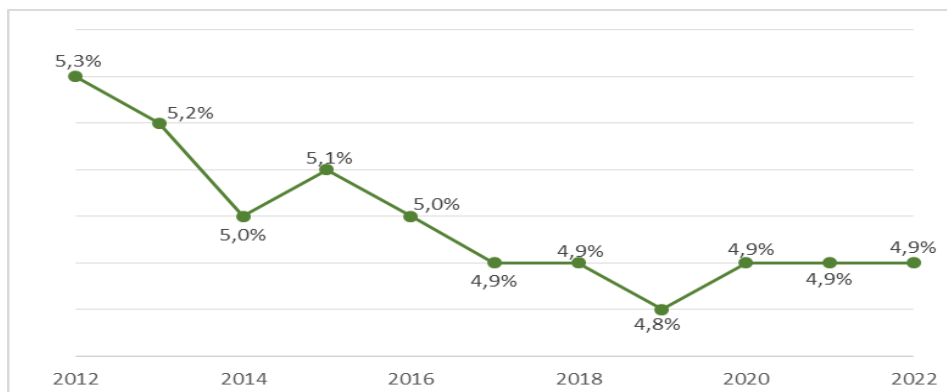
Кіріспе. Қаржы нарығы – мемлекеттің макроэкономикалық саясатын іске асыру құралы. Нарықтық экономикадағы банк секторын мемлекеттің экономикалық әлеуетін анықтайтын қаржы нарығының құрамдас бөлігі ретінде қарастыруға болады. Қазіргі уақытта макроэкономикалық жағдайлардың банк секторының нәтижелеріне әсерін талдау ерекше өзекті болып отыр. Зерттеудің бұл бағыты банктерге стратегиялық даму мақсаттарын модельдеу кезінде сыртқы факторларды ескеруге, экономикадағы өзгерістерге уақтылы жауап беруге және елдің банк жүйесінің тұрақтылығына ықпал ететін дұрыс басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді.

Қазақстандық банктердің активтеріндегі ең үлкен үлес несиелік салымдарға тиесілі. Отандық банк жүйесінің барлық тәуекелдерінің ішінде несиелік тәуекелдер үлкен үлесті алады, себебі банк жүйесі жоғары несиелік белсенділікпен сипатталады. Демек, банктер берілген несиелердің қайтарылмау қаупіне ұшырайды, бұл елдегі саяси, экономикалық жағдайға, яғни макроэкономикалық факторлардың әсеріне байланысты болуы мүмкін. Әлемдік қаржы дағдарысы жағдайында банктік дағдарыстар құрылымындағы несиелік тәуекелдер банктер қызметінің нәтижелеріне шешуші әсер етеді. Макроэкономикалық факторларды айқындау екінші деңгейдегі банктер ұшырайтын несиелік тәуекелдерді бағалауды жақсартуға мүмкіндік береді. Сондықтан негізгі макроэкономикалық көрсеткіштердің динамикасына байланысты банктердің несиелік портфелінің сапасын болжау зерттеу тақырыбының өзектілігін анықтайды.

Сараптамалық бөлім. Негізгі кірісі пайыздық кіріс болып табылатын кез келген екінші деңгейлі банк үшін ең жиі кездесетін тәуекел – несиелік тәуекел. «Несиелік тәуекел» ұғымы және осы тәуекелдің ықтимал теріс салдары ұзақ уақыт бойы көптеген экономист ғалымдардың зерттеу тақырыбы болды. Мысалы, Ж.К. Коллидің пікірінше, несиелік тәуекел – бұл, ең алдымен, несиелік өтелгенге дейін туындауы мүмкін банктік тәуекелдің бір түрі.

Екінші деңгейдегі банктердің несиелік операциялары банктік қызметтің маңызды түрлерінің бірі болып табылады. Несиелік тәуекел – бұл үшінші тараптың несиелік ұйымы алдындағы несиелік міндеттемелерді орындамау қаупі [1]. Несиелік тәуекел – несиелер бойынша ықтимал шығындарға арналған резервтер көлемінің банктің несиелік портфелінің көлеміне қатынасы: бұл көрсеткіш неғұрлым жоғары болса, соғұрлым несиелік тәуекел жоғары болады, себебі банкте жоғары шығындар күтіледі. Банк секторына әсер ететін негізгі макроэкономикалық факторлардың бірі – инфляция. Инфляция – бұл көрсеткіш банктің жалақысы мен басқа операциялық шығындары инфляцияға қарағанда төмен қарқынмен өскен жағдайда банктің кірістілігіне оң әсер етеді. Банк инфляцияны ескере отырып және оңтайлы пайыздық мөлшерлемелерді белгілей отырып, оның шығындарын ғана емес, кірісін де оңтайландырады. Эмпирикалық жұмыстардың көпшілігі инфляцияның банктердің кірістілігіне оң әсерін анықтады, бірақ инфляцияның жоғары деңгейі банк қызметінің нәтижелеріне теріс әсер етуі мүмкін. Инфляция деңгейінің жоғарылауы банк активтерінің нақты кірістілігін төмендетеді. Демек, инфляциясы жоғары елдерде қаржылық делдалдық аз болады. Жоғары инфляция қолданыстағы қарыз алушылардың кірістеріне теріс әсер ете отырып, бұрын берілген несиелердің сапасын төмендетеді.

Макроэкономикалық көрсеткіштердің ішінде жұмыссыздық деңгейі ел экономикасының қазіргі жағдайын сипаттайтын негізгі индикторлардың бірі. Жұмыссыздық деңгейінің банктердің несиелік портфелінің құрылымына әсерін талдамас бұрын, статистикалық мәліметтерге жүгініп, Қазақстандағы жұмыссыздыққа қатысты қорытынды жасау керек. 1-суретте 2012-2022 жыл кезеңіндегі жұмыссыздық деңгейінің динамикасы көрсетілген [2].

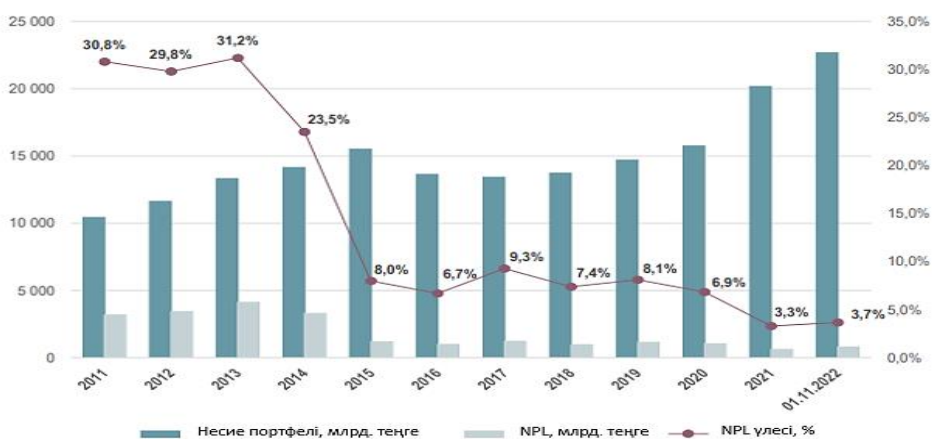


Сурет 1. ҚР 2012-2022 жж. жұмыссыздық деңгейі

Ескерту: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы ақпараттары негізінде автормен құрастырылды

Динамикалық көрсеткіштерді талдау елдегі жұмыссыздық деңгейінің жыл сайынғы төмендеуін көрсетеді. Жалпы, егер 2012 жылдан 2021 жылға дейінгі кезеңді қарастыратын болсақ, онда жұмыссыздық деңгейінің өсуі 2012 жылы тіркелді (5,3%). Әрі қарай, бұл көрсеткіштің шамалы төмендеуі байқалады және 2019 жылы ол 4,8% деңгейіне жетті. Осылайша, соңғы он жылда 2017 жылдан бастап жұмыссыздық деңгейі қалыпты деңгейде.

Отандық банктердің активтеріндегі ең үлкен үлесті несиелік салымдар алады. Сондықтан негізгі макроэкономикалық көрсеткіштердің динамикасына байланысты банктердің несиелік портфелі сапасының болжамы назар аударуды талап етеді (2-сурет).

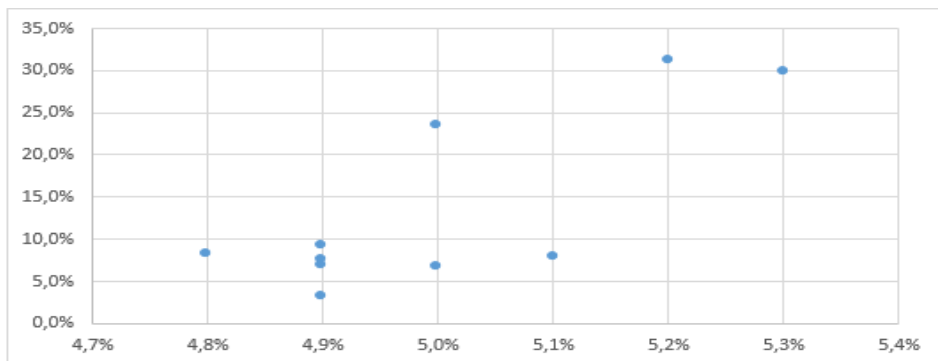


Сурет 2. ҚР екінші деңгейлі банктердің несиелік портфеліндегі NPL (мерзімі өткен қарыздар) үлесінің динамикасы

Дереккөз: <https://www.fpl.kz/>

2022 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша екінші деңгейдегі 21 банктің несиелік портфелінің көлемі 22 712,8 млрд теңгені (жиынтық активтердің 53,6%) құрады. Оның ішінде жұмыс істемейтін қарыздар көлемі 835,6 млрд теңгені немесе жалпы несиелік портфелінің 3,7%-ын құрады. Қарыз алушылардың санаттары бөлінісінде жұмыс істемейтін қарыздардың ең көп көлемі жеке тұлғаларға тиесілі – 56%. Шағын және орта бизнеске – 279,7 млрд теңге. Жұмыс істемейтін қарыздардың ең аз көлемі заңды тұлғаларға тиесілі – 85,1 млрд теңге [3].

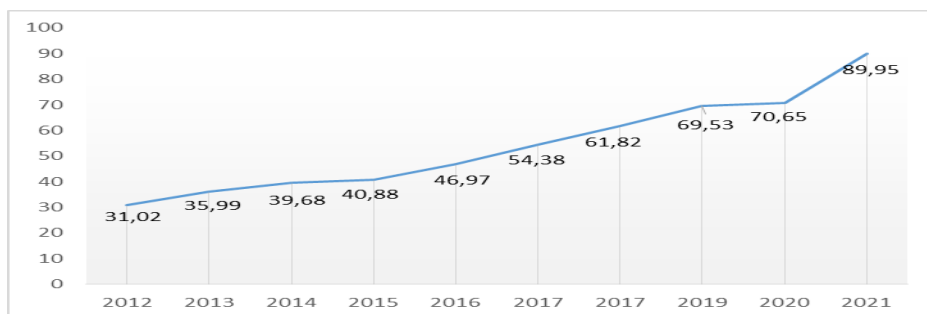
Жұмыссыздық деңгейі мен NPL үлесі арасындағы корреляциялық байланыс келесі 3-суретте көрсетілген.



Сурет 3. Жұмыссыздық деңгейі мен NPL үлесі арасындағы корреляциялық байланыс

Ескерту: статистикалық мәліметтер негізінде автормен құрастырылған

Жұмыссыздық деңгейі және банктердің несиелік портфеліндегі NPL байланысын бағалау үшін корреляция коэффициенті есептелінді. Жұмыссыздық деңгейі (X) мен банк секторындағы NPL үлесі (Y) арасындағы корреляция коэффициенті 0,791949373 құрады. Осылайша, жұмыссыздық деңгейі банктердің несиелік портфелінің сапасына әсер ететіні анықталды.



Сурет 4. ҚР 2012-2022 жж. ЖІӨ деңгейі, трлн теңге

Дереккөз: <https://www.stat.gov.kz/> мәліметтері негізінде автормен құрастырылған

Соңғы он жыл ішінде елімізде ЖІӨ деңгейі тұрақты өсуді көрсетті. ҚР 2012-2021 жж. аралығындағы ЖІӨ деңгейінің динамикасы төмендегі 4-суретте көрсетілген.

ЖІӨ-нің төмендеуі, халықтың нақты қолда бар ақшалай кірістері, несиелер бойынша нақты орташа өлшенген пайыздық мөлшерлемелердің өсуі – мұның бәрі несиелік портфель сапасының нашарлауымен қатар жүретін несиелік нарықтағы коммерциялық банктер үшін несиелік тәуекелдің өсуін көрсетеді. ЖІӨ-нің төмендеуі күмәнді несиелік қарыздың төмендеуімен бірге үмітсіз және проблемалы несиелік қарыздың өсуіне әкеледі. Макроэкономикалық көрсеткіштер нашарлаған жағдайда несие тәуекелінің жоғарылауы несиелер бойынша мерзімі өткен берешектің өсуімен де куәландырылады [4].

Нәтижелер мен талқылаулар. Макроэкономикалық мәселелерді шешу, сондай-ақ банк жүйесіне әсер ететін макроэкономикалық процестерді зерттеу, оларды талдау және болжау экономикалық тұрақсыздық салдарын еңсерудің қажетті тетіктерін жасауға, тәуекелдер деңгейін төмендетуге және сайып келгенде, аймақтың банк секторының қаржылық тұрақтылығын арттыруға мүмкіндік беретінін атап өтуге болады. Төмендегі 1-кестеде банк қызметіне әсер ететін макроэкономикалық және микроэкономикалық факторлар берілген.

Кесте 1 – Банк қызметіне әсер ететін макроэкономикалық және микроэкономикалық факторлар

Макроэкономикалық факторлар	Микроэкономикалық факторлар
Инфляция деңгейі, ЖІӨ өсу қарқыны, бюджет тапшылығы және т.б.	Несиелердің жекелеген түрлерінің тәуекелдік және пайдалылық дәрежесі
Орталық банктің ақша-несие саясатының белсенділігі	Банк клиенттерінің құрамы Несие портфелінің сапасы
Банктің жұмыс істеуінің өңірлік ерекшеліктері	Банктің несие саясатының сапасы
Банк өнімдері мен қызметтеріне баға деңгейі	Банктің баға саясаты
Ескерту: автормен құрастырылған	

Талдау нәтижесі көрсеткендей, екінші деңгейлі банктерде барлық дерлік айнымалылар маңызды. Сонымен қатар, несиелік тәуекелді анықтау кезінде терең талдау мақсатында макроэкономикалық ғана емес, сонымен қатар банкке тән айнымалылардың екі факторын одан әрі зерттеу ұсынылады [5].

Банк секторының дамуы белгілі бір аймақта да, жалпы елде де болып жатқан әлеуметтік процестермен тығыз байланысты. Осылайша, макроэкономикалық көрсеткіштердің ауытқуы банк секторының және тұтастай алғанда қаржы нарығының дамуына әсер етуі мүмкін, себебі банк секторы отандық қаржы нарығында айтарлықтай үлесті алады.

Қорытынды. Макроэкономикалық көрсеткіштердің ықпалы жалпы қазақстандық қаржы нарығы үшін дамудың маңызды факторы болып табылады. Көптеген басқару шараларын қабылдаған кезде маңызды макроэкономикалық көрсеткіштерді және олардың қаржы нарығына қалай

әсер ететінін болжау қажет. Ұлттық өндіріс көлемі, жалпы ұлттық және ішкі өнім, жиынтық сұраныс және жиынтық ұсыныс, жұмыспен қамту және жұмыссыздық деңгейі, инфляция деңгейі және басқалары сияқты макроэкономикадағы параметрлер мемлекеттің экономикалық жағдайын сипаттайды, қаржы нарығының даму динамикасын анықтайды.

Банк жүйесіне әсер ететін макроэкономикалық процестерді терең зерттеу, оларды талдау және болжау экономикалық тұрақсыздық салдарын еңсерудің қажетті тетіктерін жасауға, тәуекелдер деңгейін төмендетуге және сайып келгенде, аймақтың банк секторының қаржылық тұрақтылығын арттыруға мүмкіндік беретінін атап өтуге болады. Бұл іс-шаралар банктердің несиелік портфелінің қолайлы сапасын сақтауға, несиелер бойынша мерзімі өткен берешектің үлес салмағын төмендетуге мүмкіндік береді және нәтижесінде банктерге экономиканың нақты секторын несиелеуді сақтай отырып, күрделі экономикалық жағдайларды еңсеруге мүмкіндік береді, осылайша ЖІӨ мен халықтың нақты қолда бар ақшалай кірістерінің өсуін ынталандырады.

Талдау нәтижесі экономиканың жалпы жақсаруын көрсететін параметрлер банктің жағдайына оң әсер ететінін көрсетті. ЖІӨ-нің өсуі, өнеркәсіптік өндірістің өсуі, халықтың нақты кірістерінің ұлғаюы және сыртқы сауда жағдайының жақсаруы банктің ұзақ мерзімді перспективада тұрақтылығына оң әсер ететін параметрлер. Экономикаға несиелер, өтімді активтер, кірістілік және капиталдың жеткіліктілігі банк тұрақтылығының негізгі факторлары болып табылады және тұтастай алғанда банк жүйесі үшін экономикадағы тұрақсыз кезеңде банкке қалыпты жұмыс істеуге көмектеседі. Макроэкономикалық көрсеткіштердің динамикасын ескере келе банк стратегиясын қалптастыру банктің несие портфелінің қолайлы сапасын сақтауға, несиелер бойынша мерзімі өткен берешектің үлесін азайтуға мүмкіндік береді деп қорытындылауға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Финансовые и банковские риски: учебник / Л.И. Юзвович, Ю.Э. Слепухина, Ю.А. Долгих, В.А. Татьянников, Е.В. Стрельников, Р.Ю. Луговцов, М.Н. Клименко; под ред. Л.И. Юзвович, Ю.Э. Слепухиной; Министерство науки и высшего образования Российской Федерации, Уральский государственный экономический университет. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2020. – 336 с.
2. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының ресми сайты. URL: <https://stat.gov.kz/>
3. 2022 жылғы 01 қарашадағы жағдай бойынша жұмыс істемейтін қарыздар жағдайына шолу. URL: <https://www.fpl.kz/>
4. Dmitrieva Natal'ja Jur'evna. Macroeconomic factors affecting the quality of the loan portfolio of the Russian banking sector// Regional economy and management: electronic scientific journal. ISSN 1999-2645. – № 1 (57). Date issued: 22.03.2019.
5. Lin, Huey-Yeh & Farhani, Nuraeni & Koo, Meihua. (2016). The Impact of Macroeconomic Factors on Credit Risk in Conventional Banks and Islamic Banks: Evidence from Indonesia. International Journal of Financial Research. 7. 10.5430/ijfr.v7n4p105.

М.Қ. Бекмухаметова, магистрант
Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Влияние макроэкономических факторов на банковский сектор Республики Казахстан

Аннотация. Банковский сектор в современной экономике можно рассматривать как важнейшую составляющую финансового рынка, определяющую экономический потенциал государства. Банковский сектор, являясь одной из важнейших и неотъемлемых структур рыночной экономики, играет особую роль в обеспечении устойчивого экономического роста, расширении возможностей привлечения финансовых ресурсов предприятий, сохранении и увеличении сбережений населения. Однако банковский сектор подвержен макроэкономической нестабильности, что приводит к более высокому риску банков. Очевидно, что нестабильность на макроэкономическом уровне негативно сказывается на всех секторах экономики, а реальная взаимозависимость между производством, банковским сектором и населением еще больше усугубляет негативные последствия дестабилизации. В настоящее время количество исследований влияния макроэкономических факторов на банковский сектор ограничено. Целью данного исследования является оценка взаимосвязи между макроэкономическими факторами и банковским сектором посредством сравнительного анализа. В данной статье анализируется влияние ряда макроэкономических показателей на доходность, кредитные риски банковского сектора Казахстана. Оценка макроэкономических показателей позволит повысить эффективность управленческих решений и, соответственно, укрепить финансовую стабильность и надежность банковского сектора. Поэтому изучение показателей коммерческих банков с учетом влияния макроэкономических факторов требует большого внимания.

Ключевые слова: макроэкономические факторы, финансовый рынок, банковский сектор, макроэкономические индикаторы, экономический рост.

М.К. Bekmukhametova, undergraduate
Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. The banking sector in the modern economy can be considered as the most important component of the financial market, which determines the economic potential of the state. The banking sector, being one of the most important and integral structures of the market economy, plays a special role in ensuring sustainable economic growth, expanding opportunities to attract financial resources of enterprises, preserving and increasing the savings of the population. However, the banking sector is subject to macroeconomic instability, which leads to a higher risk of banks. It is obvious that instability at the macroeconomic level has a negative impact on all sectors of the economy, and the real interdependence between production, the banking sector and the population further exacerbates the negative consequences of destabilization. Currently, the number of studies on the impact of macroeconomic factors on the banking sector is limited. The purpose of this study is to assess the relationship between macroeconomic factors and the banking sector through comparative analysis. This article analyzes the impact of a number of macroeconomic indicators on profitability, credit risks of the banking sector of Kazakhstan. The assessment of macroeconomic indicators will improve the efficiency of management decisions and, accordingly, strengthen the financial stability and reliability of the banking sector. Therefore, the study of the indicators of commercial banks, taking into account the influence of macroeconomic factors, requires a lot of attention.

Keywords: macroeconomic factors, financial market, banking sector, macroeconomic indicators, economic growth.

Р.Ш. Рустамова, магистрант, Университет «Туран»,
г. Алматы, Казахстан

БУХГАЛТЕРСКИЙ И НАЛОГОВЫЙ УЧЕТ, КАК ОСНОВА УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИЕЙ

Аннотация. В данной статье рассмотрен бухгалтерский и налоговый учет, как элемент системы управления организацией. Стратегической целью организации является достижение стабильного состояния и поступательного развития за счет эффективного использования ресурсов компании и защиты от воздействия неблагоприятных внешних и внутренних факторов. Одним из способов достижения стратегической цели является налоговый учет, одной из задач которого является снижение налоговых рисков с целью повышения эффективности организации и обеспечения ей налоговой определенности. Налогообложение, с одной стороны, является государственным инструментом формирования и накопления финансовых ресурсов; оно выполняет функцию перераспределения ресурсов между государством, организациями и физическими лицами. Экономическая функция налогов состоит в воздействии через налоги на общественное воспроизводство, т.е. любые процессы в экономике страны, а также социально-экономические процессы в обществе. Налоги в этой функции могут играть поощрительную (стимулирующую), ограничительную и контролируемую роль. Объекты управления и органы управления находятся между собой в определенной связи, представляют неразрывное единство двух относительно обособившихся элементов, что позволяет называть эту структуру системой управления. Различают два вида связей в системе управления – прямой и обратный, которые и определяют, в конечном счете, различные функции управления. Прямая связь характеризует определенное воздействие органов управления, например, по регулированию некоторых параметров хозяйственной деятельности. В статье выявлены положительные особенности и способы ведения бухгалтерского учета. Проанализированы задачи и решения выполнения их в бухгалтерском учете. Главным достоинством бухгалтерского учета, как элемента системы управления организацией, является получение большего эффекта от применения оперативной информации.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, налоговый учет, учет и контроль, налогообложение, налоги.

Введение. Налоги являются экономической основой существования государства. Государство может выполнять свои многочисленные функции только при условии адекватного финансирования. Налогообложение, с одной стороны, является государственным инструментом формирования и накопления финансовых ресурсов; оно выполняет функцию перераспределения ресурсов между государством, организациями и физическими лицами. С другой стороны, налогообложение играет регулируемую (стиму-

лирующую или тормозящую) роль в развитии бизнеса. С развитием рыночной экономики налоговый учет интенсивно развивается как эффективный инструмент управления деятельностью организации [1].

Экспериментальная часть. Изучение специальной литературы позволяет рассматривать налоговый учет как новую концепцию в теории и практике современного менеджмента, возникшую на стыке экономической теории, планирования, налогообложения, управления, анализа бизнеса [2]. Роль налогового учета и его взаимосвязь с другими элементами системы управления показана на рисунке 1.



Рисунок 1. Налоговый учет в ходе управления эффективностью деятельности предприятия

Примечание: составлено на основе пособия Тихонова Д.Н. «Основы налоговой безопасности» [3]

Концепция налогового учета должна быть интегрирована в систему обеспечения экономической безопасности организации и в единую систему управления бизнесом.

Качественная и количественная направленность основных элементов налоговой безопасности определяет ее определенную двойственность (рисунок 1), которая характеризует понятие налоговой безопасности с количественной и качественной стороны и обеспечивает целостность системы экономической безопасности организации. В зарубежной и отечественной литературе вопрос налоговой безопасности не разработан, а публикации на эту тему носят бессистемный характер. Таким образом, Тихонов Д.Н. рассматривает налоговую безопасность, с одной стороны, как комплекс-

ную научную дисциплину, изучающую влияние налогового риска на эффективность и безопасность организаций.

Можно присоединиться к мнению авторов, которые, основываясь на опыте ведущих организаций, сводят проблему налоговой безопасности к эффективному способу определения и учета налогов, поскольку использование и контроль показателей налогового учета, анализ, выявленные отклонения повышают эффективность деятельности организации. Некоторые авторы, сводят проблему администрирования налогов к их минимизации, а другие – к их оптимизации. Не отрицая важности изучения таких процессов, следует отметить, что недостаточная комплексность их изучения может привести к значительным и даже катастрофическим финансовым потерям для организации [4].

В целом, налоговая безопасность функционирует как совокупность методов стратегического и оперативного налогового менеджмента, налогового учета, планирования, анализа и контроля, направленных на достижение стратегических целей и обеспечение экономической безопасности организации. Налоговая определенность в узком смысле, на наш взгляд, – это определение взаимосвязи между налоговым риском и прибыльностью организации. При таком подходе налоги учитываются как специфические расходы, экономия которых связана с конкретными затратами и рисками.

Налоговая безопасность предполагает анализ потенциала организации и ее «узких мест» (наличие ограниченных ресурсов при финансовых показателях организации). Целевая ориентация фискальной безопасности направлена на синтез факторов (координация целей, управление целями, достижение целей) в единый контур регулирования, ведущий к стабильному функционированию организации, повышению ее прибыльности, ликвидности и укреплению экономической безопасности. Таким образом, фискальная безопасность позволяет прогнозировать состояние компании, обеспечивает согласование целей оперативного и стратегического управления. Система принятия решений по налоговой безопасности указана на рисунке 2.

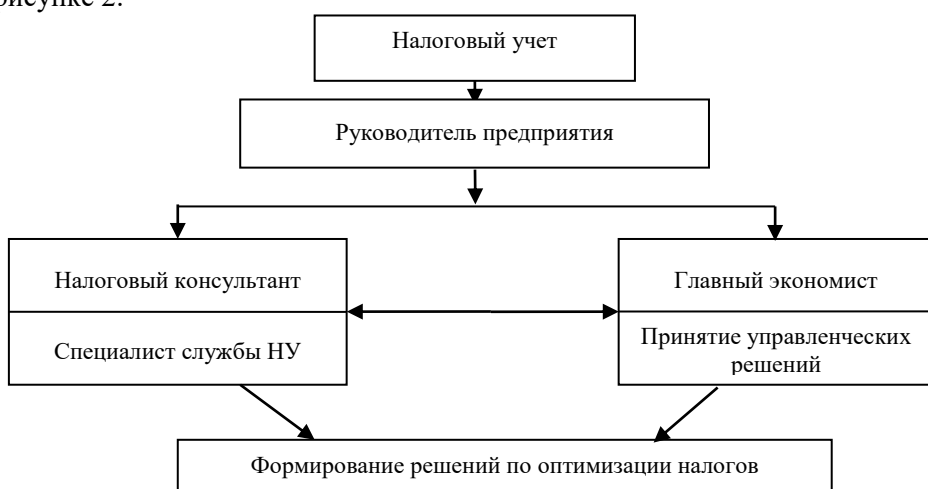


Рисунок 2. Система принятия решений по налоговой безопасности

Примечание: составлена автором

Налоговый учет, как компонент управления, обеспечивает успешное функционирование организационной системы хозяйствующего субъекта в долгосрочной и операционной деятельности путем решения следующих задач:

- адаптация стратегических целей к изменяющимся условиям окружающей среды;
- согласование оперативных планов со стратегией развития организации и принятие ежедневных управленческих решений на основе системного анализа налоговых рисков и динамики налогового бремени;
- предоставление руководителям информации о величине налоговой нагрузки и налогового риска для различных уровней управления через оптимальные промежутки времени – создание системы контроля над правильностью исчисления и уплаты налогов, своевременностью их корректировки;
- адаптация организационной структуры налогового управления с целью повышения ее гибкости и способности реагировать на изменяющиеся требования налогового законодательства.

Система налогового учета организации действует в рамках программы самоуправления по регулированию деятельности организации. Таким образом, налоговый учет как компонент управления одновременно охватывает область информационного обеспечения и принятия управленческих решений [5].

Основными направлениями создания эффективного механизма налогового учета являются:

- ориентация на эффективное функционирование организации в долгосрочной перспективе или философия прибыльности, что означает систематическую оценку влияния налоговых рисков на экономические и финансовые показатели, действия сотрудников организации по обеспечению налоговой оптимизации; повышение задачи контроля над правильностью учета и уплаты налогов;
- формирование организационной структуры, направленной на достижение тактических и стратегических целей организации;
- формирование информационной системы, которая будет адекватна к задачам целевого управления;
- уточнение задачи налоговой безопасности с точки зрения производственного и финансового циклов, что требует перепланирования, контроля выполнения и принятия корректирующих решений.

Два из этих элементов – философия прибыльности и постановка проблемы производства и делового цикла – являются решающими.

Необходимость создания механизма налогового учета объективно обусловлена следующими причинами:

- нестабильность рыночных условий;
- повышение важности скорости принятия решений при изменении налоговых условий;
- переход от контроля прошлого к предвидению будущего;

- повышенная гибкость организации, необходимость постоянно мониторинг изменений в законодательной сфере и внутренней среде организации;
- необходимость хорошо продуманной системы стратегических действий для обеспечения выживания организации и предотвращения кризисных ситуаций;
- сложность систем управления экономикой организации, требование о наличии соответствующего механизма для координации фискальных показателей в рамках системы управления;
- информационная неопределенность и отсутствие необходимой информации.



Рисунок 3. Сравнительная характеристика систем оперативного и стратегического налогового учета на предприятиях

Примечание: составлена на основе «Практической энциклопедии международного налогового и финансового планирования», автор Пеппер Д [6]

Заключение. В процессе хозяйственной деятельности возникает сложная система взаимодействия людей с материально-вещественными элементами и между собой. Для управления этой деятельностью необходимо определять ее цели и планировать пути их достижения, получать сведения о ходе и результатах хозяйственной деятельности, принимать

решения о регулировании выявленных отклонений, контролировать выполнение решений и планов, выполнять другие необходимые действия.

Управление представляет собой обособившийся вид деятельности, возникший в результате разделения труда в общественном производстве. Организационные структуры хозяйственной деятельности подразделяются на объекты управления и органы управления. Объекты управления состоят из различных хозяйственных подразделений, их объединений и совокупностей, в которых и проявляется хозяйственная деятельность. Органы управления обеспечивают наблюдение и контроль над хозяйственной деятельностью, ее планирование и регулирование, выполняют другие функции управления [7].

Объекты управления и органы управления находятся между собой в определенной связи, представляют неразрывное единство двух относительно обособившихся элементов, что позволяет называть эту структуру системой управления. Различают два вида связей в системе управления – прямой и обратный, которые и определяют, в конечном счете, различные функции управления. Прямая связь характеризует определенное воздействие органов управления, например, по регулированию некоторых параметров хозяйственной деятельностью. При этом возникает необходимость получать сведения об объекте управления, анализировать их, осуществлять контроль над выполнением принятых решений. Эта объективная необходимость порождает обратную связь в системе управления, характеризующую органическое состояние объекта управления. Прямая и обратная связи реализуются в системе управления в основном посредством информации, которая представляет собой обмен между людьми, причем эти сведения могут передаваться любым способом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности», (с изменениями на 02.01.2021 г.).
2. Налоговый кодекс РК от 25 декабря 2017 года №121-VI «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» (с изменениями и дополнениями на 01.01.2021г.).
3. Тихонова Д.Н. учебное пособие «Основы налоговой безопасности». ИНФРА-М, 2018. – 230 с.
4. Пласкова Н.С. Анализ финансовой отчетности, составленной по МСФО. ИНФРА-М, 2018.
5. Маркова В.Д. Цифровая экономика. М: Инфра-М, 2019.
6. Пеппер Д. Учебное пособие «Практической энциклопедии международного налогового и финансового планирования», 2019. – 120 с.
7. Ержанов М.С., Дауренбеков А.К. Ержанова А. М. Финансовая отчетность. Алматы: Изд-воТОО «Жания-Полиграф», 2019. – 208 с.

Бухгалтерлік есеп және салықтық есеп, ұйымды басқарудың негізі ретінде

Түйіндеме. Бұл мақалада ұйымды басқару жүйесінің элементі ретінде бухгалтерлік есеп пен салық есебі қарастырылады. Ұйымның стратегиялық мақсаты-компания ресурстарын тиімді пайдалану және қолайсыз сыртқы және ішкі факторлардың әсерінен қорғау арқылы тұрақты жағдайға және прогрессивті дамуға қол жеткізу. Стратегиялық мақсатқа жетудің бір жолы – салық есебі, оның міндеттерінің бірі ұйымның тиімділігін арттыру және оның салықтық сенімділігін қамтамасыз ету мақсатында салық тәуекелдерін азайту болып табылады. Салық салу, бір жағынан, қаржы ресурстарын қалыптастыру мен жинақтаудың мемлекеттік құралы болып табылады; ол ресурстарды мемлекет, ұйымдар және жеке тұлғалар арасында қайта бөлу функциясын орындайды. Салықтардың экономикалық функциясы салықтар арқылы әсер ету болып табылады, қоғамдық көбею, яғни ел экономикасындағы кез-келген процестер, және сондай-ақ қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық процестер. Бұл функциядағы салықтар ынталандырушы (ынталандырушы), шектеуші және бақылаушы рөл атқара алады. Басқару объектілері мен басқару элементтері бір-бірімен белгілі бір байланыста болады, салыстырмалы түрде окшауланған екі элементтің ажырамас бірлігін білдіреді, бұл осы құрылымды басқару жүйесі деп атауға мүмкіндік береді. Басқару жүйесіндегі байланыстардың екі түрі бар – түзу және кері, олар сайып келгенде әртүрлі басқару функцияларын анықтайды. Тікелей байланыс басқару органдарының белгілі бір әсерін сипаттайды, мысалы, экономикалық қызметтің кейбір параметрлерін реттеу. Мақалада бухгалтерлік есептің оң ерекшеліктері мен әдістері анықталған. Бухгалтерлік есепте оларды орындау міндеттері мен шешімдері талданады. Ұйымды басқару жүйесінің элементі ретінде бухгалтерлік есептің басты артықшылығы – жедел ақпаратты қолданудан үлкен нәтиже алу.

Түйінді сөздер: бухгалтерлік есеп, салық есебі, есеп және бақылау, салық салу, салықтар.

R.S. Rustamova, undergraduate
Turan University, Almaty, Kazakhstan

Accounting and tax accounting as the basis of organization management

Abstract. This article discusses accounting and tax accounting as an element of the organization's management system. The strategic goal of the organization is to achieve a stable state and progressive development through the effective use of the company's resources and protection from the effects of adverse external and internal factors. One of the ways to achieve the strategic goal is tax accounting, one of the tasks of which is to reduce tax risks in order to increase the efficiency of the organization and provide it with tax certainty. Taxation, on the one hand, is a state instrument for the formation and accumulation of financial resources; it performs the function of redistributing resources between the state, organizations and individuals. The economic function of taxes is to influence social reproduction through taxes, i.e. any processes in the country's economy, as well as socio-economic processes in society. Taxes in this function can play an incentive (stimulating), restrictive and controlling role. Management objects and management bodies are in a certain relationship with each other, represent an inseparable unity of two relatively isolated elements, which allows us to call this structure a management system. There are two types of connections in the control system – direct and reverse, which ultimately determine the various control functions. A direct link characterizes a certain impact of management bodies, for example, on the regulation of certain parameters of economic activity. The article reveals the positive features and methods of accounting. The tasks and solutions of their implementation in accounting are analyzed. The main advantage of accounting, as an element of the organization's management system, is to get a greater effect from the use of operational information.

Keywords: accounting, tax accounting, accounting and control, taxation, taxes.

А. Шайзада, магистрант
Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ В РК

Аннотация. Пенсионные программы иногда называют по-разному, например, «пенсионные схемы», «долгосрочные программы вознаграждения» или «пенсионные программы». Настоящий стандарт рассматривает пенсионную программу как подотчетную организацию, отделенную от работодателей-участников программы. Все остальные стандарты применяются к финансовой отчетности пенсионных программ в той мере, в какой они не заменяются положениями настоящего стандарта. Пенсионные программы делятся на программы с установленными взносами и программы с установленными выплатами. Многие программы требуют создания отдельных фондов, которые могут быть созданы как для создания отдельного юридического лица, так и без него, и которые могут иметь или не иметь доверительных управляющих, в которых отчисляются взносы и выплачиваются пенсии. Настоящий стандарт действует независимо от создания такого фонда, а также наличия доверительных управляющих. Действующая пенсионная система Казахстана является многокомпонентной. Как известно, Республика Казахстан первой из стран Содружества Независимых Государств в 1998 году осуществила реформу пенсионного обеспечения. С момента обретения страной независимости до пенсионной реформы в Казахстане действовала солидарная пенсионная система, доставшаяся в наследство от Советского Союза. Главный принцип такой системы – солидарность поколений, когда работающее население обеспечивает пенсионеров. Фундаментальное пенсионное обеспечение предоставляется государством в виде базовой и солидарной пенсии, финансируемой за счет налоговых поступлений в бюджет. Второй уровень включает в себя обязательные 10% взносы работников и обязательные профессиональные пенсионные взносы работодателей в размере 5% от доходов работников, занятых в опасных условиях труда. И третий уровень состоит из индивидуальных и корпоративных добровольных пенсионных взносов.

Ключевые слова: финансы, пенсионные отчисления, пенсионные программы, активы, обязательства.

Введение. В целом в Республике Казахстан существует несколько пенсионных программ. В этой статье мы рассмотрим пенсионные программы.

Пенсионные программы, активы которых инвестируются через страховые компании, должны соответствовать требованиям к учету и финансированию, таким как частные инвестиционные соглашения [1]. Программы с установленными взносами – пенсионные программы, в соответствии

с которыми размер пенсии, подлежащей выплате, определяется на основе последующих инвестиционных доходов.

Программы с застрахованными выплатами компания может выплачивать премии для финансирования программы выплат после окончания трудовой деятельности выплата установленных страховых премий рассматривается как исполнение обязательств по пенсионным выплатам работникам, а не как капиталовложение для выполнения этого обязательства компания больше не имеет ни активов, ни обязательств.

Государственные пенсионные программы рассчитываются компанией аналогично программе группы работодателей, финансируется по мере возникновения текущих обязательств: взносы устанавливаются на уровне, который, как предполагается, достаточен для выплаты причитающихся пенсий за тот же отчетный период. У компаний нет обязательств по будущим пенсионным выплатам: его единственное обязательство – это обязательство платить взносы по мере наступления срока выплаты.

Программы с установленными выплатами формула программы вознаграждения зависит не только от размера взносов; согласованная гарантия прибыли на взносы; опыт компании, не подтвержденный официальным договором, который приводит к возникновению традиционного обязательства. Программы с установленными взносами выплата вознаграждения по окончании трудовой деятельности компания перечисляет установленные суммы в Пенсионный фонд в дальнейшем не возникает юридических или традиционных обязательств по уплате взносов. Программы с установленными выплатами это программы с выплатой вознаграждения по окончании трудовой деятельности, кроме программ с установленными взносами [2].

Экспериментальная часть. Начиная с 2012 г., вкладчикам предлагаются два вида вкладов: консервативный и умеренный портфель. Первый вариант предусматривает вложения в виде банковских депозитов, второй – в виде облигаций. Какой портфель выбрать – решает вкладчик, исходя из рисков и своего возраста.

В настоящее время в РК действует многоуровневая система пенсионного обеспечения. Она состоит из трёх уровней:

- базового;
- обязательного;
- добровольного.

Первый уровень – это базовая пенсия, выплачиваемая из республиканского бюджета. Второй – выплаты из ЕНПФ (обязательные взносы) и за счет солидарной системы (госбюджет). Третий уровень – выплаты из добровольных взносов.

В 2018 г. внесены изменения в методику назначения пенсии второго уровня. Теперь учитывается стаж участия в пенсионной системе: чем он больше, тем выше базовая пенсия. В этом же году началось поэтапное повышение пенсионного возраста для женщин. В 2019 г. он составил 59 лет. Реформа должна завершиться в 2027 г., когда рубеж для мужчин и женщин сравняется, и будет составлять 63 года. Тем не менее, новости регулярно сообщают о недовольстве общественных активистов по поводу такого решения государства [1].

Все пенсионеры могут рассчитывать на базовую пенсию по возрасту, однако ее размер зависит от трудового стажа с 1 июля 2018 года по 1998 год и стажа участия в накопительной пенсионной системе. При общем стаже 10 лет и менее базовая пенсия составляет 54% от прожиточного минимума. (в 2019 году – 16 037 тенге), размер базовой пенсии за каждый год старше 10 лет увеличивается на 2% до достижения 100%.

Солидарную пенсию получают лица, имеющие стаж работы не менее полугода до 1998 года. Его размер зависит одновременно от стажа работы и заработной платы. При расчете учитывается среднемесячный доход за любые три года подряд, независимо от перерывов в работе с 1 января 1995 года, размер среднемесячного дохода за период с 1 января 1998 года устанавливается в соответствии с доходом, на который осуществлялись обязательные пенсионные взносы в ЕНПФ. Максимальный размер пенсии не должен превышать 75% среднемесячного дохода, верхняя граница которого ограничена 46 месячными расчетными показателями (в 2019 году – 116 150 тенге) [1 с. 3].

Пенсионные выплаты из накоплений на индивидуальных пенсионных счетах в ЕНПФ, сформированных за счет видов обязательных взносов, осуществляются ежемесячно с 1 января 2018 года. Однако, если сумма сбережений не превышает 12 минимальных пенсий (в 2019 году – 433 296 тенге), то выплата производится единовременно [1].

Большинство пенсионных программ основаны на формализованных соглашениях. Некоторые программы не оформлены, но в некоторой степени обязательны в результате сложившейся практики работодателей. В то время как некоторые программы позволяют работодателям ограничивать свои обязанности в рамках этих программ, работодателям трудно отменить пенсионную программу, поскольку они хотят сохранить своих сотрудников. Неформализованные программы используют те же методы учета и отчетности, что и формализованные программы [3].

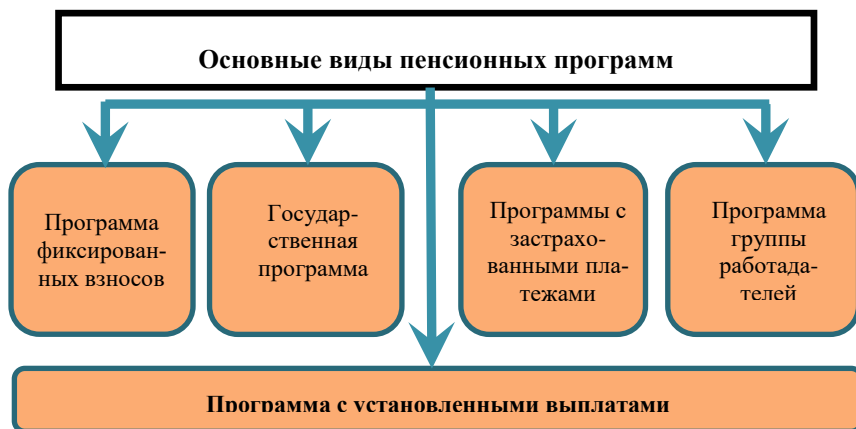


Рисунок 1. Основные виды пенсионных программ [4]

Пенсионные программы обычно представляют собой программы с установленными взносами или с установленными выплатами, каждая из которых имеет свои особенности. Иногда могут быть программы, которые

имеют свойства обоих типов программ. В рамках настоящего стандарта такие смешанные программы рассматриваются как программы с установленными выплатами [5].

Заключение. Таким образом, в настоящее время с точки зрения отражения международной практики пенсионного обеспечения следует рассматривать понятие «пенсия» в широком смысле, где необходимо понимать социальное разнообразие пенсий. обеспечение граждан, осуществляемое за счет государственных средств в виде единовременных или постоянно срочных денежных выплат, доходы от инвестирования страховых отчислений граждан, а также используемых пенсионных накоплений. цели предоставления содержания как в автономных, так и в интегрированных отношениях по основаниям, указанным в национальном законодательстве.

В более узком смысле понятие «пенсия» может отражать сложившаяся национальная правоприменительная или законодательная практика, а также доктринальные авторские подходы, обосновывающие правовые, экономические или социальные аспекты категории «пенсия».

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Закон РК Статья дополнена подпунктом 10-1 в соответствии с Законом Республики Казахстан от 26.12.18 г. № 203-VI <https://enpf.kz/upload/medialibrary/c9e/c9e35553c22095f9199684711a99dd3d.pdf>;
2. https://www.enpf.kz/ru/pension-system/simple/base/index.php?ELEMENT_ID=1908
3. МСФО (IAS) 26 «Учет и отчетность по пенсионным программам».
4. Конституционный Закон Республики Казахстан от 20 июля 2000 года № 83-П «О Первом Президенте Республики Казахстан-Елбасы» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.12.2017 г.).
5. Ержанов М.С., Дауренбеков А.К., Ержанова А.М. Финансовая отчетность. Алматы: Изд-во ТОО «Жания-Полиграф», 2019. – 208 с.

А. Шайзада, магистрант,
«Тұран» университеті Алматы қ., Қазақстан

ҚР-дағы зейнетақы жүйесінің мәселелері мен перспективалары

Түйіндеме. Зейнетақы бағдарламаларын кейде «зейнетақы схемалары», «ұзақ мерзімді сыйақы бағдарламалары» немесе «Зейнетақы бағдарламалары» сияқты әртүрлі тәсілдермен атайды. Осы стандарт зейнетақы бағдарламасын бағдарламаға қатысушы жұмыс берушілерден бөлінген есеп беретін ұйым ретінде қарастырады. Барлық басқа стандарттар зейнетақы бағдарламаларының қаржылық есептілігіне олар осы стандарттың ережелерімен алмастырылмайтын шамада қолданылады. Зейнетақы бағдарламалары белгіленген жарналары бар бағдарламаларға және белгіленген төлемдері бар бағдарламаларға бөлінеді. Көптеген бағдарламалар жеке заңды тұлғаны құру үшін де, онсыз да құрылуы мүмкін және жарналар аударылатын және зейнетақы төленетін сенімгерлік басқарушылары болуы немесе болмауы мүмкін жеке қорларды құруды талап етеді. Осы стандарт осындай қордың құрылуына, сондай-ақ сенімгерлік басқарушылардың болуына қарамастан қолданылады. Қазақстан-

ның қолданыстағы зейнетақы жүйесі көп компонентті болып табылады. Естеріңізге сала кетейік, Қазақстан Республикасы 1998 жылы Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінің алғашқысы болып зейнетақымен қамсыздандыру реформасын жүзеге асырды. Ел тәуелсіздік алған сәттен бастап зейнетақы реформасына дейін Қазақстанда Кеңес Одағынан мұраға қалған ынтымақты зейнетақы жүйесі жұмыс істеді. Мұндай жүйенің басты қағидаты-жұмыс істейтін халық зейнеткерлерді қамтамасыз ететін ұрпақтардың ынтымақтастығы. Іргелі зейнетақымен қамсыздандыруды мемлекет бюджетке түсетін салық түсімдері есебінен қаржыландырылатын базалық және ынтымақты зейнетақы түрінде береді. Екінші деңгей жұмыскерлердің міндетті 10% жарналарын және қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істейтін жұмыскерлер табысының 5% мөлшерінде жұмыс берушілердің міндетті кәсіптік зейнетақы жарналарын қамтиды. Үшінші деңгей жеке және корпоративтік ерікті зейнетақы жарналарынан тұрады.

Түйінді сөздер: қаржы, зейнетақы аударымдары, зейнетақы бағдарламалары, активтер, міндеттемелер.

A. Shaizada, undergraduate
Turan University, Almaty, Kazakhstan

Problems and prospects of the pension system in the Republic of Kazakhstan

Abstract. Pension programs are sometimes referred to in different ways, for example, "pension schemes", "long-term remuneration programs" or "pension programs". This standard considers the pension program as an accountable organization separated from the employers participating in the program. All other standards apply to the financial statements of pension programs to the extent that they are not replaced by the provisions of this standard. Pension programs are divided into defined contribution and defined benefit programs. Many programs require the creation of separate funds, which can be created both for the creation of a separate legal entity and without it, and which may or may not have trust managers in which contributions are deducted and pensions are paid. This standard is valid regardless of the creation of such a fund, as well as the presence of trust managers. The current pension system of Kazakhstan is multicomponent. It should be recalled that the Republic of Kazakhstan was the first of the countries of the Commonwealth of Independent States to implement pension reform in 1998. From the moment the country gained independence until the pension reform, Kazakhstan had a solidary pension system inherited from the Soviet Union. The main principle of such a system is generational solidarity, when the working population provides pensioners. Fundamental pension provision is provided by the state in the form of a basic and solidary pension, financed by tax revenues to the budget. The second level includes mandatory 10% employee contributions and mandatory occupational pension contributions of employers in the amount of 5% of the income of employees employed in hazardous working conditions. And the third level consists of individual and corporate voluntary pension contributions.

Keywords: finance, pension contributions, pension programs, assets, liabilities.

МРНТИ 0 6.35.01
УДК 338

Н.С. Нуркашева¹, экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор

А.Б. Камза², магистрант

^{1,2} «Нархоз» университеті, Алматы қ., Қазақстан

ШЫҒЫНДАРДЫ БАСҚАРУДЫҢ ҚАҒИДАЛАРЫ МЕН МЕХАНИЗМДЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ БАСҚАРУ ШЕШІМДЕРІНЕ ӘСЕРІ

Түйіндеме. Бұл мақалада шығындарды жіктеу кәсіпорынға өнімнің өзіндік құнын дұрыс есептеу, ұйымның қызметінің барлық салаларында ресурстарды пайдалану тиімділігін талдауға мүмкіндік беретіндігі көрсетілген. Сонымен қатар, шығындарды талдау және топтастыру дұрыс басқару шешімдерін қабылдауға әсерін тигізетіндігі қарастырылған. Шығындарды басқару – бұл ұйымның ресурстарын үнемдеу және кірісті барынша арттыру кәсіпорынды басқарудың ішкі жүйесіне негізделген. Шығындарды басқарудың негізгі қадамдарының барлық кезеңдерін қадағалау көрсетілген. Нақты нәтижелерді жоспарлы нәтижелермен салыстырылған. Соның негізінде сыртқы және ішкі факторлардың әсер етуінен туындайтын ауытқулар талданған. Бақылау кезеңіне қарай ішкі және сыртқы факторлардың кәсіпорынға әсер етуінен туындайтын ауытқулар көрсетілген. Шығындарды басқару кәсіпорынның өндірістік қызметін ұйымдастырудың негізгі құралы болып табыладығы атап айтылған. Басқару тиімділігін арттырып, пайданың өсу қарқыны мен өндіріс рентабельділігіне қол жеткізуге мүмкіндік беретін талдамалар көрсетілген. Шығындар көлемі өнімнің құрылымы, өндіріс көлемі туралы ақпарат негізінде анықталғандығы айқын көрсетіледі. Шығындарды оңтайландырудың қадамдары негізінде шығындарды тиімді басқаруды ұйымдастыру, оның бәсекеге қабілеттілігін ұйымдастыру және түптеп келгенде пайда алу және қаржылық жағдайды тұрақты қамтамасыз ету кәсіпорындар қызметіндегі басымдық болып табыладығы көрсетілген. Шығындарды басқарудың қадамдары негізінде шығындарды басқарудың тиімді басқару жолдары көрсетілген.

Түйінді сөздер: бақылау, ұйымдастыру, жоспарлау, мотивация, басқару критерийі.

Кіріспе. Кез келген кәсіпорын пайда табуды мақсат етіп қояды. Кәсіпорынның пайдасы көбінесе өнімнің өзіндік құны мен шығындарына байланысты болып келеді. Шығындар – белгілі бір мақсаттарға жұмсалатын ресурстар. Шығындардың сомасы – пайдаланылған

материалдық, еңбек және қаржылық ресурстар негізінде анықталады. Ресурстардың пропорционалдылығын қамтамасыз ету үшін олардың ақшалай түрде көрсетіледі. Шығындарды басқару – мұқият түрде шығындарды талдауды ұсынады. Шығындарды талдау жоспарланған нақты шығындарды салыстыру, ауытқуларды анықтау және олардың жою шараларын қабылдау. Шығындарды бақылау үшін кәсіпорын менеджмент құрып, шығындардың азаюын бақылауы қажет. Кез келген кәсіпорынның мақсат – шығындарды азайтып қана қоймай, жұмыстың тиімділігін арттыру болып табылады. Шығындарды басқару – шығындар жүйесінің оңтайландыруының негізгі элементі. Егер шығындарды оңтайландыру жүргізілмесе, онда компания тез өзгертін ортада өмір сүре алмайды. Шығындарды азайту – пайда мен шығын есебінің дұрыс жүргізілуінде болып келеді.

Сараптамалық бөлім. Бәсекелестік қатынастардың дамуының қазіргі кезеңінде кәсіпорындар заманауи технологияларды неғұрлым үнемді өнімді немесе жабдықты қолданғанда, кәсіпорынды басқаруды ұйымдастыруды жетілдіргенде, бағаны көтеру арқылы пайда табу қиынға соғады. Бірінші орынға нарықты жаулап алудың бағалық емес факторлары өнімнің сапасын арттыру, кепілдік және кепілдіктен кейінгі қызметтерді дамыту, қосымша ұсыну арқылы қызметтер. Шығындарды басқару олардың оңтайлы құрылымын қалыптастыру, сондай-ақ олардың құнын төмендету (өнім сапасын сақтай отырып) өнімнің бағасын төмендетуге сонымен қатар, компанияны сақтауға және нарықтағы орнын нығайтуға мүмкіндік береді. Оңтайландыру мақсатында шығындарды тиімді басқаруды ұйымдастыру, оның бәсекеге қабілеттілігін ұйымдастыру және түптеп келгенде пайда алу және қаржылық жағдайды тұрақты қамтамасыз ету кәсіпорындар қызметіндегі басымдық болып табылады. Шығындарды басқару – шығындардың құрамы мен олардың сандық бағасын анықтау. Ол шығындар өндірісінің процесінде тұтынылатын ресурстардың (материал, еңбек, ақшалай) жалпы құнын анықтау және күтілетін пайданы есептеу үшін жүзеге асырылады. В.М. Поповтың пікірінше: шығындарды басқару – бұл компания ресурстарының қайда, қашан және қандай көлемде жұмсалатынын білу, қайда және қандай көлемде қосымша қаржы ресурстары қажет екенін болжау. Менің ойымша, шығындарды басқаруды қадағалау, бақылау, жоспарлау негізінде ұйымның ресурстарын қаншалықты деңгейде жұмсалып жатқандығын білуге болады деп ойлаймын. Шығындарды басқаруды Г.Л. Бағиев: «шығындарды басқару кезінде шығындарды басқару объектісі бақылау жүйесі болып табылатын мақсатты көп деңгейлі жүйе» – деп айтқан. Менің түсінігімде, шығындарды басқару ұйымның ресурстарын үнемдеу және олардан максималды табысты алу мүмкіндігін сипаттайтын кәсіпорынды басқару жүйесінің ішкі жүйесі деп ойлаймын. Шығындарды жоспарлау негіз ретінде қызмет етеді және ресурстарды ұтымды пайдалануды бақылауға көмектеседі. Шығындарды басқарудың механизмі бірнеше кезеңнен тұрады. Бірінші қадам жоспарлау және шығындарды болжау. Жоспарлаудың негізгі міндеті – шығындардың құрамын анықтау. Бұл кезеңде тұтынылғанның жалпы құны ресурстар, болжамды пайда есептеледі. Шығындар көлемі өнімнің құрылымы, өндіріс көлемі туралы

ақпарат негізінде анықталады. Басқару функциясы жоспарлау деректеріне негізделген. Шығындарды жоспарлаудың ең кең таралған 2 әдісі бар:

1. Қол жеткізгеннен жоспарлау, яғни жоспарлау өткен кезеңдегі шығындар деңгейіне негізделеді. Бұл әдіс қарапайым қолдану үшін, бірақ өткен кезеңдердің шығындарының негізділігін, кәсіпорындағы технологиялық өзгерістерді есепке алмайды.

2. Өндірістен, базадан жоспарлау шығындарды есептеу үшін ресурстарды өндіру және тұтыну көлемі, жоспарланған іс-шаралар тізімі болып табылады [2].

Жоспарлау кезінде көптеген кәсіпорындар стандартты калькуляциялау әдісін пайдаланады, оның мәні ауытқулар туралы ақпарат алу үшін оларды кейіннен нақты өзіндік құн көрсеткіштерімен салыстыру үшін өнім бірлігіне шаққандағы өзіндік құнның әрбір элементін нормалау болып табылады.

Стандартты калькуляцияның міндеттері:

– шығындар бюджетін әзірлеу және кейіннен басқару тиімділігін бағалау;

– жоспарға сәйкес келмейтін операцияларды бақылау және анықтау;

– тауарлық-материалдық қорларды және шығындарды бағалауды жеңілдету;

– болашақ шығындарды болжау.

Келесі негізгі кезеңдері бар:

– әрбір шығын элементі бойынша нормативтерді есептеу;

– жоспарланған өндіріс көлеміне шығындар нормасын есептеу;

– шығындардың нақты есебі;

– жоспарлы шығындарды салыстырудың нақты деңгейі;

– ауытқудың себептерін анықтау және жою;

– жаңа шарттарды ескере отырып, стандарттарды белгілеу.

Стандартты калькуляцияны қолдану өндірістік процесс қайталанатын операциялардан тұратын кәсіпорындарда тиімді болып табылады [3].

Бақылау – басқарудың ең маңызды кезеңі кері байланысты қамтамасыз етуге, жоспарланған көрсеткіштерді салыстыруға мүмкіндік беретін шығындар. Бақылау шеңберінде дұрыс басқару шешімдерін қабылдау үшін тұрақты бухгалтерлік есеп жүргізіледі.

Шығындарды талдаудың бөлігі ретінде мыналарды анықтау қажет:

– өткен кезеңмен салыстырмағандағы нақты шығындар мен ондағы ауытқулардың құрылымы;

– нақты шығындардың жоспарланғаннан және өткен жылдың шығындарынан ауытқуы;

– шығындардың өсу қарқыны;

– жалпы шығындардың және жеке баптардың өзгеруіне әсер ететін факторлар [4].

Шығындарды басқару саласындағы тұтастай бақылау жүйесінің тиімділігі нақты шығындарды сәйкестендіру бойынша түзету әрекеттерімен анықталады. Осылайша, шығындарды басқару кезеңдерден тұрады, олардың әрқайсысының белгілі міндеттері бар (кесте 1).

Кесте 1 – Шығындарды басқарудың негізгі қадамдары

№	Шығындарды басқару кезеңі	
1.	Мақсаттың айкындылығы	Тұрақсызсыртқы жағдайдағы шығындарды онтайлы басқару ортасы
	Басқарудың критерийі	Өндірістің өзіндік құнын онтайландыру
2.	Жоспарлау	Шығындардың құрылымы мен құрамын анықтау; Басқару саласындағы қызметтің негізгі көрсеткіштерін анықтау; Есеп беру формасын әзірлеу
3.	Ұйымдастыру	Бөлімшелердегі қызметкерлерге бірдей деңгейде жауапкершілік пен міндеттерді бөліп беру
4.	Мотивация	Қызметкерлердің тиімділігін арттыру. Шығындарды басқару процесіне қатысатын қызметкерлердің құқықтары мен міндеттерін теңестіру
5.	Бақылау	Шығындарды басқарудың барлық кезеңдерін қадағалау. Нақты нәтижелерді жоспарлы нәтижемен салыстыру. Сыртқы және ішкі факторлардың кәсіпорынға әсер етуінен туындайтын ауытқуларды талдау
Ескерту: берілген мәліметтер негізінде автор құрастырған		

Берілген шығындарды басқару механизмі шеңберінде әртүрлі тәсілдер қолданылуы мүмкін. Шығындар – басқа активтердің бірдей ұлғаюы немесе активтер мен пассивтердің сол сомаға ұлғаюы шартымен кейбір активтердің азаюы. Шығындар бұл бухгалтерлік есепке қабылданған әр түрлі түрдегі пайдаланылған ресурстарды бағалау, олардың құны жеткілікті сенімділік дәрежесімен өлшенеді. Шығындарды басқару кәсіпорынның өндірістік қызметін ұйымдастырудың негізгі құралы болып табылады. Шаруашылық ішіндегі резервтерді анықтау шығындарды азайтуға, оларды тиімдірек пайдалануға мүмкіндік береді [5]. Осының барлығы басқару тиімділігін арттыруға, пайданың өсу қарқыны мен өндіріс рентабельділігіне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Негізінде шығындар екі негізгі түрге бөлінеді – ағымдағы және қайталанбайтын. Ағымдағы шығындар тауарларды сатып алуға, оларды тасымалдауға, сақтауға және өткізуге, материалдық-техникалық базаны ұстауға, персоналды ұстауға байланысты. Бір жолғы (қайталанбайтын) құрылыстарды, машиналарды, механизмдерді және жабдықтарды, әртүрлі материалдық емес активтерді салуға, қайта құруға немесе сатып алуға байланысты. Коммерциялық қызметтің ағымдағы шығындары тарату шығындары деп аталады. Олар коммерциялық қызмет жүзеге асырылатын барлық жерде, яғни өнеркәсіпте, жеткізу және тарату шығындарында, сонымен қатар көтерме және бөлшек саудада қолданылады. Айналым шығындары – бұл тауар айналымын қамтамасыз ететін, еңбек шығындары. Басқаша айтқанда, бұл өндірістік кәсіпорындардың немесе сауда кәсіпорындарының тауарды өндірушіден тұтынушыға жеткізу кезіндегі материалдық, ақшалай және еңбек ресурстарының шығындары. Шығындардың қазіргі классификациясының орталығында қызмет көлемі (өткізу көлемі, айналым көлемі, өндіріс көлемі) мен шығындар арасындағы қатынас жатыр. Айнымалы шығындар қызмет көлемінің өзгеруіне және әртүрлі дәрежеде байланысты. Белгілі бір түрдегі өзгермелі шығындар табиғи тозудан

тауарлардың жоғалуы, көлік шығындары сияқты қызмет көлемінің ұлғаюына немесе азаюына пропорционалды түрде өзгереді. Тұрақты шығындар қызмет көлемінің өзгеруіне қарамастан айтарлықтай өзгеріссіз қалады. Оларға әкімшілік және басқару шығындары, жалдау ақысы, кейбір салықтар, амортизациялық аударымдар жатады. Шетелде қолданылатын шығындарды басқарудың негізгі әдістеріне мыналар жатады: директ-костинг, абсорбциялық-костинг, таргет-костинг, кайзен-костинг кіреді. Шығындарды басқару процесіндегі негізгі мәселе жақсы маржаға ие болу, яғни компанияның кірісіндегі таза пайданың елеулі үлесі. Жоғарғы маржаны қамтамасыз ету үшін кәсіпорын аумағында шығын орталықтары мен пайда орталықтарын анықтап, олардың арасындағы өзара есеп айырысуын жүйесін ұйымдастыру қажет деген ойдамын.

Қорытынды. Яғни, жоғарыда аталғандай шығындарды басқаруды оңтайландыру – шығындарды басқарудың негізгі жүйесі болып табылады. Менің ойымша, шығындарды оңтайландырусыз кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі мен құбылмалы нарықтық ортада сақталуы мүмкін емес. Оңтайландыруды іске асыру үшін шараларды әзірлеу, барлық ресурстың пайдалану тиімділігін бағалауға көмектесетін және кәсіпорын мүмкіндіктерін, өнімнің өзіндік құнын төмендету резервтерін анықтау, жоспарларды дайындау және ұтымды қабылдау үшін ақпарат жинау шығындарды оңтайландыру саласындағы басқару шешімдерін қабылдау керек деген ойдамын. Сонымен қатар шығындардың басқарудың негізгі қадамдары арқылы шығындарды қадағалауға болатындығына көзім жетті. Жоспарлау қағидасында шығындардың құрамы мен құрылымын анықтау арқылы қызметтердің талдау, есеп беру формасын әзірлеуге болады. Ұйымдастыру кезінде қызметкерлерге бірдей жауапкершілік пен міндеттемелерді бөлу арқылы іске асыруға болады. Шығындарды басқарудың мотивациялық қадамына шығындарды басқару процесіне қатысатын қызметкерлердің құқықтары мен міндеттемелерін теңестіру негізінде қызметкерлердің тиімділігін арттыру. Шығындарды бақылау кезеңіне келетін болсақ, бұл жерде нақты нәтижені жоспарлы нәтижемен салыстырып, сыртқы және ішкі факторлардың кәсіпорынға әсер етуінен туындайтын ауытқуларды талдау негізінде туындайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Данилова К.Н. Проблема управления затратами на современных предприятиях / Электронный ресурс.
2. Нуныян О.А. Методы учета и управления затратами предприятия. Экономика и современный менеджмент: теория и практика. Новосибирск. – 2018.
3. Смагина М.Н., Алафузов И.Г. Особенности эффективного управления процессом использования ресурсов // Вестник экономики, права и социологии. – 2018.
4. Либерман И.А. Управление затратами. – Москва: ИКЦ «МарТ», Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ». – 2016.
5. Мишулина О.В. Управление затратами предприятия. Учебное пособие. Қостанай. – 2020.

Н.С. Нуркашева¹, кандидат экономических наук, профессор

А.Б. Камза², магистрант

^{1,2} Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Аннотация. В данной статье показано, что классификация затрат позволяет предприятию правильно рассчитать себестоимость продукции, проанализировать эффективность использования ресурсов во всех сферах деятельности организации. Кроме того, считается, что анализ и группировка затрат влияет на принятие правильных управленческих решений. Управление затратами – это внутренняя система управления предприятием, основанная на экономии ресурсов организации и максимизации доходов. Показано контролировать все этапы основных шагов управления затратами. Фактические результаты сравниваются с запланированными. На основании этого были проанализированы отклонения, вызванные влиянием внешних и внутренних факторов. Показаны изменения, возникающие в результате влияния внутренних и внешних факторов на предприятие в зависимости от периода наблюдения. Отмечено, что управление затратами является основным инструментом организации производственной деятельности предприятия. Приведены анализы, повышающие эффективность управления и позволяющие добиться темпов роста прибыли и рентабельности производства. Четко указано, что сумма расходов определяется на основании информации о структуре продукта и объема производства. Исходя из этапов оптимизации затрат, организация эффективного управления затратами, организация их конкурентоспособности, а в конечном итоге прибыль и стабильное обеспечение финансового состояния являются приоритетными в деятельности предприятий. На основе шагов управления затратами показаны эффективные методы управления затратами.

Ключевые слова: контроль, организация, план, мотивация, критерий управления.

N.S. Nurkasheva¹, Candidate of Economic Sciences, Professor

A.B. Kamza², undergraduate

^{1,2} Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. This article shows that the classification of costs allows the company to correctly calculate the cost of production, analyze the efficiency of resource use in all areas of the organization. In addition, it is believed that the analysis and grouping of costs affects the adoption of correct management decisions. Cost management is an internal enterprise management system based on saving the organization's resources and maximizing revenue. It is shown to control all stages of the basic steps of cost management. Actual results compared to planned. Based on this, deviations caused by the influence of external and internal factors were analyzed. The changes resulting from the influence of internal and external factors on the enterprise depending on the observation period are shown. It is noted that cost management is the main tool for organizing the production activities of an enterprise. Analyzes are given that improve management efficiency and allow achieving growth rates of profits and profitability of production. It is clearly stated that the amount of costs is determined based on information about the product structure and production volume. Based on the stages of cost optimization, the organization of effective cost management, the organization of their competitiveness, and ultimately profit and stable financial condition are priorities in the activities of enterprises. On the basis of cost management steps, effective methods of cost management are shown.

Keywords: control, organization, plan, motivation, management criterion.

Zh.S. Karabayeva¹, doctoral

B. Khan², undergraduate

¹ Kenzhekali Sagadiyev University of International Business,
Almaty, Kazakhstan

² Lanzhou Jiaotong University, Gansu Province, China

TAX ADMINISTRATION AS A TOOL FOR CREATING AN EFFECTIVE TAX SYSTEM

Abstract. Tax administration is a set of actions of authorized state bodies and their main officials, which are aimed at implementing an effective tax system of the state. The importance of the research topic is determined by the characteristic specifics of tax administration as one of the important tools for building an effective tax system of the state, its management and qualitative transformation of tax relations not only in the national but also in the global economy. Ensuring continuous growth of tax revenues requires reasonable solutions to the problems of coordination of actions of taxpayers and tax authorities that arise when organizing the budget system using tax administration methods. At the legislative levels, tax payment obligations can be achieved by improving the quality of institutional practice between taxpayers and regulatory authorities, including the activity of measures to counter illegal financial and economic activities, as well as the formation of an appropriate environment for bona fide taxpayers. The implementation of the main directions of tax administration is aimed at building an economically efficient tax system, at increasing the competitiveness of the national economy and, accordingly, the standard of living of the population in the state.

Keywords: tax administration, tax system, taxpayers, taxes.

Introduction. The problems of increasing the efficiency of tax administration at the present stage of development of the Republic of Kazakhstan are becoming more and more important, since the problems of budget maintenance, various relationships between tax authorities and taxpayers, disclosure and elimination of tax offenses that lead to losses of budget revenues are becoming more and more relevant.

Tax administration is one of the central elements of the mechanism for managing public services. In modern conditions, the term "tax administration" is used chaotically, and therefore there is not a single understanding of its content. Tax administration in the broadest sense is understood as a tax relations management system. Tax administration in a narrow sense is reduced to tax control, monitoring carried out by tax authorities. The main purpose of tax administration is to ensure tax revenues in the conditions of an optimal combination of methods of tax regulation, planning, forecasting, control based on the basic principles of taxation. This approach to the concept of tax administration covers the main functions and tasks of the activities of state bodies in the field of tax process management, specifies the purpose and

mechanism of their activities. The main methodological problem in this area is that the mechanism of tax administration generates different results that are not always comparable.

The main result of the tax administration mechanism is the receipt of tax payments to budgets of all levels. At the same time, ensuring timely tax revenues, although it is the main, but from the second side it is considered not the only task of the tax administration mechanism. Such a mechanism is designed to ensure timely administration of tax relations, including proper accounting of taxpayers, taking into account the processes and objects of taxation, registration of tax returns and other documents, providing explanations of tax legislation, advice on its understanding and application.

The main purpose of this article is to substantiate the process of tax administration as the main tool for creating an effective tax system of the state. The research methods are based on special procedures for collecting, comparing and analyzing data using fundamental scientific theories in the field of relations between tax entities, the development of the tax system.

According to Pushkarev V.M. in the tax doctrine, he defines the tax system as a set of taxes levied in the state, the forms and methods of their construction, methods of calculating taxes and tax control. Firstly, no system can be defined as a simple set of its constituent elements. The system as such arises as a result of the presence of certain relationships between individual elements that provide organic integrity and unity and create qualitatively new properties that are not reduced to the sum of the properties of individual elements. Secondly, even from the point of view of a simple enumeration of the elements that make up this system, the above definition is exceptionally one-sided and incomplete. It does not include a whole block of elements important for building a tax system related to the organization of tax relations. The tax system is divided into two, although inextricably linked, but relatively independent subsystems (figure 1).

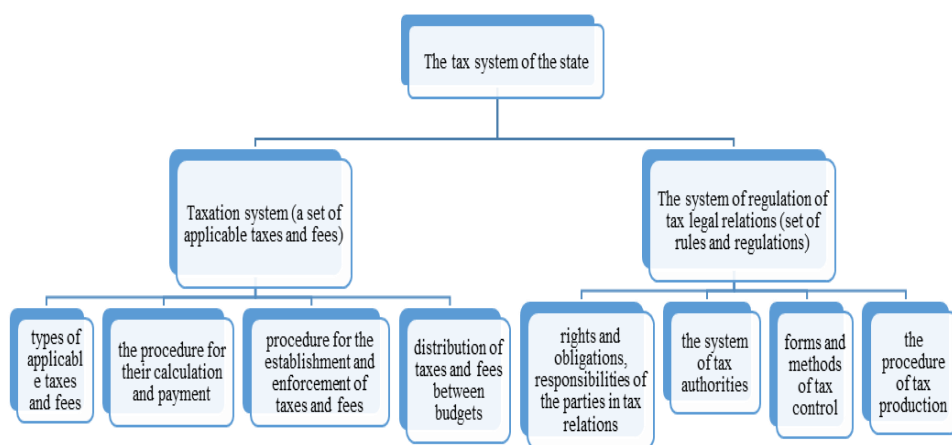


Figure 1. Structure of the tax system [8]

The effectiveness of tax administration is determined through an economically important indicator that will take into account a combination of certain economic effects obtained at certain costs for maintaining the tax administration process. First of all, a fairly universal indicator of assessing the

effectiveness of tax administration is the financial efficiency of the tax system. This approach is quite logical: all operations performed with the help of the tax administration mechanism are aimed at ensuring proper tax revenues as a result of taxation at acceptable costs. On the other hand, such a position does not agree with modern theoretical and methodological concepts of taxation, including the conduct of a tax compromise, the concept of tax partnership. If the tax authority sets itself the goal of only a steady increase in income under any conditions, which at the same time means an increase in financial efficiency, then compromise and partnership are impossible. Many factors influence the fiscal efficiency of taxes as their ability to fill the budget. It is necessary to pay more attention to the ability to provide revenue to the budget, laid down by the internal mechanism for calculating a particular tax. To this was added a range of external factors that influenced the change in the base. Thus, the planned efficiency of the tax system is understood as the ability of taxes to fill the budget in the planned volumes [1].

In tax administration, financial efficiency depends primarily on the financial potential of the tax, that is, its ability to provide a certain amount of tax revenue. Another factor of financial efficiency is the efficiency of tax administration, which means the ability of authorized state bodies to realize the existing tax potential. For example, the higher the degree of realization of financial potential and the effectiveness of tax administration, the higher the overall financial efficiency will be. There are several conceptual approaches that can be used to understand the content of the financial efficiency of the taxation system or a specific tax: financial efficiency can be considered as the ability to provide tax revenues in a timely and complete manner, to create an economic effect, taking into account certain financial indicators that affect the occurrence of a number of macroeconomic effects, primarily in the financial sphere, which correspond to the goals of the state socio-economic policy, as well as the ability to use the available financial potential.

At the same time, it should be understood that the effectiveness of tax administration and financial efficiency are different concepts. In the first case, the description is about the effectiveness of the activities of state bodies, in the second – about the internal function of the tax system, which functions in specific socio-political and historical conditions [2]. Based on the processing of the published research results, the following interpretation of the financial efficiency of the tax system and a specific tax can be proposed. The financial efficiency of the tax service is its ability to distribute economic effects, which consist in ensuring proper and timely receipt of tax payments at acceptable costs for maintaining the administration process. The tax efficiency of a tax is the ratio of the absolute amount of tax to the absolute amount of expenses for its administration for the same period. Financial efficiency is directly dependent on fiscal efficiency (revenue volume) and inversely on administrative expenses.

The main purpose of the national tax system is to generate revenue to "finance government spending at all levels". In addition to generating income, tax policy can be used to "promote economic stability in the country". The control of the tax system is considered as the activity of the state to regulate each element, which is part of the concept of tax policy. The management of the tax system, respectively, to the totality of taxes, consists in determining at the legislative level their list and taxation procedure. As for the jurisdiction of the

tax authorities, this is the legislative application (in constitutional, civil, tax legislation) of the principles, procedures, forms and methods of organization and their activities of the authorized bodies. As for the totality of tax authorities, this is the formation of their functions and tasks, ensuring tax control and bringing to justice persons who violate tax legislation [3]. Accordingly, the state management of the tax system takes place in the following areas: regulatory; organization of the activities of subjects of tax relations and tax control.

State tax administration as a property of the activities of tax authorities subject to control, along with the peculiarities of tax legislation and the level of tax burden on legal entities and individuals, is an important criterion for assessing the competitiveness of the national tax system.

Administrative expenses are material expenses incurred by authorized state bodies in the field of tax administration in order to perform their functions. These expenses include all types of expenses for the implementation and implementation of certain operations within the framework of compliance with the requirements of tax legislation, including: salaries of employees of tax and other authorized bodies, statutory accruals for it, utility payments for the maintenance of the relevant buildings, purchase of equipment and consumables for tax and other authorized bodies, expenses for official business trips, organization of monitoring, analytical and scientific research on taxation issues, personnel training [4, 5]. The fiscal efficiency of a tax system or a specific tax can be quantified as the ratio of the absolute amount of tax revenues to the costs of tax administration. The indicator of fiscal efficiency shows how much fiscal revenue (in the whole system or for a separate tax) the state receives from a unit of spent monetary resources. It is clear that different taxes will have different fiscal efficiency, since they have different fiscal potential, and also cannot be comparable in terms of current administration costs. Taxes with high fiscal potential, but which at the same time can be administered on the basis of the use of automated technologies, will have high fiscal efficiency. A critical analysis of the processes of institutionalization of tax administration allows us to create a fundamentally new approach to building a tax administration mechanism based on the introduction of a functionally oriented structure of tax authorities that determines the effectiveness of the main methods of tax administration (for example, tax forecasting, tax control), as well as conditions for supporting infrastructure that contributes to the effectiveness of fiscal activities. From which it follows that tax administration acts as a mechanism to strengthen the economic security of the tax system of the state [6].

There are some taxes, the main purpose of which is to control and regulate consumption, "included in the price of products". For example, restrictions on the use of alcoholic beverages, tobacco products are carried out at the expense of restrictive excise taxes. In the case of such taxes, the main purpose is regulation, not revenue generation. For example, the policy of high excise taxes on cigarettes, carried out by the governments of some countries, is aimed at achieving certain social and economic goals at the expense of income. Similarly, customs duties may be levied on imported goods in order to stimulate their domestic production [7].

Conclusion. The function of tax control is carried out by tax authorities, and in cases provided for by the Tax Code of the Republic of Kazakhstan, also by customs and law enforcement agencies. The main purpose of this function is

to ensure the level of tax production at which violations of tax legislation are excluded or minimized, as well as the detection and prevention of these violations is ensured. The main forms of tax control are: desk control; tax audits; control over the timely receipt of taxes and other mandatory payments; inspection and inspection of premises used for income extraction; accounting of taxpayers; accounting of objects of taxation, etc. The global financial situation leads to a significant decrease in tax revenues to the budget. In this regard, it is necessary to significantly tighten tax administration, and in particular tax control. The task is not only to conduct regular tax audits of taxpayers and the application of tax sanctions, but also to introduce modern methods and approaches to tax audits. In the modern world, tax administration is becoming not only a tool for creating an effective tax system of the state, but also a source of possible threats and risks, the result of which may be a reduction in tax potential and budget imbalances between the state center and the regions. In the conditions of digitalization, the economic security of the tax system as a way of optimal tax administration in the state includes elements of the tax mechanism, information technologies and technologies for the protection of tax information.

The development of tax administration is mainly aimed at reducing the shadow economy, ensuring the completeness and timeliness of tax payments to the state budget and taxpayers. And the most important task is to create an effective tax system that contributes to the sustainable economic development of the state. The effectiveness of the control activities of tax authorities is manifested in the formation of a qualitative system of selection of taxpayers for control measures. This allows you to choose the optimal ways to use the resource potential of both the territory and the tax authorities; increases not only the effectiveness of tax audits in terms of minimizing costs and funds, but also the effectiveness of forms, methods of tax audits, indicators for evaluating the activities of tax inspectors for optimal load distribution when planning control work. Therefore, much attention should be paid to the use of information technologies in the preliminary analysis of the financial condition of taxpayers, the development of automated systems that provide information about taxpayers at the request of authorized organizations and control the payment of individual taxes in the country.

REFERENCES

1. Yermekbaeva B.Zh., Mustafina A.K. Nalogovoe administration. – Almaty: Kazakh university, 2015. – 235 p.
2. Proskura E.P. Efficiency of tax administration: concept and content // Modern management technologies. 2013. – № 7 (31).
3. Jamurzaev Yu.D. The concept of formation of effective tax administration in the national tax system: Eagle. – 2012.
4. Doshtaeva E.D. Methods of assessing the effectiveness of taxation // Economy and society. 2013. – № 3 (9).
5. Efremova T.A. Improving the quality and effectiveness of tax administration: issues of theory and practice / T.A. Efremova – Saransk: Publishing House of Mordovia., 2017. – p. 160.
6. Lev M. Yu. The relationship of economic security and the impact of certain indirect taxes with an increase in the revenue side of the budget on the price level and the welfare of the population // Financial business. – 2018. – № 4 (195). – p. 21-31.
7. Ovcharov E.V. Responsibility of taxpayers based on the results of tax audits: textbook. manual / E.V. Ovcharov. – Moscow: Accounting, 2016. – p. 290.
8. Source: <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=659095>© bibliofund.

Ж.С. Қарабаева¹, докторант

Б. Хан², магистрант

¹ Кенжеғали Сағадиев атындағы Халықаралық Бизнес Университеті,
Алматы қ., Қазақстан

² Ланчжоу цзяотон университеті, Ганьсу провинциясы, Қытай

Салықты басқару тиімді салық жүйесін құру құралы ретінде

Түйіндеме. Салықтық әкімшілендіру – бұл мемлекеттің тиімді салық жүйесін енгізуге бағытталған уәкілетті мемлекеттік органдар мен олардың негізгі лауазымды тұлғаларының іс-қимылдарының жиынтығы. Зерттеу тақырыбының маңыздылығы мемлекеттің тиімді салық жүйесін құрудың, оны басқарудың және Ұлттық ғана емес, сонымен бірге әлемдік экономикадағы салық қатынастарын сапалы түрлендірудің маңызды құралдарының бірі ретінде салықтық әкімшілендірудің тән ерекшелігімен анықталады. Салық түсімдерінің үздіксіз өсуін қамтамасыз ету салықтық әкімшілендіру әдістерін пайдалана отырып, бюджет жүйесін ұйымдастыру кезінде туындайтын салық төлеушілер мен салық органдарының іс-әрекеттерін үйлестіру проблемаларын ақылға қонымды шешуді талап етеді. Заңнамалық деңгейде салық міндеттемелеріне салық төлеушілер мен бақылаушы органдар арасындағы институционалдық практиканың сапасын жақсарту, соның ішінде заңсыз қаржы-экономикалық қызметке қарсы іс-қимыл жөніндегі шараларды жандандыру, сондай-ақ адал салық төлеушілер үшін тиісті органы қалыптастыру арқылы қол жеткізуге болады. Салықтық әкімшілендірудің негізгі бағыттарын іске асыру экономикалық тиімді салық жүйесін құруға, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін және тиісінше мемлекеттегі халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға бағытталған.

Түйінді сөздер: салықтық әкімшілік, салық жүйесі, салық төлеушілер, салықтар.

Ж.С. Қарабаева¹, докторант

Б. Хан², магистрант

¹ Университет Международного Бизнеса имени Кенжеғали Сағадиева,
г. Алматы, Казахстан

² Университет Ланьчжоу Джяотонг, провинция Гансу, Китай

Налоговое администрирование как инструмент создания эффективной налоговой системы

Аннотация. Налоговое администрирование – это совокупность действий уполномоченных государственных органов и их главных должностных лиц, которые направлены на внедрение эффективной налоговой системы государства. Важность темы исследования определяется характерной спецификой налогового администрирования как одного из важных инструментов построения эффективной налоговой системы государства, управления ею и качественной трансформации налоговых отношений не только в национальной, но и в мировой экономике. Обеспечение непрерывного роста налоговых поступлений требует разумного решения проблем координации действий налогоплательщиков и налоговых органов, возникающих при организации бюджетной системы с использованием методов налогового администрирования. На законодательном уровне обязательства по уплате налогов могут быть достигнуты путем улучшения качества институциональной практики между налогоплательщиками и контролирующими органами, включая активизацию мер по противодействию незаконной финансово-экономической деятельности, а также формирование соответствующей среды для добросовестных налогоплательщиков. Реализация основных направлений налогового администрирования направлена на построение экономически эффективной налоговой системы, на повышение конкурентоспособности национальной экономики и, соответственно, уровня жизни населения в государстве.

Ключевые слова: налоговое администрирование, налоговая система, налогоплательщики, налоги.

Д.А. Джунусова¹, кандидат экономических наук

А.Р. Танатова², кандидат экономических наук

^{1, 2} Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан

ФИНАНСОВАЯ ОТЧЕТНОСТЬ КАК ОСНОВА ИНФОРМАЦИОННОЙ БАЗЫ АНАЛИЗА ФИНАНСОВОГО ПОЛОЖЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются сущность и содержание бухгалтерской финансовой отчетности. Перечислены все формы бухгалтерской отчетности, к которым относятся: бухгалтерский баланс, отчет о финансовых результатах, отчет об изменении капитала, отчет о движении денежных средств. Дается характеристика информации, содержащейся в отчетности. Представлена цель и функции финансовой отчетности предприятия, а также основные пользователи финансовой отчетности, к которым относятся внутренние и внешние пользователи, по разным причинам заинтересованные в деятельности компании. Даны качественные характеристики необходимые для составления финансовой отчетности. Представлен перечень составляющих финансовой отчетности, необходимой для проведения качественного финансового анализа деятельности предприятия. Указаны направления функциональности финансовой отчетности. Представлена важность фильтрации, агрегирования и систематизации учетной информации, выбора необходимых показателей и устранения избыточной информации, не имеющей значения для пользователей. Так же описан процесс финансового анализа, который позволяет провести диагностику финансового состояния предприятия на основе анализа показателей финансовой отчетности, где составляющими являются: анализ горизонтальных процентных изменений, анализ вертикальных процентных изменений, анализ тенденций (трендовый анализ), сравнительный анализ, сравнение со среднеотраслевыми показателями, а также анализ показателей путем использования финансовых коэффициентов.

Ключевые слова: финансовая отчетность, бухгалтерская отчетность, цели, функции.

Введение. В современных экономических условиях деятельность каждого хозяйствующего субъекта является предметом внимания обширного круга участников рыночных отношений (организаций и лиц), заинтересованных в результатах его функционирования. На основе доступной информации заинтересованные лица стремятся оценить положение организации на рынке, ее конкурентоспособность, финансовую устойчивость. Инвесторы, способные вложить средства в развитие предприятий, заинтересованы в получении надежной информации о финансовом благополучии организации, ибо только оно гарантирует получение реальной выгоды от

инвестиций. Основным инструментом для этого служит анализ финансового положения организации.

В связи с глобализацией мировой экономики все большее значение приобретают Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО – IFRS), действующие, например, в Европейском Союзе и разрабатываемые международной организацией International Accounting Standards Board (IASB). Знания практики бухгалтерского учета в сочетании с постоянным мониторингом меняющейся законодательной базы обеспечивают корректное составление бухгалтерской отчетности, постановку и ведение бухгалтерского учёта, что выражается в снижении издержек на содержание бухгалтерии, в защите от штрафных санкций со стороны налоговых органов, и в конечном итоге в росте эффективности бизнеса [1].

Экспериментальная часть. Бухгалтерская и финансовая отчетность предприятия необходима в следующих случаях:

- для предоставления финансовой отчетности в налоговые органы;
- для внутреннего использования (проведения ежегодных собраний акционеров и учредителей, отчета о деятельности перед акционерами, инвесторами или кредиторами);
- для анализа финансового состояния предприятия собственными сотрудниками, представителями кредиторов и инвесторов, сотрудниками аудиторских и консалтинговых компаний;
- при выходе компании на международный уровень и поиске иностранных партнеров (в этой ситуации нужна консолидированная финансовая отчетность по МСФО).

В первую очередь отчетность, в том числе консолидированная финансовая отчетность для группы компаний, необходима для ежеквартальной подачи в налоговые органы. Не менее важную роль бухгалтерская и финансовая отчетность играет и для внутреннего пользования. Анализ финансовой отчетности предприятия позволяет оценить уже достигнутые финансовые результаты: стабильность финансового состояния, деловую активность, эффективность операционной, финансовой и инвестиционной деятельности, – и на этой основе принимать решения, формировать финансовую стратегию и тактику дальнейшего развития.

Финансовая отчетность – это систематизированная совокупность денежных результатов, характеризующая финансовое положение предприятия за определенный период. Она составляется с помощью планов-счетов в учетных таблицах, журналах-ордерах либо других регистрах и содержит финансовые показатели о движении товара или продукции, имущества, ценных бумаг. Функциональность финансовой отчетности распространяется в двух направлениях: своевременном предоставлении достоверной информации и осуществлении контроля над ситуацией в компании. Информационность предполагает в отчетности наличие сведений о фактическом положении дел и итогах осуществляемой компанией деятельности как в целом, так и по всем участкам и производствам [2].

Контролирующая функция заключается в обеспечении качественного наблюдения за предоставлением действительно достоверных сведений. Подобный внутренний финансовый надзор осуществляется по каждому учетному циклу, т.е. каждый отчетный период заканчивается составлением финансового отчета, являющегося логическим завершением периода и

документальным подтверждением полученных компанией результатов работы. Отчетность формируется на основе принципов достоверности и своевременности отражения учетных операций, а также сопоставимости конечных показателей отчета с аналогичными данными прошлых периодов [3].

Результаты и обсуждения. Целью финансовой отчетности является предоставление необходимой информации о:

- финансовом положении предприятия;
- о результатах деятельности;
- об изменениях в финансовом положении компании в прогнозируемом периоде;
- о денежных потоках.

При составлении финансовой отчетности важно обеспечить:

- фильтрацию;
- агрегирование и систематизацию учетной информации;
- выбор показателей, существенных для характеристики результатов работы организации;
- устранение избыточной информации, не имеющей значения для пользователей.

Качественными характеристиками при составлении финансовой отчетности является:

- понятность;
- сопоставимость;
- уместность;
- надежность
- оперативность.

Сегодня существует несколько видов отчетности и множество дополняющих приложений. Исходя из продолжительности периода, за который она сформирована, любой из ее видов может считаться как годовым, так и промежуточным [4].

Бухгалтерская отчетность, виды которой рассматриваются в данном обзоре, представлена бухгалтерским балансом и отчетами к нему:

- о финансовых результатах;
- об изменении капитала;
- о движении денежных средств.

Перечисленные формы составляют обязательный пакет внутригодовой квартальной отчетности. Годовая дополняется следующими отчетами: приложением к балансу (форма № 5); пояснительной запиской, предоставляющей развернутую информацию по проведенным операциям; заключение аудитора, составленного по результатам проверки отчетных данных.

Специфика компании способствует дополнению указанного пакета другими отчетами. К примеру, общественные организации ежегодно отчитываются о целевом направлении средств, составляя соответствующую форму [5]. Действующим законодательством утверждены специальные типовые отчетные формы и рекомендации по их заполнению. Каждый из перечисленных отчетов раскрывает свою специфическую информацию.

Объектами анализа финансовой отчетности являются такие показатели как, показатели финансово-хозяйственной деятельности предприятия, к

ним относятся: выручка от реализации, результат операционной или инвестиционной деятельности, чистая прибыль, рентабельность активов и капитала, результат эксплуатации инвестиций и другие.

Анализ деятельности проводится с определенной целью и в зависимости от целей анализа применяются различные показатели финансовой отчетности: Для того чтобы сделать выводы об основных источниках привлечения средств, направлениях их вложений, размерах прибыли или убытка используются абсолютные показатели. Для выявления изменений и отклонений важнейших статей финансовой отчетности используются сравнимые процентные показатели. Анализ горизонтальных процентных изменений, характеризуют изменения отдельных статей финансовой отчетности за один или несколько отчетных периодов. Например, изменение чистых продаж, валовой прибыли, производственных расходов и так далее. Анализ вертикальных процентных изменений, предполагающий вычисление соотношения различных статей по отношению к одной выбранной статье. Например, доля долгосрочной дебиторской задолженности в общей сумме дебиторской задолженности. Анализ тенденций (трендовый анализ), который характеризует изменение показателей деятельности фирмы на протяжении ряда лет.

Сравнительный анализ, проводится с целью сопоставления отдельных показателей деятельности различных компаний одной отраслевой принадлежности и примерно одинаковых размеров. Сравнение со среднеотраслевыми показателями позволяет определить уровень устойчивости положения компании на рынке. Такой анализ проводится с учетом изменений состояния хозяйственной конъюнктуры, экономики страны в целом, уровня цен и так далее. Анализ показателей путем использования финансовых коэффициентов, расчет которых основывается на определении соотношений между отдельными показателями отчетности.

Заключение. Итак, отчетность предприятия – это заключительный этап учетной работы и обобщение сведений об имущественном и финансовом состоянии компании. Отчетная информация используется внешними пользователями, оценивающими эффективность компании (например, в отрасли), а также для проведения аналитической работы внутри организации. Кроме того, глава компании опирается на данные финансовой отчетности при осуществлении оперативного руководства, а для экономических служб – это исходная база в вопросах планирования и последующего развития производства. Таким образом, финансовая отчетность – это четкая система расчетных показателей, демонстрирующих фактическое положение дел на предприятии и отражающих итоги производственно-финансовой деятельности. Необходима она для анализа и объективной оценки результативности работы компании.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Михайлова Е.Ю., Турищева Т.Б. Финансовая отчетность [Электронный ресурс]. – file:///C:/Users/acer/Downloads/fnansovaya-otchetnost.pdf_2019.html (дата обращения 25.02.2023).

2. Бокова М.М. Содержание и анализ финансовой отчетности организации // Современный бухгалтер, 2013. – № 11. – С. 32.

3. Кондратьева Е.А., Шальнева М.С. Анализ финансового состояния компании как основа управления бизнесом // Финансовый вестник: финансы, налоги, страхование, бухгалтерский учет, 2013. – № 8. – С. 19-29.

4. Алиев М.К. Финансовая отчетность: анализ консолидированной отчетности [Текст]: Учебное пособие / М.К. Алиев. – Астана: Изд.Каз УЭФМТ, 2014. ISBN 978-601-344 с.

5. Султанова Б.Б. Финансовый учет [Текст]: Учебное пособие / Б.Б. Султанова. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. ISBN 978-601-04-1339-9-491 с.

Д. А. Джунусова¹, экономика ғылымдарының кандидаты

А. Р. Танатова², экономика ғылымдарының кандидаты

^{1,2} М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Қаржылық есептілік кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдаудың ақпараттық базасының негізі ретінде

Түйіндеме. Мақалада қаржылық есептіліктің мәні мен мазмұны қарастырылады. Бухгалтерлік есептің барлық нысандары келтірілген: бухгалтерлік баланс, қаржылық нәтижелер туралы есеп, капиталдың өзгеруі туралы есеп, ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп. Есептілікте қамтылған ақпаратқа сипаттама беріледі. Кәсіпорынның қаржылық есептілігінің мақсаты мен функциялары, сондай-ақ компанияның қызметіне әр түрлі себептермен мүдделі ішкі және сыртқы пайдаланушылар кіретін қаржылық есептіліктің негізгі пайдаланушылары ұсынылған. Қаржылық есептілікті жасау үшін қажетті сапалық сипаттамалар берілген. Кәсіпорынның қызметіне сапалы қаржылық талдау жүргізу үшін қажетті қаржылық есептіліктің құрамдас бөліктерінің тізімі ұсынылған. Қаржылық есептіліктің функционалдық бағыттары көрсетілген. Тіркелгі ақпаратын сүзу, жинақтау және жүйелеу, қажетті көрсеткіштерді таңдау және пайдаланушылар үшін маңызды емес артық ақпаратты жоюдың маңыздылығы көрсетілген. Қаржылық есептілік көрсеткіштерін талдау негізінде кәсіпорынның қаржылық жағдайын диагностикалауға мүмкіндік беретін қаржылық талдау процесі де сипатталған, мұнда компоненттер: көлденең пайыздық өзгерістерді талдау, тік пайыздық өзгерістерді талдау, тенденцияларды талдау (трендтік талдау), салыстырмалы талдау, орташа салалық көрсеткіштермен салыстыру, сондай-ақ қаржылық коэффициенттерді қолдану арқылы көрсеткіштерді талдау.

Түйінді сөздер: қаржылық есептілік, бухгалтерлік есептілік, мақсаттар, функциялар.

Zhunusova D. A.¹, Candidate of Economic Sciences

Tanatova A. R.², Candidate of Economic Sciences

^{1,2} M.H. Dulati Taraz Regional University, Taraz, Kazakhstan

Financial statements as the basis of the information base of the analysis of the financial situation of the enterprise

Abstract. The article discusses the essence and content of accounting financial statements. All forms of accounting statements are listed, which include: balance sheet, statement of financial results, statement of changes in equity, statement of cash flows. The characteristic of the information contained in the reporting is given. The purpose and functions of the company's financial statements are presented, as well as the main users of financial statements, which include internal and external users who are interested in the company's activities for various reasons. The qualitative characteristics necessary for the preparation of financial statements are given. The list of components of financial statements necessary for conducting a qualitative financial analysis of the company's activities is presented. The directions of the functionality of financial statements are indicated. The importance of filtering, aggregating and systematizing accounting information, selecting the necessary indicators and eliminating redundant information that does not matter to users is presented. The process of financial analysis is also described, which allows you to diagnose the financial condition of an enterprise based on the analysis of financial reporting indicators, where the components are: analysis of horizontal percentage changes, analysis of vertical percentage changes, trend analysis (trend analysis), comparative analysis, comparison with industry averages, as well as analysis of indicators by using financial coefficients.

Keywords: financial statements, accounting statements, goals, functions.

А.Р. Танатова¹, кандидат экономических наук

Д.А. Джунусова², кандидат экономических наук

^{1, 2} Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан

ИНТЕРНЕТ-БАНКИНГ VS МОБИЛЬНЫЙ-БАНКИНГ И ИХ РАЗВИТИЕ В РК

Аннотация. В настоящее время банковская конкуренция сосредоточена в сфере дистанционного банковского обслуживания в связи с возросшим интересом пользователей к получению услуг посредством использования мобильных устройств, персональных компьютеров и других средств коммуникации. Банковские организации дают выбор клиенту в доступе к различным видам удаленных услуг, наиболее популярной среди которых является интернет-банкинг. В статье рассмотрены основные характеристики интернет-банкинга и его подвида – мобильного-банкинга. В статье рассматривается интернет-банкинг, его основные цели и задачи. Рассматривается развитие интернет-банкинга в мире и в РК. Рассматриваются услуги, предоставляемые интернет-банкингом, его преимущества и недостатки. Определяется экономическая эффективность использования интернет-банкинга в коммерческих банках РК. Важной задачей интернет-банкинга является завоевание доверия пользователей. Необходимо создание более четкой правовой базы для банков, работающих на рынке интернет-банкинга, это повысит доверие пользователей к данному виду банковских услуг. В процессе исследования был проведен анализ текущего состояния рынка цифрового банкинга и принципы выбора потребителями того или иного банка. Также, в процессе рассмотрения данной темы были выявлены определённые тенденции развития банкинга на 2022-2023 года.

Ключевые слова: интернет-банкинг, мобильный-банкинг, отличительные черты интернет-банкинга, мобильные банковские приложения, критерии выбора банка.

Введение. В современных реалиях очень активно развиваются технологии и уже на данном этапе человеку сложно себя представить без банковской помощи. Из этого вытекает то, что банковская система превращается в высококонкурентный рынок, где для выигрыша и привлечения внимания клиентов необходимо постоянно совершенствоваться. И одним из способов совершенствования является внедрение новых информационных технологий, которые позволят им, как уменьшить издержки, так и привлечь новую клиентскую базу. Интернет-банкинг сейчас развивается быстрыми темпами. Все большее число банков начинают внедрять системы, позволяющие взаимодействовать с клиентами через интернет. Услуги интернет-банкинга уже стали стандартом для большинства коммерческих банков в мире. Основная цель данной технологии обеспечить клиентам дополнительные удобства при работе с банком и тем самым расширить

клиентскую базу. Интернет-банкинг помогает увеличить долю рынка конкретного банка. За счет дистанционного (удаленного) обслуживания мелких клиентов и частных инвесторов можно добиться значительного увеличения доли рынка в этом конкретном сегменте и укрепить свои позиции на рынке. Технология интернет-банкинга при наличии интернета позволяет переводить средства по телефону, по электронным каналам, управлять информационными и денежными потоками, а также освобождает сотрудников для работы в других важных областях деятельности банка. С помощью интернет-банкинга можно проводить расчеты в режиме реального времени, что повышает их скорость и качество, обеспечивает высокую надежность платежной системы.

Экспериментальная часть. Банковские технологии в общем являются некой совокупностью различных информационных технологий: программного обеспечения, баз данных и внутренних процессов, используемых в банках. Цифровые технологии позволяют накапливать, максимально эффективно распоряжаться собственными активами и использовать все данные о клиентах [1].

Благодаря развивающимся технологиям банкинга у клиентов с каждым годом появляется все больше и больше новых возможностей, например, возможность распоряжаться своими средствами в онлайн, которые находятся на счетах – пользоваться интернет и мобильным банкингом. Такие понятия, как мобильный и интернет-банкинг появились сравнительно недавно – вместе с цифровизацией. Несмотря на то, что эти два данных нововведения были разработаны не так давно, они стремительно развиваются и на сегодняшний день можно с точностью утверждать, что в большинстве случаев эти технологии могут заменить посещение банков клиентами. Следует разобраться в данных понятиях и то, как они действуют в РК. Интернет-банкингом можно назвать все технологии дистанционного банковского обслуживания, которые позволяют клиентам управлять своими банковскими счетами с помощью устройств, на которых есть доступ в Интернет, например, персонального компьютера, мобильного телефона, планшета или ноутбука. Понятие интернет-банкинга появилось в конце прошлого века в США. В 1997 году национальные банки США начали вводить банковское интернет-обслуживание. Если же говорить про РК, то данная услуга появилась здесь в конце 90-х годов. Согласно исследованиям, сейчас около 80% банков предоставляют услуги интернет-банкинга, в рамках которых клиент может с помощью компьютера получать и передавать информацию: переводить средства, осуществлять платежи, производить оплату через интернет разнообразных товаров и услуг.

Перечень предоставляемых с помощью интернет-банкинга услуг достаточно велик и постоянно расширяется, например, получение информации о состоянии счетов; управление счетами и движением средств между ними; совершение различных транзакций; возможность оформления банковского продукта; переводы денежных средств; информация о продуктовой линейке и тарифах банка и так далее. Также, уже на данном этапе можно выделить некоторое количество преимуществ интернет-банкинга по сравнению с оффлайн банками, которые являются отличительными чертами, за которые так борются банки между собой:

- получение оперативной помощи и информации о состоянии личного счета, возможность распоряжаться им в любом месте, где есть доступ в интернет;
- отсутствие необходимости установки дополнительного программного обеспечения на компьютер или другое устройство для входа в учетную запись;
- возможность осуществления обмена документами между клиентами и банком.

Для дальнейшего рассмотрения темы стоит отметить, что интернет-банкинг включает в себя следующие технологии: мобильный-банкинг, WAP-банкинг, SMS-банкинг, PC-банкинг.

Перейдем к мобильному банкингу, который появился чуть позже, нежели интернет-банкинг. Мобильный банкинг – это управление банковской системой с помощью планшета или телефона. Ключевое отличие от интернет-банкинга заключается в том, что для распоряжения своим счетом нужен не только Интернет, но и специальное приложение, заблаговременно скаченное на одно из устройств. Следует отметить, что мобильные приложения содержат меньшее количество информации, нежели интернет-версии. Это можно объяснить тем, что «внутренности» приложения специально сокращаются в зависимости от интерфейса и операционной системы, которые установлены на переносные устройства. Набор операций также уменьшен по сравнению с интернет-версией, однако, мобильный-банкинг предоставляет возможность клиенту моментально воспользоваться услугами банка в любом удобном ему месте, где есть доступ в интернет. Данный фактор рассматривает вопрос со стороны того, удобно ли клиенту пользоваться системой интернет-банкинга на ежедневной основе. В основном, этот фактор показывает то, какой банк обычные пользователи предпочитают использовать в качестве рутинного и именно поэтому его можно назвать одним из наиболее развитых, потому что они доставляют меньше всего проблем пользователям. По данному критерию лидирует Kaspi Bank.

Особую популярность интернет-банкинг и мобильный банкинг приобрели в кризис во время пандемии. Изоляция привела к снижению финансовой активности клиентов банков и усложнила их доступ к стандартным каналам банковских услуг. В связи с этим, у клиентов проявился большой интерес к интернет-банкингу. Спустя несколько лет можно утверждать, что данный канал может уже вполне заменить поход в офис и облегчить получение информации и решений по финансовым вопросам. Во время пандемии банки активно пытались компенсировать падение продаж с помощью имеющихся у них технологий. Ключевыми услугами были: выдача кредита с подписанием договора онлайн и выпуск цифровых карт. Также, самоизоляция укрепила популярность цифровых карт. В то время отделения банков были закрыты, а с курьерами клиенты предпочитали лишний раз не контактировать, соответственно, карту они могли завести только через услуги интернет-банкинга.

Именно во время пандемии у клиентской базы появились конкретные желания и предпочтения по развитию интернет-банкинга. Наряду с преимуществами, как и любая подсистема дистанционного банковского об-

служивания, интернет-банкинг имеет свои недостатки. Универсальной причиной наличия недостатков интернет-банкинга является проведение операций без обращения к специалисту, самостоятельно клиентом банка. В связи с этим возникают следующие проблемы [2].

Во-первых, идентификация клиента – эта проблема актуальна как для клиента, так и для банка. Банку необходимы гарантии, что именно клиент производит операции, а клиенту необходимо быть уверенным в том, что только он может проводить операции по своим счетам. Получение паролей и логинов вызывает сложности у клиентов в связи с необходимостью обращения в банк. Предоставление данных возможно удаленным способом через удаленные каналы или путем регистрации в системе, однако в этом случае есть риск компрометации данных или получения их мошенниками. Необходимость идентификации также вызывает трудности у клиентов пенсионного возраста в связи с необходимостью использования персональных компьютеров.

Во-вторых, технические сбои – проблема, которая часто возникает в тех системах, которыми пользуется наибольшее число клиентов. Во многом она зависит от количества пользователей и нагрузки на систему.

Однако не менее часто такие ситуации зависят:

- от сервисов, которые обслуживают данный продукт;
- проведения технических работ;
- внедрения дополнительных функций и разработок в программное обеспечение.

В связи с техническими сбоями у клиента могут не проходить операции, проходить повторно или отсутствовать возможность использования удаленного доступа управления своими счетами. Все это сказывается негативно на имидже банка и дальнейшем использовании данного продукта клиентами. Кроме технических сбоев банков возможны сбои и у посредников, услугами которых пользуется клиент. Такими посредниками могут быть интернет-провайдер или поставщик сотовой связи.

От качества предоставляемых услуг данными посредниками также зависит качество получаемой услуги клиентом. Например, неполучение клиентом sms-сообщения от банка для подтверждения входа в интернет-банкинг или проведения операции. Другим примером может служить медленное интернет-соединение, которое не позволяет загрузить страницу или увеличивает время проведения операции и вызывает негативное впечатление о предоставляемой услуге.

В-третьих, возможность совершения мошеннических действий в целях хищения денежных средств.

В связи с распространением и популяризацией использования дистанционного банковского обслуживания появились новые виды мошенничества, связанные именно с удаленным хищением средств, обусловленные недоработками системы и невыполнением клиентами мер информационной безопасности. Большинство мошеннических действий в настоящее время происходит по вине самих клиентов: предоставление доступов посторонним лицам, несвоевременное изменение данных и отключение услуг, совершение действий под воздействием мошенников, когда клиенты самостоятельно проводят операции.

Банкам необходимо особое внимание обращать на безопасность совершаемых операций. Если данная услуга будет плохо защищена, то несмотря на огромное количество преимуществ, удобства и скорости, она будет невостребованной. Также большое количество подобных инцидентов негативно отражается на имидже банка. Предупреждение мошеннических действий можно осуществить с помощью реализации следующих мер:

- информирования клиента на официальных сайтах и в самих программных продуктах о мерах информационной безопасности;
- подтверждения действий, проводимых в каналах дистанционного обслуживания, дополнительным сообщением (пин-код, sms-пароль, подтверждение в режиме диалога в call-центре);
- ограничения операций, проводимых в один день, суточными лимитами.

Данные меры позволяют обезопасить клиента от финансовых потерь, однако не в полной мере, так как если клиент предоставит персональную информацию, банк не будет нести ответственность за проведенные операции в личном кабинете клиента или с его устройства доступа. Большинство людей начало разбираться в приложениях и на сайтах банков, что и позволило им выделить определённые векторы развития для банковских систем. На сегодняшний день у развития цифровых технологий в рамках банков и интернет-банкинга появляются все больше и больше векторов развития и проблем, например, у потребителей повышаются требования к удобству выполнения ежедневных операций с помощью мобильного или интернет-банкинга, смены дизайна некоторых приложений и ускорение их работы [3].

Уже на данном этапе были введены дополнения, которые облегчили жизнь многим клиентам, пожалуй, главным из них является оплата по QR-коду, которая стала наиболее востребованным при отключении оплаты через Apple-Pay, Samsung-Pay и Google-Pay.

Заключение. На данном этапе следует заметить то, что мобильные банки начинают решать все больше и больше задач, которые никак не связаны с банковской сферой. Для банков это является сейчас главной задачей – помочь клиентам узнать о возможностях цифрового сервиса и полноценно пользоваться всеми предоставляемыми услугами, которые касаются не только личных вложений, но и вложений в бизнес. В 2022 году лидеры сделают ставку на персонализацию и потребности нишевых аудиторий. Они будут акцентировать свое внимание на удобстве каждого клиента и то, как он сможет «поменять» под себя интерфейс приложения, возможность переставить какие-то иконки или же просто поменять цвет, что тоже будет влиять на успешность того или иного банка.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Модели и технологии банковского дела: Учебник / О.И. Лаврушин, И.И. Васильев, А.Е. Ушанов; изд. О.И. Лаврушин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: КНОРУС, 2022. – 216 с. – (Степень бакалавра).
2. Жоламанова М.Т. Кредитное дело [Текст]: Учебное пособие / М.Т. Жоламанова. – Алматы: Казак университеті, 2017. – 190 с. – ISBN 978-601-04-2341-1.

3. Хамитова Н.Н. Современное кредитное дело [Текст]: Учебное пособие / Н.Н. Хамитова. – Алматы, 2014. – 208 с. – ISBN 978-601-225-032-9.
4. Кузнецова, В.В. Банковское дело [Электронный ресурс]: Учебное пособие / В.В. Кузнецова, О.И. Ларина, Б.П. Бычков. – Москва: КНОРУС, 2015. – 253 б. – б/ц.
5. Банковское дело: Учебник для бакалавров / Н.Н. Наточеева, Ю.А. Ровенский, Е.А. Звонова [и др.]; под редакцией Н.Н. Наточеевай. – 2-е изд. – Москва: Дашков и К, 2019. – 270 с. – ISBN 978-5-394-03046-8. – Текст: электронный // Цифровой образовательный ресурс IPR SMART: [сайт]

А. Р. Танатова¹, экономика ғылымдарының кандидаты

Д. А. Жүнісова², экономика ғылымдарының кандидаты

^{1,2} М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Интернет-банкинг VS мобильді-банкинг және оларды ҚР-да дамыту

Түйіндеме. Қазіргі уақытта банктік бәсекелестік мобильді құрылғыларды, дербес компьютерлерді және басқа да байланыс құралдарын пайдалану арқылы қызметтерді алуға пайдаланушылардың қызығушылығының артуына байланысты қашықтықтан банктік қызмет көрсету саласында шоғырланған. Банк ұйымдары клиентке қашықтан қызмет көрсетудің әртүрлі түрлеріне қол жеткізуді таңдайды, олардың ішіндегі ең танымалы интернет-банкинг болып табылады. Мақалада интернет-банкингтің және оның кіші түрлерінің – мобильді-банкингтің негізгі сипаттамалары қарастырылады. Мақалада интернет-банкинг, оның негізгі мақсаттары мен міндеттері қарастырылады. Әлемде және ҚР-да интернет-банкингтің дамуы қарастырылуда. Интернет-банкинг ұсынатын қызметтер, оның артықшылықтары мен кемшіліктері қарастырылады. ҚР коммерциялық банктерінде интернет-банкингті пайдаланудың экономикалық тиімділігі айқындалады. Интернет-банкингтің маңызды міндеті-пайдаланушылардың сеніміне ие болу. Интернет-банкинг нарығында жұмыс істейтін банктер үшін неғұрлым нақты құқықтық база құру қажет, бұл пайдаланушылардың банк қызметтерінің осы түріне деген сенімін арттырады. Зерттеу барысында цифрлық банкинг нарығының ағымдағы жай-күйіне және тұтынушылардың белгілі бір банкті таңдау принциптеріне талдау жүргізілді. Сондай-ақ, осы тақырыпты қарау барысында 2022-2023 жылдарға арналған банкингтің белгілі бір даму тенденциялары анықталды.

Түйінді сөздер: интернет-банкинг, мобильді-банкинг, интернет-банкингтің айрықша белгілері, мобильді банктік қосымшалар, банкті таңдау критерийлері.

A.R. Tanatova¹, Candidate of Economic Sciences

D.A. Dzhususova², Candidate of Economic Sciences

^{1,2} M.H. Dulati Taraz Regional University, Taraz, Kazakhstan

Internet banking VS mobile banking and their development in Kazakhstan

Abstract. Currently, banking competition is concentrated in the field of remote banking services due to the increased interest of users in obtaining services through the use of mobile devices, personal computers and other means of communication. Banking organizations give a choice to the client in accessing various types of remote services, the most popular among which is Internet banking. The article discusses the main characteristics of Internet banking and its sub-species – mobile banking. The article discusses Internet banking, its main goals and objectives. The development of Internet banking in the world and in the Republic of Kazakhstan is considered. The services provided by Internet banking, its advantages and disadvantages are considered. The economic efficiency of using Internet banking in commercial banks of the Republic of Kazakhstan is determined. An important task of Internet banking is to gain the trust of users. It is necessary to create a clearer legal framework for banks operating in the Internet banking market, this will increase user confidence in this type of banking services. In the course of the research, an analysis of the current state of the digital banking market and the principles of consumer choice of a particular bank was carried out. Also, in the process of considering this topic, certain trends in the development of banking for 2022-2023 were identified.

Keywords: Internet banking, mobile banking, distinctive features of Internet banking, mobile banking applications, bank selection criteria.

О.Ю. Когут¹, доктор PhD

Б.М. Асимахун², магистрант

^{1, 2} Казахский Национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИЗАЦИИ УЧЕТА В КРУПНЫХ ДОБЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ КАЗАХСТАНА

Аннотация. В 2021 году Казахстан занял 23 место в рейтинге из 118 стран с самой загрязненной атмосферой. В стране существуют 15 крупных городов с превышенным допустимым уровнем загрязнения воздуха. Самая загрязненная атмосфера расположена в городах Восточно-Казахстанской, Карагандинской и Кызылординской областях. Крупные добывающие предприятия, осуществляющие свою хозяйственную деятельность в вышеуказанных областях, являются основными загрязнителями атмосферы. Поэтому цель данной исследовательской работы заключается в выявлении проблем эффективности системы управления экологического учета в крупных добывающих предприятиях Казахстана, основная деятельность которых, потенциально, наносит значительный вред экологии региона. Выявление и освещение проблем экологического управления даст импульс для решительных действий, направленных на урегулирование экологического контроля со стороны государственных органов власти. Идентификация точечных причин возникновения проблем в управлении экологического аспекта учета в крупных предприятиях страны в данном направлении поспособствует привлечению большего внимания общественности к данной проблеме, что, свою очередь, подтолкнет руководство и акционеров крупных добывающих предприятий к экологизации учета и минимизации экологических последствий от производственной деятельности. Методической основой и информационной базой исследования послужили экспертные мнения специалистов ответственных за экологические аспекты деятельности в крупных добывающих предприятиях Казахстана, которые были исследованы качественным методом анализа путем экспертного интервью.

Ключевые слова: экологический учет, экология, проблемы экологизации, экологический контроль.

Введение. В настоящее время в Казахстане нет нормативных актов, регулирующих учетную деятельность в области экологии связанных с природоохранной деятельностью. В связи с этим, при формировании финансовых отчетов во многих предприятиях природоохранные затраты «растворяются» в статьях затрат по охране труда и технике безопасности или в общехозяйственных либо прочих расходах. Данные действия способствуют возникновению проблем с определением реальной обстановки воздействий хозяйственной деятельности предприятий на окружающую среду. Соответственно, крупные добывающие предприятия Казахстана, которые осуществляя свою хозяйственную деятельность, наносят невосполняемый вред экологии региона юридически не несут

сопоставимой ответственности за последствия своей деятельности и ограничиваются лишь незначительными для их оборота штрафами за эмиссию в окружающую среду.

Идентификация точечных причин возникновения проблем в управлении экологического аспекта учета в крупных предприятиях страны путем качественного метода исследования и публикации статей в данном направлении поспособствует привлечению большего внимания общественности к данной проблеме, что, свою очередь, подтолкнет руководство и акционеров крупных добывающих предприятий к экологизации учета и минимизации экологических последствий от производственной деятельности. Таким образом объектом исследования стали крупные добывающие предприятия, которые осуществляют свою хозяйственную деятельность в экологически бедствующих регионах страны, указанные в Таблице 1.

Таблица 1 – Перечень предприятия в экологически бедствующих регионах страны

Регион	Компания	Деятельность
Кызылординская область	ТОО «СП Казгермунай»	Добыча нефти и газа
Карагандинская область	АО «АрселорМиттал Темиртау»	Добыча и производство угольных частиц
Восточно-Казахстанская область	ТОО «KAZ Minerals Aktogay»	Добыча и обогащение меди и других цветных металлов
Кызылординская область	ТОО «Baiken-Uranium»	Добыча урана
Восточно-Казахстанская область	АО «Усть-Каменогорский Титано-Магнийевый Комбинат»	Добыча и производство титановых слитков
Примечание: составлено автором на основе источника [1]		

Предметом исследования являются организационно-методические проблемы развития экологического учета в крупных предприятиях Казахстана.

Экспериментальная часть. В Казахстане существуют 15 крупных городов с превышенным допустимым уровнем загрязнения воздуха. Самая загрязненная атмосфера в Восточно-Казахстанской, Карагандинской и Кызылординской областях. Соответственно объектами исследования выбраны крупные добывающие предприятия, которые находятся в вышеуказанных областях. Для исследования вопроса минимизации экологического воздействия производства на окружающую природную среду был выбран качественный метод анализа на базе экспертного интервью. В качестве экспертов чьи мнения были взяты за основу исследования были выбраны рецензенты указанные в Таблице 2.

Согласно вышеуказанной таблице для проведения экспертного интервью в рамках качественного исследования были выбраны крупные добывающие предприятия в Восточно-Казахстанской, Карагандинской и Кызылординской областях. Основным требованием для интервьюера стало условие – быть сотрудником данных предприятий, который ответственен за экологические аспекты и деятельность внутри предприятия.

Таблица 2 – Перечень предприятий взятых для исследования

Регион	Компания	Должность	Имя и фамилия
Кызылординская область	ТОО «СП Казгермунай»	Директор департамента экологии	Рустем Усалиев
Карагандинская область	АО «АрселорМиттал Темиртау»	Начальник отдела экологии Угольного департамента	Асель Каримова
Восточно-Казахстанская область	ТОО «KAZ Minerals Aktogay»	Глава комитета по технике безопасности, охране труда и окружающей среды	Ануар Раиссов
Кызылординская область	ТОО «Baiken-Uranium»	Главный эколог	Кенес Советханов
Восточно-Казахстанская область	АО «Усть-Каменогорский Титано-Магниевого Комбинат»	Директор департамента экологии и охраны окружающей среды	Алия Рыспаева
Примечание: составлено автором на основе источника [1]			

Вопросы для экспертного интервью:

1) Расскажите детальные обстоятельства возникновения значительных штрафов, которые были наложены на Предприятие со стороны областного комитета экологии за последние 5 лет?

2) Какие меры были предприняты руководством Предприятия во избежания в будущем таких штрафов, связанных с эмиссией в окружающую среду?

3) Расскажите о существующих политиках Компании, которая определяет ее приверженность охране окружающей среды, сокращению выбросов и отходов и эффективному использованию энергетических и водных ресурсов?

4) В настоящее время, когда социальная ответственность за сохранность природы является приоритетной задачей во многих аспектах развития бизнеса в Казахстане, какими долгосрочными планами по минимизации воздействия производства на экологию обладает Руководство Компании?

5) Какими зарубежными практиками вдохновляется руководство Компании в решении проблемы по минимизации воздействия на окружающую среду?

6) Какие инициативы уже были предприняты Компанией для уменьшения уровня эмиссий в окружающую среду?

7) Мы наблюдаем значительное улучшение индекса чистого воздуха в Павлодарской и Кызылординских областях. Следует учесть, что крупные добывающие предприятия, находящиеся в данных областях, продолжают активно предотвращать объем загрязнений воздуха с их стороны. Чего не скажешь про Караганды и Усть-Каменогорск. Принимая данный факт во внимание, подскажите пожалуйста, какие существуют барьеры для развития предприятия в экологичном направлении?

8) Мы знаем, что со стороны Государства уже были осуществлены ряд проектов для побуждения социальной ответственности крупных предприятий, такие как Премия «Парыз», «Жасыл Болашак», «Действуй за

климат» и так далее. Опишите пожалуйста, насколько руководство компании вовлечено в процесс улучшения экологического состояния местности путем принятия участия в вышеуказанных мероприятиях?

9) Какими существующими отчетами связанных с выбросами в экологию работает департамент по экологии Предприятия, и кто является получателями данных отчетов?

10) При каких действиях со стороны предприятия будут, по вашему мнению, минимизированы выбросы в экологию местности?

По результатам вышеуказанного качественного исследования, была получена детальная информация касательно внутренних процессов, политик, стратегий компаний по минимизации экологического воздействия производства на окружающую природную среду. Путем глубинного интервью с экспертами крупных добывающих предприятий удалось получить информацию касательно тех или иных существующих проблем и барьеров, которые препятствуют улучшению экологического воздействия на окружающую среду со стороны предприятий, в которых они работают. В связи с отдаленностью вышеуказанных предприятий экспертное интервью было осуществлено путем онлайн встречи с каждым из участников по отдельности, используя Teams или Zoom.

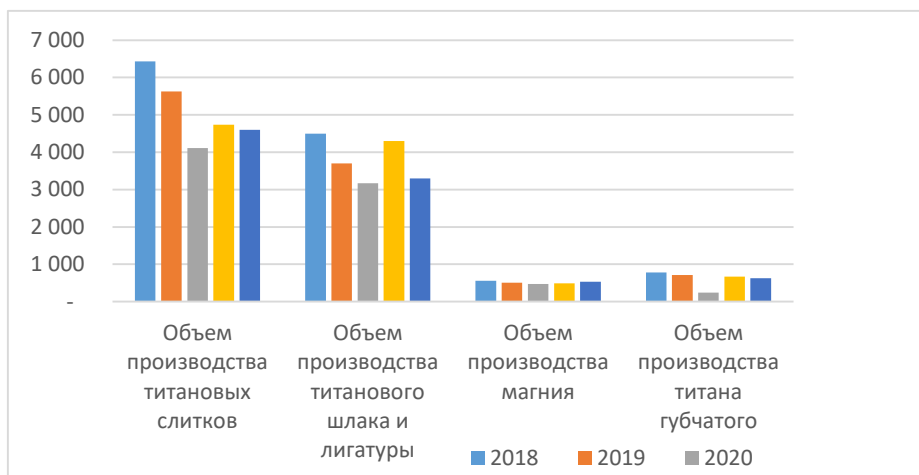
В добавок ко всему, для определения влияния индекса качества воздуха на объем произведенной готовой продукции был проведен количественный метод анализа на основе данных от АО «Усть-Каменогорский Титано-Магниевый Комбинат» описанных в Таблице 3.

Таблица 3 – Анализ качества воздуха АО «Усть-Каменогорский Титано-Магниевый Комбинат»

Зависимость переменных	Показатель корреляции	Название	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	Показатель
D	y	Индекс качества воздуха в Усть-Каменогорске	↑ 141	↑ 135	⇒ 133	⇒ 129	↓ 117	мг/м ³
IV1	x1	Объем производства титановых слитков	↑ 6,430	⇒ 5,630	↓ 4,110	↓ 4,740	↓ 4,600	т/год
IV2	x2	Объем производства титанового шлака и лигатуры	↑ 4,500	⇒ 3,700	↓ 3,170	↑ 4,300	↓ 3,300	т/год
IV3	x3	Объем производства магния	↑ 560	⇒ 510	↓ 470	↓ 490	⇒ 530	т/год
IV4	x4	Объем производства титана губчатого	↑ 780	↑ 710	↓ 240	↑ 670	↑ 630	т/год

В таблице 3 указаны данные по зависимым и независимым показателям, которые являются предметами гипотезы. В рамках проводимого исследования показатель индекса качества воздуха в городе Усть-Каменогорск является показателем корреляции «Y», поскольку является целью исследования. В этой связи данный показатель является зависимой переменной и для целей корреляционного анализа ему присваивается значение D (dependent variable). В представленной таблице показатели объема производства основной продукции Усть-Каменогорского Титаново-Магниевого Комбината являются показателями корреляции «X», где цифры 1, 2, 3, 4 обозначают порядок их представления. Соответственно, дан-

ные показатели являются независимыми переменными и для целей корреляционного анализа ему присваивается значение IV (independent variable), где цифры 1, 2, 3, 4 обозначают порядок их представления.



Согласно данным в представленной рисунке, наибольший объем производства был выполнен независимыми показателями IV1 (Объем производства титановых слитков) и IV2 (Объем производства титанового шлака и лигатуры). Поэтому, стоит предположить, что если объем производства Усть-Каменогорского Титано-Магниевого Комбината влияет на индекс качества воздуха, то это из-за производства IV1 (Объем производства титановых слитков) и IV2 (Объем производства титанового шлака и лигатуры).

Результаты и обсуждения. Проведенные исследования позволили вынести на защиту следующие положения:

- на основе анализа экономических принципов организации экологического учета в крупных добывающих предприятиях Казахстана и зарубежных странах выявлены основные факторы развития и взаимосвязи, которые оказывают приоритетное влияние на теорию, методологию и практику отечественного бухгалтерского учета природоохранной деятельности, базирующихся на концептуальной взаимосвязи таких комплексов, как экология, экономика, бухгалтерский учет. Это позволяет определить направления развития экологического бухгалтерского учета с учетом гармонизации с международными стандартами;

- уточнены методические подходы к оценке экологических издержек в инвестиционном процессе, которые предусматривают выявление воздействий, связанных с окружающей средой, затрат, относящихся к капитальным, эксплуатационным и технологическим по защите окружающей среды, что позволит объективно определить целесообразность и эффективность инвестирования проектов с учетом экологических факторов;

- выявлены и предложены направления адаптации экологического контроля в практику экологического учета и обоснована возможность развития экологического бухгалтерского учета.

Практическая значимость работы заключается в том, что ее положения ориентированы на использование разработанных подходов и методов в организации и регулировании экологического бухгалтерского учета. Они направлены на решение актуальной проблемы повышения эффективности системы управления и менеджмент экологического сопровождения хозяйственной деятельности экономических субъектов на основе функционирующих официальных нормативных документов по бухгалтерскому учету.

Заключение. В заключении следует отметить, что классификация экологических затрат следует применить к практической деятельности. В этой связи не только классификация затрат, но и формирование учета экологических затрат играет важную роль. Таким образом, для цепей учета и анализа, для упорядочения иерархии системы экологического управления необходимо классифицировать экологические затраты.

В современной экономике на первое место выдвигаются проблемы экологической безопасности и экологической сбалансированности. В ходе планирования производства, правильно и своевременно используя достоверную экологическую информацию и методологию оценки воздействия на окружающую среду, давая собственную оценку экологических рисков и связанных с новой дополнительной затрат и выгод, возникает возможность предусмотреть эффективнее методы борьбы с загрязнением окружающей среды. Максимально объективная оценка экологизации последствий при реализации намечаемых проектов бизнес-структур необходима для обеспечения так вариантов бпроизводства, которое в наибольшей мере отвечают интересам общества и производителя как с экономшіеской тояки зрепія, так и с точки зрения оптимального вредного воздействия на окружающую среду в результате осуществления производственной деятельности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Бозгулова Н.А, Адамбекова А.А., Жарылкасынова М.Ж. Басқару есебіндегі өзіндік құнды калькуляциялау әдістерінің салыстырмалы сипаттамасы // Научный журнал «Вестник университета «Туран». Сер. хим. – 2019. – Т. 3. № 83. – С. 219-223.

2. Джакишева У.К., Оралбаева Ж.З. Проблемы и перспективы развития экологического учета // Вестник КазНУ. Сер. хим. – 2015. – Т. 3. № 109. – С. 129-133.

3. Ахметова А.С. Экологические затраты и их классификация // Вестник КазНУ. Сер. хим – 2016. – Т. 5. № 117. – С. 313-319.

4. Hendrik Vollmer. Public value and the planet: accounting in ecological reconstitution [Электрон.ресурс]. – 2021. – URL: <http://wrap.warwick.ac.uk/146113>.

5. Shah Saud, Songsheng Chen, Abdul Haseeb, Sumaya. The role of financial development and globalization in the environment: Accounting ecological footprint indicators for selected one-belt-one-road initiative countries [Электрон.ресурс]. – 2020. – URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.119518>

О.Ю. Когут¹, PhD докторы

Б.М. Асимахун², магистрант

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Қазақстанның ірі өндіріс кәсіпорындарындағы есепті эколандырудың негізгі мәселелері

Түйіндеме. 2021 жылы Қазақстан атмосферасы ең ластанған 118 елдің ішінде 23-ші орынды иеленді. Елімізде ауаның рұқсат етілген ластану деңгейінен асып кеткен 15 ірі қала бар. Ең көп ластанған атмосфера Шығыс Қазақстан, Қарағанды және Қызылорда облыстарының қалаларында орналасқан. Жоғарыда аталған аумақтарда жұмыс істейтін ірі тау-кен кәсіпорындары ауаның негізгі лаस्ताушылары болып табылады. Сондықтан бұл ғылыми-зерттеу жұмысының мақсаты Қазақстандағы ірі тау-кен өндіру кәсіпорындарында экологиялық есепті басқару жүйесінің проблемаларын анықтау болып табылады. Қоршаған ортаны ластандыру проблемаларын анықтау мемлекеттік органдардың экологиялық бақылауды реттеуге бағытталған шешуші әрекеттеріне серпін береді. Осы бағыттағы жұмыстар еліміздің ірі кәсіпорындарында бухгалтерлік есептің экологиялық аспектісін басқарудағы проблемалардың түйінді себептерін анықтауға және осы мәселеге қоғамның назарын көбірек аударуға көмектеседі. Бұл өз кезегінде ірі тау-кен кәсіпорындарының басшылары мен акционерлерін бухгалтерлік есепті жасылдандыруға және өндірістік қызметтің экологиялық салдарын азайтуға итермелейді. Зерттеудің әдіснамалық негізі мен ақпараттық базасы Қазақстанның ірі тау-кен кәсіпорындарындағы экологиялық аспектілеріне жауапты мамандардың сараптамалық сұхбат арқылы сапалы талдау әдісімен зерттелген сараптамалық қорытындылары болды.

Түйінді сөздер: экологиялық есеп, экология, экологиялық проблемалар, экологиялық бақылау.

O.Y. Kogut¹, Doctor of PhD

B.M. Assimakhun², undergraduate

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Main problems of ecologioziation of accounting in large mining enterprises in Kazakhstan

Abstract. In 2021, Kazakhstan ranked 23rd out of 118 countries with the most polluted atmosphere. There are 15 large cities in the country with exceeded permissible levels of air pollution. The most polluted atmosphere is in the cities of East Kazakhstan, Karaganda and Kyzylorda regions. Large mining enterprises operating in the above areas are the main air pollutants. Therefore, the purpose of this research work is to identify the problems of the effectiveness of the environmental accounting management system in large mining enterprises in Kazakhstan, the main activity of which, potentially, causes significant harm to the ecology of the region. Identification and coverage of environmental management problems will give impetus to decisive action aimed at regulating environmental control by state authorities. Detection of the main problems in the management of the environmental aspect of accounting in large enterprises of the country in this direction will help to attract more public attention to this problem that will push the management and shareholders of large mining enterprises to greening accounting and minimizing environmental consequences from production activities. The methodological basis and information base of the study was the expert opinions of specialists responsible for the environmental aspects of activities in large mining enterprises in Kazakhstan, which were studied by a qualitative analysis method through expert interviews.

Keywords: environmental accounting, ecology, environmental problems, environmental control.

А.С. Асилова, экономика ғылымдарының кандидаты
эл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

СТУДЕНТТЕРДІҢ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫНДА УНИВЕРСИТЕТ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ӘЛЕУЕТІН ҚОЛДАНУ

Эл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті – әлемдік аренада орны бар еліміздің жетекші жоғары оқу орындарының бірі. ҚазҰУ-нің білім беру инновациялары негізінен республиканың және жалпы өңірдің білім беру жүйесін дамыту трендтерін айқындайды. Университет түлектері елдің зияткерлік және басқарушылық элитасын толықтырып, оларға ауқымды жобаларды іске асыруға мүмкіндік беретін, сол арқылы Қазақстанның алдағы жылдарға арналған дамуын айқындайтын негізгі қызметтерді атқарады. Мұндай нәтижелерге қол жеткізу эл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің айрықша ерекшелігіне байланысты білім алушының кәсіби өсуіне ғана емес, оның адамгершілік тәрбиесіне де көп көңіл бөлу болып табылады.

Университеттегі тәрбие жұмысы студенттің адамгершілік, азаматтық және кәсіби қалыптасуын қамтамасыз ететін жалпыадамзаттық құндылықтарды дамытуға бағытталған. Бұл міндеттерге келесідей бағыттар бойынша өзара байланысты іс-шаралардың тұтас кешенін жүргізу негізінде қол жеткізуге болады: азаматтық, патриоттық, рухани-адамгершілік, дене шынықтыру, экологиялық және кәсіптік-еңбек тәрбиесі, мәдени-бұқаралық жұмыс, әлеуметтік, волонтерлік және кәсіптік бағдарлау жұмысы, құқық бұзушылықтардың алдын алу, кураторлық, студенттік жатақханалардағы жұмыс.

Университеттің негізгі құрылымдық бөлімшесі кафедралар болып табылады. Сондай-ақ тәрбие процесінде шешуші рөл атқаратын кафедралар, өйткені ол білім беру әлеуеті жоғары оқу процесін жүзеге асырады. Кафедраның тәрбие жұмысында эдвайзерлік қызмет маңызды рөл атқарады. Студенттермен үнемі жеке жұмыс жүргізетін және олардың жеке білім беру траекторияларын құратын эдвайзер.

Қоғамның көптеген проблемалары құқық бұзушылықтар, руханияттың, адамгершіліктің, мәдениеттің төмендеуі және т.б. оқытушылармен, негізінен жастармен жұмыс істеу әдістеріне ерекше назар аударуға мәжбүр етеді.

Университеттің «Қаржы және есеп» кафедрасында білім беру – бұл процеске қатысушылардың тәрбиелік әсері мен өзара байланысының объективті шарттары мен субъективті факторларының ажырамас бөлігі болып табылатын процесс. Кафедра болашақ мамандардың кәсіби және зияткерлік құзыреттілігін қалыптастырады. Бұл кафедраның, факультеттер мен курстардың ерекшеліктерін, олардың дәстүрлерін, кадрлық әлеуетін, әлеуметтік сұраныстарды ескере отырып, тәрбиенің мазмұны мен ұйымдастырушылық формаларының тұтастығын, дәйектілігін, сабақтас-тығын қамтамасыз ететін іс-шаралар жүйесі арқылы жүзеге асырылады.

Тәрбие жұмысының ең жауапты бөлігінің бірі жатақханада, «Қаржы», «Есеп және аудит» мамандықтары бойынша оқитын студенттер тұратын

№ 16 студенттер үйінде жұмыс жүргізу болып табылады. Жатақхананың студенттік кеңесі факультеттің және кафедраның аға эдвайзері, топ кураторларының басшылығымен өзін-өзі басқарудың қоғамдық органы ретінде ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыруға, сындарлы қарым-қатынас жасауға, бос уақытты тиімді пайдалануды ұйымдастыруға, жатаханадағы жағдайларын жақсартуға, мәдени-бұқаралық, дене шынықтыру-сауықтыру және еңбек жұмыстарын жүргізуге ықпал етеді.

Оқытушылармен тәрбие жұмысының әдістерінің ішінде келесілерді атап өтуге болады:

- оқытушылардың міндеттерін нақты бөлу және оларды кафедра мен университеттің өміріне тарту;

- куратор-эдвайзерлерге оқытушының студенттермен жұмыс сапасын жақсарту бойынша жүйелі тренингтер өткізу;

- бірінші курс студенттерін бейімдеу, қызығушылықтарды, шығармашылық пен қабілеттерді анықтау бойынша жұмыс. Мұнда студенттермен сабақтан тыс уақытта жұмыс істеудің жаппай және жеке түрлері бірінші орынға қойылады;

- студенттерді ғылыми жобаларға, конференцияларға, дөңгелек үстелдерге, интерактуалды ойындарға ұатысуға белсенді тарту;

- кафедрада қолайлы психологиялық ахуал құру, мерейтойларды атап өту, театрға бару, табиғатқа шығу және т.б.

Университеттегі тәрбие жұмысының басты мақсаты – студенттің жеке тұлға болуын дамыту және қалыптастыру – жоғары білімді, терең кәсіби білімді, дағдыларды, белсенді азаматтық ұстанымды, кең ой-өрісті, гуманизмді, отанға және салт-дәстүрге деген сүйіспеншілік пен құрметті, отандық мәдениеттің үздік дәстүрлерін сақтауға және дамытуға қатысуға деген ұмтылысты біріктіретін болашақ маман.

Университеттің «Сыбайлас жемқорлықтан тыс университет» жобалары аясында студенттер үшін кафедрада тиімді енгізілетін азаматтық жауапкершіліктің жаңа әлеуметтік тәжірибелері әзірленген. Нәтижесінде Академиялық адалдық аясында іс-шараларды іске асыру – «Таза сессия», «Факультет деканының сенім телефонын» қосу шаралары жүзеге асырылады.

Сонымен қатар, «Айналанды нұрландыр» жобасын табысты жүзеге асыра отырып, кафедра студенттері қоғам игілігі үшін игі істерге белсенді қатысады: балалар үйлеріне, қарттар үйіне барады, жасыл желектер отырғызады, қалалық әкімдік пен университет ұйымдастырған сенбіліктерге белсенді қатысады; «100 кітап» жобасы адамгершілігі жоғары тұлғаның дамуына үлкен үлес қосады, онда әрбір студент 100 кітап оқуы тиіс; «Дені саудың – тәні сау» жобасы аясында әрбір студент салауатты өмір салты мен спортқа ұмтылуы тиіс; «Green Campus» жобасы аясында әрбір студент кампустың дамуына және басқа да жобаларға өз үлесін қосуы тиіс.

Осылайша, әртүрлі жобалардың кең ауқымы студенттерге шығармашылық және рухани дамудың белгілі бір бағытын ұсынады. Университеттің тәрбиелік дәстүрлері кәсіптік білім беру сапасын едәуір арттырудың, білім беру құралдарымен адами капиталды дамытудың қажетті шарты, елді әлеуметтік-мәдени жаңғырту факторы болып табылады.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА КАЗНУ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ

Реализация Программы «Цифровой Казахстан» изменяет не только существующие способы производства и его организацию, но также приводит к кардинальным переменам на рынке труда, где востребованы новые специальности, новые профессиональные компетенции, и системе образования приходится налаживать эффективную связь с рынком труда. Это служит причиной пересмотра образовательного процесса, во многом основанного на применении цифровых технологий.

Образование является одной из основных ценностей, при помощи которой, осуществляется формирование интеллекта работника и обеспечение его трудоустройства в современных условиях. Происходящие сейчас реформы в сфере образования, предполагают оснащение образовательных учреждений качественным программным обеспечением; информационными системами, позволяющими получать доступ к образовательным ресурсам; использование результатов современных научных исследований и разработок; применение электронных научных библиотек на различных языках мира. Однако для этого, в первую очередь, необходимо обеспечить образовательные учреждения современной техникой, а именно, компьютерами с возможностью подключения к сети Интернет.

В современном мире, цифровизация образования, во многом основывается на системе дистанционного обучения, которое представляет собой взаимодействие преподавателя и обучающегося удаленно. Дистанционное обучение отражает все присущие учебному процессу компоненты (цели, содержание, методы, организационные формы, средства обучения) и реализуется специфичными средствами Интернет-технологий или другими средствами, предусматривающими интерактивность.

Таким образом, реализуемая в этих условиях подготовка обучающихся в условиях цифровизации образования требует качественных изменений, обусловленных потребностями современного общества в специалистах, способных к адаптации к изменяющимся условиям на рынке труда и состоянием существующей системы высшего и послевузовского образования.

Поэтому то, насколько обучающиеся подготовлены для своей будущей профессиональной деятельности, становится важнейшим показателем качества и актуальности образования, к которому стремится каждое общество. В таком аспекте сформированная профессиональная компетентность выпускника выступает в качестве основного результата деятельности университета.

Потребность повышения качества профессионального образования с целью обеспечения отраслей экономики конкурентоспособными кадрами с высшим и послевузовским образованием, а также с гибридной специализацией подразумевает ориентацию на компетентностный подход и усиление практико - ориентированности подготовки по экономическим специальностям.

В 2020 г. мир столкнулся с пандемией COVID-19, которая повлияла не только на здоровье человека, но и на экономику всех стран, а также образование, инфраструктуру, торговлю, туризм, логистику и другие сферы и отрасли мировой и национальной экономики.

Казахский национальный университет им. аль-Фараби является одним из флагманов высшего и послевузовского образования в Казахстане. Пандемия COVID-19 и связанные с ней ограничения ускорили процессы цифровизации в образовательных процессах обучающихся в КазНУ им. аль-Фараби. Студенты, магистранты и докторанты «безболезненно» перешли на удаленный формат обучения в университете, поскольку в вузе уже активно использовались различные платформы для обеспечения дистанционного учебного процесса.

Дистанционный учебный процесс в КазНУ им. аль-Фараби обеспечивается на основе таких информационных систем как:

1. Система автоматизации управления учебным процессом «Univer» univ.kaznu.kz, разработанная в Департаменте Информационных Технологий КазНУ, которая предоставляет студентам, преподавателям и руководству университета следующий функционал:

- круглосуточный доступ к системе через сеть интернет;
- полный доступ к личным делам студентам;
- автоматизация документооборота приказов по движению студентов;
- автоматизация работы с учебными планами специальностей,
- календарными планами и индивидуальными планами студентов;
- автоматизация составления расписания занятий и экзаменов;
- загрузка электронного УМКД и дополнительных электронных учебных материалов по всем дисциплинам;
- база данных экзаменационных вопросов с возможностью автоматического формирования экзаменационных билетов;
- электронный журнал посещаемости и успеваемости студентов;
- автоматизация формирования ведомостей рубежного и итогового контроля;
- анкетирование студентов и сотрудников университета;
- автоматизация заполнения и учета исполнения индикативных показателей деятельности преподавателей, кафедр и факультетов;
- формирования отчетности по всем видам учебной деятельности университета;
- доступ к просмотру посещаемости и успеваемости студента для родителей;
- регистрация всей активности пользователей системы.

2. Система дистанционного обучения СДО Moodle (КазНУ dl.kaznu.kz).

КазНУ имени аль-Фараби активно сотрудничает с основным разработчиком СДО Moodle Открытым Университетом Великобритании по развитию Moodle и разработке конкурентоспособных дистанционных курсов. СДО Moodle – это бесплатная система управления обучением с открытым исходным кодом, написанная на PHP и распространяемая под Стандартной общественной лицензией GNU. Moodle используется для смешанного обучения, дистанционного обучения, перевернутого класса и других проектов онлайн-обучения в школах, университетах, на рабочих местах и других секторах

Система дистанционного обучения СДО «Oqyluq.kz» так же активно используется в КазНУ им. аль-Фараби и включает в себя весь спектр инструментов требуемых для проведения дистанционного обучения и тестирования.

Данные системы дистанционного обучения включают так же дополнительные модули автоматизированного прокторинга и антиплагиата. Это позволяет проводить весь цикл по принципу «одного окна» без перехода в сторонние системы, что дает удобство всем пользователям системы

3. Система онлайн видео конференций на платформе Adobe Connect connect.kaznu.kz закуплена и внедрена в дистанционный учебный процесс в

2011 г. Система Adobe Connect позволяет проводить онлайн мероприятия учебного и научного характера в режиме реального времени посредством сети интернет. Опыт внедрения дистанционных образовательных технологий в учебный процесс показывает высокую востребованность данной технологии в обучении как со стороны слушателей и студентов, так и со стороны преподавателей. Динамичный характер жизни современного человека, расширение международных контактов, качественно новые средства коммуникаций и техническая насыщенность всех сфер деятельности вызывают потребность в мобильном обучении, без постоянной привязки к конкретному географическому месту.

В связи с либерализацией и гуманизацией общества возникают новые категории граждан, нуждающихся в обучении, но не имеющих возможности посещать аудитории. В таких условиях программа развития дистанционного обучения актуальна как никогда. С другой стороны, дистанционное обучение стало наиболее подходящей формой для реализации концепции открытого образования, которая предусматривает для обучающегося значительную свободу выбора при обучении. Практический опыт

реализации дистанционного обучения показывает решающую роль преподавателя в успехе дистанционного обучения. Именно от преподавателя зависит: отношение студентов к дистанционному обучению и в целом общественное мнение; качество электронных учебно-методических материалов; качество процесса дистанционного обучения; эффективное использование современных образовательных технологий.

Анализ использования информационно-коммуникационных технологий в учебном процессе показал необходимость проведения фундаментальных и прикладных психолого-педагогических исследований по научному обоснованию, применению и внедрению цифровых технологий в образовательный процесс, а также разработки новых подходов к использованию имеющегося потенциала информационных технологий обучения с целью развития личности студентов, повышения креативности их мышления.

В свете повышения цифровизации в сфере образования, перед профессорско-преподавательским составом КазНУ имени аль-Фараби, стоят такие задачи как:

- Апгрейд системы дистанционного обучения в рамках развития Интернет системы управления учебным процессом «Univer»;
- Повышение эффективности и доступности образовательных услуг за счет внедрения в учебный процесс онлайн-дисциплин и программ на всех факультетах;
- Диверсификация образовательных услуг КазНУ им. аль-Фараби за счет онлайн-курсов;
- Совместная подготовка концепции разработки электронных учебных изданий с зарубежными вузами.

Сегодня, КазНУ имени аль-Фараби готов и дальше вести активную деятельность в области образования, академической мобильности, проведения научных исследований с использованием передовых цифровых технологий. На сегодняшний день, перед вузом, стоит задача установления делового взаимовыгодного сотрудничества с вузами-партнерами в учебно- методической и научно-познавательной деятельности в области экономики, обмен профессорами, приглашение зарубежных ученых для чтения лекций по финансовым дисциплинам, проведение международных студенческих и преподавательских конференций, руководство научными и инновационными проектами обучающихся.

Таким образом, основными направлениями подготовки обучающихся КазНУ имени аль-Фараби должны стать стимулирование и поддержка междисциплинарных исследований, реализация образовательных программ нового типа, использование научно-исследовательских достижений университета в образовательном процессе с учетом формирования мотивации к углубленному и результативному обучению в условиях цифровой трансформации.

Список литературных источников

1. Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» /Постановление Правительства РК от 12.12.2017 г. – 827.

2. Молдабекова М.С., Болегенова С.А., Асембаева М.К., Федоренко О.В. Совершенствование системы профессиональной подготовки специалистов в магистратуре // Қазақстан жоғары мектебі, Халықаралық ғылыми-педагогикалық басылым. – № 4 (1). –2016.– С. 53-55.

ТҰРАН УНИВЕРСИТЕТІНДЕГІ «ЕСЕП ЖӘНЕ АУДИТ» БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ

«Есеп және аудит» білім беру бағдарламасы (БББ) бакалавриат бойынша оқыту есепке алу, талдау және аудит саласында терең білім алуға мүмкіндік береді. Білім алушылар отандық, бірлескен және шетелдік компаниялардың қаржылық қызметін болжау мен бақылаудың заманауи әдістерімен танысады. Оқу барысында – ресурстарды ұтымды пайдаланудың ең озық тәсілдерін қолдануға және бизнес тиімділігін арттырудың резервтерін анықтауға мүмкіндік береді. Білім алушылар қаржылық, салықтық, сондай-ақ қаржылық емес есептілікті жасау дағдыларын меңгереді. «Есеп және аудит» БББ бойынша бакалавр дәрежесін алып, сіздер бизнес-процестерді басқарудың кез келген заманауи модельдеріне оңай бағдарлай аласыз, сондай-ақ ғылыми зерттеулер жүргізе мен педагогикалық қызметті жүзеге асыра аласыз.

Бағдарламаның ерекшелігі

- ✓ Тәжірибеге бағытталған арнайы модульдер мен курстар;
- ✓ Қазақстанның кәсіби бухгалтерін сертификаттау үшін бейіндік пәндер бойынша кәсіби білім алу мүмкіндігі;
- ✓ Қаржылық есептілік пен аудиттің халықаралық стандарттары негізінде есеп пен аудиттің үздік халықаралық практикаларын зерделеу;
- ✓ Салалық есепке алу ерекшеліктерін зерттеу жұмысқа орналасу перспективаларын кеңейтеді;
- ✓ Қаржылық-аналитикалық пәндерді игеру компаниялардың қызметін талдауға және болжауға және қаржылық жағдайды жақсарту бойынша ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік береді

Білім беру бағдарламасының бірегейлігі

- ✓ Бухгалтерлік есеп және аудит саласында құзыреттілік тәсілге және бәсекеге қабілетті кәсіби кадрларды даярлауға негізделген БББ іске асыруда
- ✓ Оқытудың мақсаты ақпаратты жинау, өңдеу және ұсынудың заманауи әдістемесін меңгеру, қаржылық есептілікті жасау мен талдау және халықаралық стандарттарды пайдалана отырып аудит жүргізу дағдылары бар Есеп және аудит мамандарын даярлау болып табылады
- ✓ Білім алушыларға инновациялық жобаларға қатысуға, шетелдік компаниялардағы озық шетелдік тәжірибе мен кәсіби қызметті зерделеуге мүмкіндік беру

Авторлар туралы мәлімет

Абдикадирова А. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Асилова А.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Асимахун Б.М. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Байжан Д. И. – магистрант, «Нархоз» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Балтабекова Ж.Ө. – магистрант, «Нархоз» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Бекмухаметова М.Қ. – магистрант, «Нархоз» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Джунусова Д.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Камза А.Б. – магистрант, «Нархоз» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Карабаева Ж.С. – докторант, Кенжеғали Сағадиев атындағы Халықаралық Бизнес Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Касенова Г.Е. – экономика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Козут О.Ю. – PhD докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Космагамбетова С.Т. – экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Алматы гуманитарлық-экономикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Нуркашева Н.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Нархоз» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Рустамова Р.Ш. – магистрант, «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Спанкулова Л. – экономика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Султанова Г.М. – магистрант, «Нархоз» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Танатова А.Р. – экономика ғылымдарының кандидаты, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Хан Б. – магистрант, Ланчжоу цзяотон университеті, Ганьсу провинциясы, Қытай

Шайзада А. – магистрант, «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сведения об авторах

Абдикадирова А. – кандидат экономических наук, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Асилова А.С. – кандидат экономических наук, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Асимахун Б.М. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Байжан Д. И. – магистрант, Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Балтабекова Ж.Ө. – магистрант, Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Бекмухаметова М.Қ. – магистрант, Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Джунусова Д.А. – кандидат экономических наук, Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Камза А.Б. – магистрант, Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Карабаева Ж.С. – докторант, Университет Международного Бизнеса имени Кенжегали Сагадиева, г. Алматы, Казахстан

Касенова Г.Е. – кандидат экономических наук, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Когут О.Ю. – доктор PhD, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Космагамбетова С.Т. – магистр экономических наук, старший преподаватель, Алматинский гуманитарно-экономический университет, г. Алматы, Казахстан

Нуркашева Н.С. – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Рустамова Р.Ш. – магистрант, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Спанкулова Л. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Султанова Г.М. – магистрант, Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Танатова А.Р. – кандидат экономических наук, Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати атындағы, г. Тараз, Казахстан

Хан Б. – магистрант, Университет Ланьчжоу Джяотонг, провинция Гансу, Китай

Шайзада А. – магистрант, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Информация о членах редакционной коллегии

Искаков Узан Мулдашевич – заслуженный деятель РК, член Евразийской ассоциации оценки качества образования, доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Алиев Мурат Капбарович – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Сатмурзаев Асан Адасбекович – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Шимшиков Жангельды Ерденович – кандидат экономических наук, профессор, директор Центра социально-экономических исследований – филиала РКП «Институт Экономики» КН МОН РК, Казахстан

Барышева Салима Кожаметовна – кандидат экономических наук, доцент, Университет «Туран», Казахстан

Тлеужанова Данагуль Амангелдиновна – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

Сырлыбаева Назгуль Шенгелбаевна – кандидат экономических наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Досжан Райгүл Дүкенбайқызы – PhD, ассоциированный профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Гамидуллаева Лейла Айваровна – доктор экономических наук, профессор кафедры управления и экономической безопасности Пензенского государственного университета, Пенза, Россия

Пукала Ричард – PhD, профессор, Государственной высшей школы технологий и экономики, Университет в Ярославле, Польша

Требования к содержанию и оформлению статей

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан по экономическим наукам, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

Журнал рассчитан на работников ВУЗов и научных учреждений, магистрантов и докторантов, государственных и общественных деятелей, руководителей органов управления, финансовых структур. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Основные разделы журнала «Транзитная экономика»:

- ВОПРОСЫ ТЕОРИИ
- ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ
- МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА
- ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Журнал осуществляет прием научных статей для публикации от преподавателей ВУЗов, научных работников, экономистов-практиков и докторантов.

Условия размещения публикаций в журнале

Для публикации в журнале «Транзитная экономика» принимаются статьи на казахском, русском и английском языках, содержащие ранее не опубликованные проблемные, обзорные, дискуссионные статьи в области экономических наук.

К оформлению статей предъявляются следующие требования

Предлагаемые к публикации статьи должны отражать научную новизну, практическую ценность исследуемой проблемы, содержать глубокий экономический анализ, заканчиваться аргументированными выводами, предложениями авторов. Необходимо соблюдать единообразие терминов, обозначений, условных сокращений и символов, избегать повторов.

Объем статьи, включая список литературы, таблицы и рисунки с подписанными надписями, аннотации, не должен превышать 15 страниц печатного текста. Минимальный объем статьи – 5 страниц.

На первой странице указывается Международный рубрикатор научно-технической информации (МРНТИ) – слева в верхнем углу; далее на языке статьи.

Аннотация дается в начале текста на том языке, на котором цитируется статья (150-200 слов). Аннотация на казахском и английском языках. Перед каждой аннотацией написать фамилию и инициалы, название статьи на соответствующем языке аннотации. Ключевые слова на казахском, русском, английском языках внизу аннотации на соответствующем языке аннотации.

Аннотация является кратким изложением содержания научного произведения, дающая обобщенное представление о его теме и структуре.

Ключевые слова должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи. Для каждого конкретного материала задайте 5-6 ключевых слов в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

Авторы, информация об авторах, название статьи, аннотация и ключевые слова указываются на 3-х языках.

Литература приводится в порядке цитирования в конце статьи. В тексте указать ссылки на литературу в квадратных скобках.

Статьи публикуются казахском, русском, английском языках

Последовательность представления материала:

- МРНТИ;
- название статьи;
- инициалы и фамилия автора;
- ученая степень, ученое звание, почетное звание;
- должность, место работы;
- контактная информация, которая может быть размещена в открытом доступе (для каждого автора: e-mail, город, страна проживания), а также контактные телефоны для связи с редакцией журнала;
- расширенная, структурированная аннотация (на трех языках) 150-200 слов;
- ключевые слова (на трех языках не более 5, строчными буквами, через запятую);
- текст статьи (рисунки и, таблицы и т.д.) (кроме обзорной) должен включать следующие разделы: введение, экспериментальная часть, результаты и обсуждения, заключение, список использованных источников;
- список использованных источников (не менее 5).

Статьи, оформление которых не соответствует указанным требованиям, к публикациям не принимаются. Статьи будут приниматься к публикации после тщательного отбора. Редакция оставляет за собой право сокращать статьи и вносить поправки.

Текст статьи должен быть набран на компьютере в формате doc (MicrosoftWord 97/2000; XP 2003), шрифт текста – Times New Roman, формат бумаги А4, размер кегля – 12 пт. Межстрочный интервал – одинарный. Выравнивание по ширине. Абзацный отступ – 0,8 см. Поля верхнее – 2, нижнее – 2, левое – 2, правое – 2.

Статьи не должны быть перегружены рисунками и графиками.

В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков. Рисунки должны быть четкими, чистыми. На рисунки и таблицы в тексте должны быть ссылки.

Редакция журнала не несет ответственность за содержание статьи, за несоответствие текста и литературы, за источники, использованные в тексте статьи. Редакция журнала надеется на компетентность, профессионализм и ответственность авторов статьи за содержание текста и литературы статьи.